

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΜΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Θάλεια Θεμιστοκλέους

Όψεις της άπω ανατολής στην ελληνική μεταπολεμική ταξιδιογραφία

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2016

Αθήνα, Μάιος 2015

Πίνακας Περιεχομένων

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	2
Α.Η ταξιδιωτική γραφή	2
Β. Στόχος, δομή και μέθοδος της εργασίας.....	9
Α'. Τα στερεότυπα για την Ανατολή και τους Ανατολίτες	16
Α.1. Η εξωτική (;) Ανατολή	16
Α.2. Η Ανατολή ως αρχέγονη μήτρα και τόπος αναγέννησης.....	24
Α.3. Ανατολή και πνευματικότητα : ο ρόλος της θρησκείας	31
Α.4. Οι Ανατολίτες	36
Α.5. Οι Ανατολίτισσες.....	44
Β'. Σχέσεις Ανατολής και Δύσης.....	51
Β.1. Η δυτική κηδεμονία	51
Β.2. Η κατάρρευση της αποικιοκρατίας.....	53
Β.3. Η μετα- αποικιακή Ανατολή.....	58
Γ'. Η Ανατολή ως χώρος.....	67
Γ.1. Το ασιατικό τοπίο.....	68
Γ.2. Πολιτισμικά μνημεία.....	71
Συμπεράσματα	76
Βιβλιογραφία.....	80

Εισαγωγή

Α.Η ταξιδιωτική γραφή

Η ταξιδιωτική γραφή αποτελεί ένα από τα παλαιότερα αφηγηματικά είδη, καθώς στην αρχαία Αίγυπτο συναντάμε τις πρώτες ιστορίες ταξιδιωτών, ήδη έναν αιώνα πριν την εμφάνιση της ομηρικής Οδύσσειας, του έργου που έχει χαρακτηριστεί αρχέτυπο της ταξιδιωτικής αφήγησης.¹ Στην κλασική αρχαιότητα, η *Ιστορία* του Ηροδότου καθώς και το γεωγραφικό έργο του Στράβωνα και του Παυσανία θέτουν τα θεμέλια του είδους. Από τον 4^ο αιώνα μ.Χ., τα χριστιανικά προσκυνητάρια (pilgrimage) στους Αγίους Τόπους δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην προσωπική βίωση του ταξιδιού, δείχνοντας τον δρόμο για την λογοτεχνική αξιοποίηση της ταξιδιωτικής εμπειρίας.² Τον 15^ο αιώνα, αναπτύσσεται στην Ευρώπη μια νέα ταξιδιωτική «φιλοσοφία», και η λέξη «voyage» αρχίζει να αποκτά στη Δύση τις ευρείες εκδοχές που υποδηλώνει και σήμερα ο όρος, δηλαδή μετακίνηση ενός προσώπου που μεταβαίνει σ' έναν απομακρυσμένο τόπο, περιπλάνηση, εξερεύνηση κτλ.³ Την εποχή εκείνη αρχίζουν και οι πρώτες αποστολές των μεγάλων θαλασσοπόρων που συνοδεύονται από προσωπικές καταγραφές των ταξιδιών τους, με αποκορύφωμα τα ταξίδια του Μάρκο Πόλο.

Τον 16^ο αιώνα, με τις εξερευνητικές αποστολές να πληθαίνουν, η γραφή συνδέεται άμεσα με το ταξίδι: Οι πολιτικοί ή εμπορικοί χορηγοί ήθελαν αναφορές και χάρτες από την πορεία των ταξιδιών, που συχνά διατηρούνταν με μεγάλη μυστικότητα.⁴ Μάλιστα, εκείνη την εποχή άρχισαν να διαμορφώνονται και συγκεκριμένες κατευθύνσεις/ οδηγίες προς τους ταξιδιώτες για το πώς πρέπει να παρατηρούν και να καταγράφουν τις παρατηρήσεις τους για τους τόπους που επισκέπτονταν. Η ιστορία αυτών των οδηγιών διαμόρφωσε εν πολλοίς την σύγχρονη ταξιδιωτική γραφή. Ιδιαίτερα, οι αφηγήσεις του Χριστόφορου Κολόμβου, με την πρωτοπρόσωπη αφήγηση, προτάσσουν για πρώτη φορά την προσωπική εμπειρία και τον εγωκεντρισμό του ταξιδιώτη- αφηγητή και οδηγούν στην γέννηση του ταξιδιωτικού

---

¹ Peter Hulme and Tim Youngs (επιμ.), *The Cambridge Companion to travel writing*, εκδ. Cambridge University Press, Cambridge 2002, σελ.2.

² Carl Tompson, *Travel Writing*, εκδ. Routledge, Νέα Υόρκη 2011, σελ. 36.

³ Αλέξανδρος Καλέσης, *Αναγνώσεις ετερότητας στις ταξιδιωτικές αφηγήσεις του F.C.H.L. Pouquenville*, Παν/μο Θεσσαλίας, Βόλος 2006(ανέκδοτη διατριβή), σελ. 18.

⁴ Peter Hulme and Tim Youngs, ό.π.,σελ.3.

memoir.⁵ Οι αφηγήσεις των εξερευνητών από τα ταξίδια τους στις Νέες Χώρες θα γνωρίσουν μεγάλη άνθιση στους επόμενους δύο αιώνες, θέτοντας τις βάσεις της δυτικής ιμπεριαλιστικής αφήγησης για τις αποικίες και τον Νέο Κόσμο. Τον 18^ο αιώνα, στην Ευρώπη έχουμε την εμφάνιση του μοναχικού ταξιδιώτη, που «ενδιαφέρεται για την κλασική αρχαιότητα, αλλά και για την σαγηνευτική δυναμική της νέας αυτοκρατορίας, της οθωμανικής, με τα νέα ήθη και έθιμα, τη νέα θρησκεία, τη νέα διοικητική δομή».⁶ Ιδιαίτερα στην Αγγλία, διαμορφώνεται η συνήθεια των «grand tour», δηλαδή μακρόχρονων ταξιδιών σε διαφορετικές χώρες της Ευρώπης με στόχο την πνευματική καλλιέργεια και την αναζήτηση των απαρχών του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Ο 19^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας κατά τον οποίο το ταξίδι συνδέεται και πάλι με την έντεχνη αφήγηση, με τη δημιουργία των κλασικών έργων της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας: τα έργα του Λαμαρτίνου, του Ουγκώ κτλ. Όπως σημειώνει η Αννίτα Παναρέτου, χρειάστηκε να φτάσουμε στον 19^ο αιώνα, για να γίνει η ταξιδιωτική λογοτεχνία ένα λογοτεχνικό είδος με διακριτά χαρακτηριστικά.⁷ Μετά από αιώνες, το ταξίδι γίνεται και πάλι αυτοσκοπός της αφήγησης, και η προσωπική θέαση κυριαρχεί. Κατά τον 20^ο αιώνα η ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών και της τηλεόρασης επέφερε μια παροδική παρακμή του είδους. Τις τελευταίες δεκαετίες της η ταξιδιωτική γραφή έχει γνωρίσει μια νέα άνθιση, με έργα που αναδεικνύουν την υποκειμενικότητα της αναπαράστασης και την διαπολιτισμική θέαση του σύγχρονου κόσμου.⁸

Περνώντας τώρα, στην ελληνική ταξιδιωτική γραφή θα διαπιστώσουμε πως το είδος παρά τη παραγνώριση του από τους έλληνες κριτικούς, γνωρίζει μια μακρά ιστορία στη χώρα μας. Άλλωστε, όπως προείπαμε το αρχέτυπο της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας είναι η Οδύσσεια του Ομήρου, ένα έργο που ταυτόχρονα αποτελεί τη μήτρα της ελληνικής λογοτεχνίας. Είναι λοιπόν αδιαμφισβήτητο γεγονός πως η ταξιδιωτική γραφή έχει μακρά παράδοση στην Ελλάδα. Αν αυτό συνδυαστεί με την γεωγραφική θέση της χώρας και το ανήσυχο πνεύμα των Ελλήνων είναι εύκολο να εξηγηθεί το γιατί «η ταξιδιωτική γραφή καταλαμβάνει μια ιδιαίτερος σημαίνουσα θέση στον

---

⁵ Βλ. σχετικά: Mary Campbell, *The witness and the other world: Exotic European Travel Writing, 400-1600*, εκδ. Cornell University Press, Ithaca 1988, σελ.209 κ.εξ.

⁶ Γρηγόρης Τσουόγλης, *Η ταξιδιωτική πεζογραφία του Κώστα Ουράνη*, Παν/μο Αθηνών, Αθήνα 2010 (αδημοσίευτη διατριβή)σελ. 20-21.

⁷ Αννίτα Παναρέτου, *Ταξιδιωτική Λογοτεχνία*, Σαββάλας, Αθήνα 2002, σελ.9.

⁸ Βλ. σχετικά: James Duncan and Derek Gregory(επιμ.), *Writes of passage. Reading travel writing*, εκδ. Routledge, Λονδίνο 1990.

νεοελληνικό λόγο, διεκδικώντας έτσι μια αναμφισβήτητη μοναδικότητα σε σχέση με τις άλλες λογοτεχνίες».⁹

Ελληνικά ταξιδιωτικά κείμενα αρχίζουν να εμφανίζονται από τον 19^ο αιώνα, με τα πρώτα χρόνια της απελευθέρωσης. Ακολουθώντας το παράδειγμα των δυτικών περιηγητών, οι Έλληνες συγγραφείς περιδιαβαίνουν το νεοσύστατο κράτος τους, προσκυνώντας τους τόπους του αγώνα και εγκαινιάζοντας ένα «κίνημα πατριδογνωσίας» όπως το ονομάζει χαρακτηριστικά η Παναρέτου.¹⁰ Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, βλέπουμε δύο σημαντικές αλλαγές στην ελληνική ταξιδιογραφία: πρώτον συναντάμε όλο και περισσότερα έργα στη δημοτική, και δεύτερον βλέπουμε όλο και πιο καταξιωμένους συγγραφείς να ασχολούνται συστηματικά με το είδος.¹¹ Το 1927, το έργο του Καζαντζάκη *Ταξιδεύοντας* έρχεται να ταραξεί τα νερά της νεοελληνικής λογοτεχνίας, θέτοντας τις βάσεις για μια ουσιαστική ανάπτυξη της ταξιδιογραφίας στην Ελλάδα. Μάλιστα, η εντύπωση αυτού το έργου ήταν τόσο μεγάλη, που σήμερα θεωρείται το ιδρυτικό έργο της νεοελληνικής ταξιδιωτικής γραφής.¹² Τις επόμενες δύο δεκαετίες, τα ταξιδιωτικά κείμενα αυξάνονται. Οι Έλληνες συγγραφείς νιώθουν την ανάγκη της φυγής, της δραπετεύσης από το αδιέξοδο της μικρασιατικής καταστροφής και την ταλανιζόμενη από εσωτερικές κρίσεις Ελλάδα. Κύριος εκφραστής αυτού του κλίματος είναι ο Κώστας Ουράνης.¹³

Μετά τον πόλεμο, η ταξιδιογραφία γνωρίζει ακόμα μεγαλύτερη άνθιση. Όπως παρατηρεί ο Απόστολος Σαχίνης «ενώ πριν από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η ταξιδιωτική εντύπωση παρουσιαζόταν σποραδικά και κατά διαστήματα, καλλιεργημένη σχεδόν πάντα από τους ίδιους συγγραφείς, έπειτα από το 1945 πλουτίζεται απότομα με καινούργια φανερώματα, συχνά οφειλόμενα σε λογοτέχνες που για πρώτη φορά αντιμετωπίζουν τα προβλήματα του είδους».¹⁴ Μάλιστα, όπως σημειώνει η Παναρέτου «για πρώτη φορά εμφανίζονται δημιουργοί οι οποίοι δεν έχουν ασχοληθεί προηγουμένως με κανένα άλλο λογοτεχνικό είδος, και άρα μπορούν να θεωρηθούν αμιγώς ταξιδιωτικοί συγγραφείς.»¹⁵

⁹ Αννίτα Παναρέτου, *Ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία*, ό.π., σελ. 7.

¹⁰ idem, σελ. 24.

¹¹ idem, σελ. 26-27.

¹² Βλ. Απόστολος Σαχίνης, *Η σύγχρονη πεζογραφία μας*, ό.π., σελ. 67.

¹³ Αννίτα Παναρέτου, ό.π., σελ. 31.

¹⁴ Απόστολος Σαχίνης, *Η σύγχρονη πεζογραφία μας*, ό.π., σελ. 68.

¹⁵ Αννίτα Παναρέτου, *Ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία*, ό.π., σελ. 60.

Παράλληλα, τα μεταπολεμικά έργα προσφέροντα ιδιαίτερα για ιδεολογικές και κοινωνικές αναλύσεις. Μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο και τον εμφύλιο, η Ελλάδα αποκτά οριστικά τη θέση της στη Δύση. Ταυτόχρονα, αλλαγές συμβαίνουν στην παγκόσμια ιστορία : πολλές πρώην αποικίες (όπως η Ινδία, το 1947) διεκδικούν την ανεξαρτησία τους ενώ αρχίζει η εποχή του Ψυχρού Πολέμου, και η επικράτηση του κομμουνισμού στις χώρες της ανατολικής Ασίας. Στην παρούσα εργασία, θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τον τρόπο που βιώνουν οι Έλληνες ταξιδιώτες τις αλλαγές αυτές, μέσα από τα ταξίδια τους στην κομμουνιστική Ασία και την ανεξαρτητοποιημένη Ινδία.

Εδώ, θα πρέπει να τονίσω ότι ο όρος μεταπολεμική πεζογραφία που χρησιμοποιείται δεν αναφέρεται σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα συγγραφέων : για παράδειγμα, ο Νίκος Καββαδίας και ο Πέτρος Χάρης ανήκουν στην προπολεμική γενιά, ενώ ο Ιωάννης Βασιλείου είναι μεταγενέστερος. Το σύνολο των έργων όμως που εξετάζονται έχουν γραφτεί μετά τον πόλεμο και αποτυπώνουν ακριβώς τις αλλαγές στις οποίες αναφερθήκαμε.

Η αντιμετώπιση του είδους από την κριτική

Παρά όμως τη μακρά ιστορία της ταξιδιωτικής γραφής, αυτή δεν είχε μελετηθεί ως ξεχωριστό είδος μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα, μόλις το 1939, ο Albert Thibaudet στο έργο *Réflexions sur la critique*, επιχειρεί για πρώτη φορά μια κριτική προσέγγιση του είδους της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας («Le genre littéraire du voyage»).

Ο βασικότερος λόγος που το είδος του ταξιδιογραφίας παραγνωρίστηκε από τους μελετητές είναι η υβριδικότητά του. Πρόκειται για ένα μεικτό είδος που ισορροπεί ανάμεσα στην λογοτεχνία και την γραμματεία, καθώς στερείται ενός βασικού στοιχείου της λογοτεχνικότητας : την έννοια του φανταστικού.¹⁶

Όπως σημειώνει ο Carl Tompson «είναι δύσκολο να κατανοήσουμε πότε σταματά η ταξιδιωτική γραφή και πότε αρχίζουν άλλα είδη, όπως η αυτοβιογραφία, η πεζογραφία και η φυσιογραφία».¹⁷ Έτσι, η μελέτη της ταξιδιογραφίας σχετίζεται με

¹⁶ Βλ. σχετικά : Hayden White, *Tropics of discourse : Essays in Cultural Writing*, εκδ. The John Hopkins University Press, Βαλτιμόρη 1984.

¹⁷ Carl Tompson, ό.π., σελ.10.

την έννοια της λογοτεχνικότητας καθώς και του λογοτεχνικού είδους. Η ταξιδιωτική λογοτεχνία βρίσκεται στο σταυροδρόμι τριών κειμενικών ειδών: περιγραφή, αφήγηση, σχολιασμός.¹⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι ιδιαίτερα στα αγγλικά η κυρίαρχη ορολογία για το είδος («travel writing», «travelogue»¹⁹) δεν αποδίδει την έννοια της λογοτεχνικότητας. Έτσι, στην ταξιδιογραφία εντάσσονται τόσο λογοτεχνικά όσο και μη λογοτεχνικά κείμενα : τα μυθιστορήματα σχετικά με το ταξίδι, όσο και οι ταξιδιωτικοί οδηγοί ή οι αναφορές των εξερευνητών στους χορηγούς τους. Κάποιοι μάλιστα μελετητές καθαρά αποκλείουν τη ταξιδιωτική γραφή από το λογοτεχνικό πεδίο :

Η ταξιδιωτική λογοτεχνία σύμφωνα με ένα πρόσφατο ορισμό του Jan Borm δεν είναι ένα λογοτεχνικό είδος αλλά ένα σύνολο κειμένων τόσο μυθοπλαστικών όσο και μη μυθοπλαστικών, που έχουν ως κύριο θέμα τους το ταξίδι [...] Τα κείμενα που σήμερα εντάσσουμε στην ταξιδιογραφία συνήθως δεν είναι μυθοπλασίες και έχουν υβριδική φύση, ενώ τα προηγούμενα χρόνια δεν αποτελούσαν αντικείμενο ακαδημαϊκής μελέτης.²⁰

Σίγουρα, αυτό που διαφοροποιεί τη ταξιδιογραφία από τη καθαρή λογοτεχνία είναι η έλλειψη της μυθοπλασίας. Χαρακτηριστικά, ο Paul Fussel αναρωτιέται πόσο σοβαρό καλλιτεχνικά και λογοτεχνικά μπορεί να είναι ένα ταξιδιωτικό έργο, που απλά αναπαράγει την πραγματικότητα.²¹

Στα ελληνικά, ο όρος ταξιδιωτική λογοτεχνία έχει επικρατήσει : μια από τις βασικές μελετήτριες του είδους στην Ελλάδα, η Αννίτα Παναρέτου έχει υιοθετήσει αυτόν τον όρο, ενώ ο Απόστολος Σαχίνης παλαιότερα πρότεινε τον όρο «ταξιδιωτικές εντυπώσεις». Πάντως και οι δύο φαίνεται να εντάσσουν άκριτα τη ταξιδιωτική γραφή στη λογοτεχνία . Η Παναρέτου κατηγορηματικά δηλώνει πως «η ταξιδιωτική γραφή είναι λογοτεχνικό είδος»²², ενώ ο Σαχίνης κάνει διάκριση ανάμεσα στο ταξιδιωτικό ρεπορτάζ, που το θεωρεί κατώτερο υποείδος και την πραγματικά

---

¹⁸ Grégoire Holtz et Vincent Masse, « Etudier le récit du voyage, bilans, questionnements, enjeux », *Arborescences, Revue d' études françaises*, no 2, 2012, σελ. 10.

¹⁹ Οι όροι «ταξιδιωτική γραφή» και «ταξιδιογραφία» χρησιμοποιούνται στην παρούσα εργασία ακριβώς ως μια προσπάθεια απόδοσης των αγγλικών όρων, καθώς θεωρώ ότι η άκριτη ένταξη του συνόλου των ταξιδιωτικών κειμένων στην λογοτεχνία είναι αμφισβητήσιμη.

²⁰ C. Gregorz Moroz and Jolanta Sztachelska (επιμ.), *Metamorphoses of Travel writing- across theories, genres, centuries and literary traditions*, εκδ. Cambridge Scholar Publishments, Cambridge 2010, σελ.9.

²¹ Debbie Lisle, *The global politics of contemporary travel writing*, εκδ. Cambridge University Press, 2008, σελ. 30.

²² Αννίτα Παναρέτου, *Ελληνική Ταξιδιωτική Λογοτεχνία*, Σαββάλας, Αθήνα 2012, σελ. 15.

λογοτεχνική ταξιδιωτική εντύπωση ²³. Ο Γρηγόρης Τσούχλης από την άλλη, στην διατριβή του για την ταξιδιωτική πεζογραφία του Ουράνη, κάνει διάκριση της ταξιδιωτικής γραφής και της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας, σημειώνοντας πως «στο πρώτο είδος συμπεριλαμβάνεται το προσωπικό στοιχείο του λογοτέχνη –αφηγητή, το οποίο όμως εμπλουτίζεται με συγκεκριμένα στοιχεία».²⁴ Πάντως, το ζήτημα της ορολογίας έχει επηρεάσει εν πολλοίς και τον τρόπο που αντιμετωπίζεται η ταξιδιογραφία στη χώρα μας. Μόνο τα καθαρά λογοτεχνικά, καταξιωμένα καλλιτεχνικά έργα έχουν τύχει του ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος ,ενώ τα κείμενα αντιμετωπίζονται πρωτίστως φιλολογικά και όχι ιδεολογικά.

Το ζήτημα της λογοτεχνικότητας συνδέεται και με ένα δεύτερο ερώτημα που έχει απασχολήσει τους μελετητές του είδους• το κατά πόσο δηλαδή το ταξιδιωτικό έργο αναπαριστά την πραγματικότητα. Για το ζήτημα έχουν διατυπωθεί πολλές και διαφορετικές απόψεις, ακόμα και από τους ίδιους του ταξιδιωτικούς συγγραφείς. Για παράδειγμα, ο Paul Theroux πίστευε ότι οι ταξιδιωτικοί συγγραφείς πρέπει να καταγράφουν αυτά που βλέπουν τα μάτια, ενώ ο Bruce Chatwin προτιμούσε να εμπλουτίζει τις περιπέτειές του με μυθιστορηματικά στολίδια.²⁵ Σε κάθε περίπτωση, είτε ο συγγραφέας προσπαθεί να αποδώσει με απόλυτη ακρίβεια τη πραγματικότητα που βλέπει, είτε να την μεταπλάσει, μπαίνει σε μια διαδικασία παρατήρησης και αξιολόγησης των όσων παρατηρεί. Έτσι, βασικό στοιχείο της ταξιδιογραφίας είναι η φωνή του εποπτικού αφηγητή ο οποίος παρατηρεί τα πάντα και τα αναπλάθει στηριζόμενος στη δικιά του, υποκειμενική θέαση των πραγμάτων. Βλέπουμε λοιπόν την γενετική αντίφαση του είδους : ενώ το αντικείμενο του είναι η δεδομένη πραγματικότητα, η παρουσίαση του αντικειμένου αυτού βασίζεται στην υποκειμενική ματιά του αφηγητή –υποκειμένου. Έτσι, το βάρος της αφήγησης μετατοπίζεται από το αντικείμενο στην ευαισθησία και την προσωπική ανταπόκριση του υποκειμένου σ' αυτό. Τελικά, το ύφος του αφηγητή γίνεται πιο σημαντικό από το ίδιο το περιεχόμενο της αφήγησης, και είναι αυτό που δημιουργεί τη λογοτεχνικότητα.²⁶

Ιδιαίτερα μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και την κατάρρευση της αποικιοκρατίας, η μελέτη της ταξιδιωτικής γραφής συγκεντρώνει το ενδιαφέρον όλο

---

²³ Βλ. σχετικά, Απόστολος Σαχίνης , *Η σύγχρονη πεζογραφία μας*, εκδ. Κωνσταντινίδης Θεσσαλονίκη,1976, σελ. 67-68.

²⁴ Γρηγόρης Τσούχλης, *Η ταξιδιωτική πεζογραφία του Κώστα Ουράνη*, ό.π.,σελ. 15.

²⁵ Debbie Lisle, , ό.π.,σελ.27.

²⁶ Carl Tompson , ό.π.,σελ.15.

και περισσότερων μελετητών, καθώς με την ανάπτυξη των πολιτισμικών σπουδών τέθηκε σε αμφισβήτηση η υποτιθέμενη αντικειμενικότητα των γεωγραφικών και εθνογραφικών κειμένων και αναζητήθηκε ο ρόλος της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας σαν ένα μέσο για γεωγραφικές και κοινωνικές μελέτες.²⁷ Όπως σημειώνει η Mary Campbell, οι ταξιδιωτικές αφηγήσεις, ως κείμενα που γενικά προτάσσουν τον εαυτό τους ως «αληθινά», ως αναπαραστάσεις της αναλλοίωτης πραγματικότητας, αποτελούν μια τέλεια ευκαιρία για μια αναλυτική κριτική που προσπαθεί να καταδείξει τη πλαστότητα της αναπαράστασης, και το μηχανισμό δημιουργίας των στερεοτύπων.²⁸

Είναι η ταξιδιογραφία μια ιδεολογικά χρωματισμένη ή μια αντικειμενική περιγραφή της πραγματικότητας; Το ζήτημα διχάζει τους μελετητές. Για παράδειγμα, η Debbie Lisle θεωρεί ξεκάθαρα πως «οι ταξιδιωτικοί συγγραφείς χρησιμοποιούν στοιχεία της μυθοπλασίας για να ερμηνεύσουν την πραγματικότητα»²⁹, ενώ ο Carl Tompson τονίζει πως δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε την σημασία της ταξιδιογραφίας ως πηγή αντικειμενικών, πρακτικών γνώσεων για τους περιγραφόμενους τόπους.³⁰ Και οι δύο μελετητές έχουν δίκιο. Για αιώνες, η ταξιδιωτική γραφή αποτελούσε βασική πηγή γνώσεων για απομακρυσμένους τόπους και απομονωμένους λαούς. Όμως, αυτή η παροχή γνώσεων στηρίχτηκε πάντοτε σε έναν δυτικό ιμπεριαλιστικό λόγο, που αναπαρήγαγε στερεότυπα και προκαταλήψεις απέναντι στους περιγραφόμενους τόπους και λαούς Έτσι, μέσα από την «αθώα» και επιστημονική καταγραφή της ετερότητας, η ταξιδιογραφία εξέφραζε και συνεχίζει να εκφράζει πολιτικές δεσμεύσεις που είναι σχεδόν αόρατες πίσω από την καθιερωμένη εικόνα της ως ένα έλασσον λογοτεχνικό είδος.³¹

Πιο συγκεκριμένα, η φεμινιστική κριτική, ανέδειξε τους μηχανισμούς αναπαραγωγής της πατριαρχίας μέσα από το είδος. Από την άλλη, οι μετα-αποικιοκρατικές σπουδές ανάδειξαν την στερεοτυπική, σχεδόν συμπλεγματική θα λέγαμε παρουσίαση της Ανατολής από το ταξιδιωτικούς συγγραφείς.³² Παράλληλα, το ενδιαφέρον αυτό για το ρόλο της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας στο να συμβάλλει και

²⁷ Carl Tompson, *Travel Writing*, Routledge, Λονδίνο –Νέα Υόρκη 2011, σελ. 1.

²⁸ Mary Baine Campbell «Travel writing and its theory», ό.π.,σελ.263.

²⁹ Debbie Lisle, ό.π., σελ. 35.

³⁰ Carl Tompson, ό.π., σελ. 63.

³¹ Debbie Lisle, ό.π., σελ.1.

³² C. Gregorz Moroz and Jolanta Sztachelska (επιμ), *Metamorphoses of Travel writing- across theories, genres, centuries and literary traditions*, εκδ. Cambridge Scholar Publishments, Cambridge 2010, σελ.9.

να αντανακλά την αποικιοκρατική λογική συνοδεύτηκε από έναν μεγάλο σκεπτικισμό για την αλήθεια των κειμένων, αλλά και την προσπάθεια κατανόησης των συμβάσεων και των χειρισμών της αφήγησης.³³ Έτσι, τις τελευταίες δεκαετίες, τα ερωτήματα που εγείρονται στην μελέτη της ταξιδιογραφίας αφορούν την αναπαραγωγή των στερεοτύπων, την υποκειμενική παρουσία του συγγραφέα μέσα στο κείμενο, καθώς και το ζήτημα της γνώσης.³⁴

B. Στόχος, δομή και μέθοδος της εργασίας

Μέσα από αυτό το θεωρητικό πρίσμα, η παρούσα εργασία επιχειρεί να προσεγγίσει μια σειρά από ελληνικά ταξιδιωτικά κείμενα που γράφτηκαν μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και αναφέρονται στην Άπω Ανατολή. Τα κείμενα αυτά, γραμμένα μετά την κατάρρευση της αποικιοκρατίας και την άνοδο του κομμουνισμού στην ανατολική Ασία, αναδεικνύουν την αμφίθυμη στάση των Ελλήνων απέναντι σε αυτές τις αλλαγές. Παράλληλα, τα έργα προσφέρονται για μια ανάλυση των στερεοτύπων σχετικά με την Ανατολή γενικότερα, και την Άπω Ανατολή ειδικότερα.

Έτσι, ο στόχος της παρούσας εργασίας είναι διπλός: Αφενός να εξετάσει τον τρόπο που η αρχέγονη στερεοτυπική απεικόνιση της Ανατολής από τη Δύση επαναδιατυπώθηκε μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και την εμφάνιση των εθνοαπελευθερωτικών ή/ και αριστερών κινημάτων στην νοτιανατολική Ασία, ως σύγκρουση δύο διαφορετικών πολιτικό-οικονομικών μοντέλων. Αφετέρου να καταδείξει την αντίδραση των Ελλήνων συγγραφέων στα νέα διαμορφούμενα δίπολα. Άλλωστε, η Ελλάδα, από την εποχή της ανεξαρτησίας της προσπαθεί να βρει το δρόμο της ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή. Έτσι, η περιγραφή και η τοποθέτηση της Ανατολής στον άξονα ομοιότητα- ετερότητα μαρτυρά πολλά για την συνείδηση της ελληνικής ταυτότητας. Όπως σημειώνει ο Δημήτρης Τζόβας «η ταυτότητα δεν συνιστά αμετακίνητο σημείο, αλλά αμφίθυμη σχέση. Δομείται μέσα και μέσω του λόγου, όπως η αφήγηση του εαυτού»³⁵. Έτσι, στην παρούσα εργασία θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε το πώς οι Έλληνες συγγραφείς αντιλαμβάνονταν τη

---

³³ Peter Hulme and Tim Youngs (επιμ.) «Introduction», στο : *The Cambridge Companion to travel writing*, ό.π.,σελ.9.

³⁴ Mary Baine Campbell, «Travel writing and its theory» στο : Peter Hulme and Tim Youngs(επιμ.)*The Cambridge Companion to travel writing*, ό.π., σελ.263.

³⁵ Δημήτρης Τζόβας, *Κουλτούρα και λογοτεχνία*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2014, σελ.19.

θέση της Ελλάδας ανάμεσα στους δύο κόσμους, τον ανατολίτικο και τον δυτικό, κατά τη δεδομένη περίοδο, καθώς και κατά πόσο η πολιτική ιδεολογία των συγγραφέων σχετίζεται με τον τρόπο που αντιμετωπίζουν την Ανατολή και τη σχέση της με την Ελλάδα.

Η ανάλυση των κειμένων θα βασιστεί στην σύγχρονη πολιτισμική εικονολογία και συγκεκριμένα στον τρόπο (ανα)παραγωγής της ετερότητας μέσα από την ταξιδιωτική γραφή. Η επιρροή των ταξιδιωτικών κειμένων στη διαμόρφωση εθνικών στερεοτύπων είναι ένα ζήτημα που απασχόλησε τους μελετητές της συγκριτικής γραμματολογίας ήδη από τη δεκαετία του '50, κυρίως με τις μελέτες των Γάλλων συγκριτολόγων όπως ο J.M. Carré και ο J.M.Moussa.³⁶ Όμως, το έργο που κατεξοχήν ανέδειξε αυτή την υφέρπουσα σχέση ήταν ο *Οριενταλισμός* του Edward Said. Για τον Said, ο Οριενταλισμός (δηλαδή το ευρωπαϊκό επιστημονικό και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον για την Ανατολή) λειτούργησε ως μια δυτική μορφή κυριαρχίας και επιβολής στην Ανατολή μέσω του λόγου. Η Ασία και η Ανατολή γενικότερα είναι ένας χώρος που δεν προσδιορίζεται τόσο γεωγραφικά (δεν υπάρχουν ξεκάθαρα γεωγραφικά σύνορα με την Ευρώπη) όσο ιδεολογικά, ένας χώρος που όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Edward Said «στάθηκε πάντα ένας τόπος ρομαντισμού, εξωτικών πλασμάτων, αξέχαστων αναμνήσεων και τοπίων, εμπειριών».³⁷ Αυτή η στερεοτυπική απεικόνιση της Ασίας από τους Ευρωπαίους παγιώθηκε γύρω στον 19^ο αιώνα, και συνδέθηκε εν πολλοίς με την ταυτόχρονη ανάδειξη της ταξιδιωτικής αφήγησης. Πράγματι, οι χώρες της Ανατολής αποτέλεσαν τον κατεξοχήν προορισμό των ταξιδιωτικών συγγραφέων του 19^ο αιώνα, που επιθυμούσαν να ξεφύγουν από το δυτικό πολιτισμό και να γνωρίσουν την πρωτόγονη, βάρβαρη Ασία.³⁸ Τις τελευταίες δεκαετίες με την κατάρρευση των αποικιών και την παγκοσμιοποίηση, βλέπουμε τους ταξιδιωτικούς συγγραφείς να προσπαθούν να αποτινάξουν αυτά τα στερεότυπα και να αναζητούν την πραγματική φύση της Ανατολής. Όμως, ακόμα κι αν οι διατυπώσεις είναι πιο προσεκτικές και οι

---

³⁶ Αλέξανδρος Καλέσης, *Αναγνώσεις ετερότητας στις ταξιδιωτικές αφηγήσεις του F.C.H.L. Rouquenville*, Παν/μο Θεσσαλίας, ό.π,σελ.43.

³⁷ Edward Said, *Οριενταλισμός*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1996, σελ. 11.

³⁸ Sarga Moussa, *La relation orientale. Enquête sur la communication dans le récits des voyages en Orient (1811-1861)*, εκδ. Klincksieck, Παρίσι 1995,σελ.5. Βέβαια, ο Moussa θεωρεί πως η ανταπόκριση των ευρωπαίων ταξιδιωτών στην Ανατολή ήταν πολύ πιο σύνθετη και αντιφατική απ' ό,τι υπαινίσσεται ο Said.

συγγραφείς φαίνονται πιο ενσυνείδητοι απέναντι στα ζητήματα ετερότητας, οι προκαταλήψεις για την Ασία δεν έχουν εκλείψει.³⁹

Η θεωρία του Οριενταλισμού θα αποτελέσει λοιπόν ένα από τα βασικά θεωρητικά εργαλεία της παρούσας εργασίας, καθώς θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε το κατά πόσο τα οριενταλιστικά στερεότυπα επιβιώνουν ή ανατρέπονται στα ελληνικά ταξιδιωτικά έργα. Ακόμα, μέσα από την ανάλυση των κειμένων και την περιγραφή των διάφορων εθνοτήτων θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τυχόν ασυνέχειες στην παρουσίαση της ανατολίτικης ταυτότητας από τους συγγραφείς, τα σημεία δηλαδή εκείνα όπου οι συγγραφείς ξεπερνώντας την οριενταλιστική παράδοση αντιμετωπίζουν τους λαούς της Ανατολής ως αυθύπαρκτες εθνικές ομάδες με διαφορετικές μεταξύ τους πολιτισμικές καταβολές και μοναδικά χαρακτηριστικά και όχι απλουστευτικά ως Ανατολίτες.

Ένα δεύτερο βασικό θεωρητικό εργαλείο της εργασίας θα αποτελέσει και η έννοια του στερεοτύπου, έτσι όπως αυτό ορίζεται από την σύγχρονη πολιτισμική εικονολογία. Σύμφωνα με την Ιωάννα Οικονόμου Αγοραστού « ο όρος στερεότυπο αποδίδει το σύνολο των ιδιοτήτων που πιστεύεται ότι χαρακτηρίζει ένα άτομο ή μια ομάδα, εμπεριέχει όμως επιπλέον και το χαρακτήρα της γενίκευσης που του επιτρέπει να ταξινομεί το περιεχόμενό του πάντα κατά τάξεις ή ομάδες.»⁴⁰ Βλέπουμε ότι ο ρόλος του στερεοτύπου είναι διπλός: από τη μια δρα διαχωριστικά – τι μας χωρίζει από τον άλλο, και από την άλλη ταξινομικά- είναι ανώτερος ή κατώτερος από εμάς; Ακριβώς σε αυτούς τους δύο άξονες (αντιπαραβολή/ ταξινόμηση) βασίστηκε παραδοσιακά η ταξιδιωτική αφήγηση, δημιουργώντας στερεοτυπικές απεικονίσεις του Άλλου, οι οποίες καλύφθηκαν από το κύρος της «αυθεντίας» και της αλήθειας του ταξιδιωτικού κειμένου.

Για την καλύτερη πραγμάτευση των παραπάνω ερωτημάτων κρίθηκε σκόπιμο να επιλεγεί ένα corpus συγγραφέων διαφορετικής ιδεολογικής και ταξικής προέλευσης. Συγκεκριμένα επιλέχθηκαν τα έργα δύο συντηρητικών (Πέτρος Χάρης, Ιωάννης Βασιλείου) και δύο αριστερών συγγραφέων (Νίκος Καββαδίας, Μενέλαος Λουντέμης) προκειμένου να μελετηθεί το κατά πόσο υπάρχει αλληλεξάρτηση ανάμεσα στην ιδεολογία των συγγραφέων και την παρουσίαση των εθνικών

³⁹ Debbie Lisle, ό.π., σελ.70-72.

⁴⁰ Ιωάννα Οικονόμου Αγοραστού, *Εισαγωγή στη Συγκριτική Στερεοτυπολογία των εθνικών χαρακτηριστικών στη λογοτεχνία*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1992, σελ.19.

στερεοτύπων. Ταυτόχρονα, τα επιλεγόμενα έργα αποτελούν ένα παλίμψηστο του ευρέως φάσματος της ταξιδιογραφίας. Τα έργα του Χάρη και του Λουντέμη αποτελούν καθαρόαιμες λογοτεχνικές ταξιδιωτικές αφηγήσεις, ενώ το έργο του Βασιλείου προσιδιάζει περισσότερο σε αυτό που ο Σαχίνης ονομάζει ταξιδιωτικό ρεπορτάζ. Από την άλλη, τόσο η *Βάρδια* – ως ταξιδιωτικό μυθιστόρημα- όσο και οι επιστολές του Καββαδία από τα ταξίδια του αποτελούν υβριδικά έργα, στα όρια της ταξιδιογραφίας. Ακολουθεί μια συνοπτική παρουσίαση των αναλυόμενων έργων.

Το οδοιπορικό του Πέτρου Χάρη στην μαοϊκή Κίνα (Πέτρος Χάρης, *Η Κίνα έξω από τα τείχη, Εστία*, Αθήνα 1961) εντάσσεται σε αυτό που ο Σαχίνης ονομάζει «ταξιδιωτικές εντυπώσεις», μια λογοτεχνική καταγραφή του οδοιπορικού του Χάρη στην μαοϊκή Κίνα του 1960. Ο Πέτρος Χάρης επισκέπτεται τη Κίνα μετά από επίσημη κυβερνητική πρόσκληση, η οποία έγινε στο πλαίσιο της κινεζικής προσπάθειας για τη γνωριμία και τη δημιουργία διπλωματικών σχέσεων ανάμεσα στο νέο καθεστώς και τη Δύση. Το ταξίδι του λοιπόν υφίσταται ορισμένους περιορισμούς, καθώς το δρομολόγιο του είναι εν πολλοίς προκαθορισμένο με στόχο την καθεστωτική προπαγάνδα(επίσκεψη σε βιομηχανίες, κομμουνιστικά κοινόβια και άλλους χώρους που αναδεικνύουν την κομμουνιστική πρόοδο) ενώ συνεχώς συνοδεύεται από μια κυβερνητική υπάλληλο. Εντασσόμενος στον κεντρικό χώρο, ο Χάρης προσπαθεί να δώσει μια αντικειμενική καταγραφή της κινεζικής πραγματικότητας και -όπως παρατηρεί η Παναρέτου- καταφέρνει να ξεπεράσει τα ιδεολογικά «αγκάθια» της περιγραφής του μαοϊκού καθεστώτος και δίνει ένα ελεύθερο, προσωπικό έργο με λογοτεχνικές αξιώσεις για την εικόνα της Κίνας.⁴¹

Στον αντίποδα του μετριοπαθούς, αποστασιοποιημένου από τις πολιτικές αναταράξεις Χάρη, βρίσκουμε τον έντονα πολιτικοποιημένο Λουντέμη και το οδοιπορικό του στο διηρημένο Βιετνάμ του 1966. (Μενέλαος Λουντέμης, *Μπάτ Ται*, εκδ. Δωρικός, Αθήνα 1966.) Φαίνεται πως και ο Λουντέμης ήταν μέλος κάποιας επίσημης αποστολής στη χώρα, καθώς και ο ίδιος είχε συνοδούς κρατικούς υπαλλήλους ενώ κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του είχε την ευκαιρία να συναντήσει και σημαντικά πολιτικά πρόσωπα της χώρας, όπως προέδρους κοινοτήτων, στελέχη του κομμουνιστικού κόμματος κ.α. . Συνεπώς και το δικό του ταξίδι είναι εν πολλοίς

---

⁴¹ Αννίτα Παναρέτου, *Ελληνική Ταξιδιωτική Λογοτεχνία*, ό.π. ,σελ. 50.

προκαθορισμένο, με στόχο την προβολή του νέου καθεστώτος. Το έργο του Λουντέμη διακρίνεται για το έντονα λογοτεχνικό ύφος και την προσωπική γραφή του συγγραφέα, αλλά και για την ιδεολογικά χρωματισμένη αφήγηση, εξυμνητική της κομμουνιστικής επανάστασης στη χώρα.

Πιο ουδέτερο πολιτικά και με εντονότερα τα στοιχεία της υπεραπλούστευσης και του εξωτισμού της οριενταλιστικής γραφής είναι το έργο του Ιωάννη Βασιλείου (Ιωάννης Βασιλείου, *Ένα ταξίδι στην Ινδία*, εκδ. Γκοβόστης, Αθήνα 1967). Γραμμένο από έναν κατ' αποκλειστικότητα ταξιδιωτικό συγγραφέα, το έργο αυτό διακρίνεται για την ιστορικο-γεωγραφική προσέγγιση της Ινδίας. Ο συγγραφέας προσπαθεί να παραθέσει όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες για τον τόπο που περιγράφει, να προτάσσει την αντικειμενικότητα και την πολιτική ορθότητα στις περιγραφές του και να διατηρεί μια αυστηρή δομή: το έργο είναι χωρισμένο σε κεφάλαια ανάλογα με τα θέματα που αναλύονται. Το έργο, περισσότερο απ' όλα τα άλλα, παρουσιάζει μια «τουριστική» καταγραφή της επισκεπτόμενης χώρας- ελάχιστος διαθέσιμος χρόνος για το ταξίδι και συνεπώς βεβιασμένες και απλουστευμένες περιγραφές έμφαση στα ιστορικά κτήρια και τα αξιοθέατα, γενικότερα έμφαση στα άγλυχα και όχι στα έμψυχα, μικρό ενδιαφέρον για την πραγματικότητα και την νοοτροπία των κατοίκων. Έτσι, παρά την ευαισθησία του συγγραφέα, το κείμενο είναι γεμάτο από στερεοτυπικές απεικονίσεις και κειμενικές επιδράσεις, οι οποίες θα αναλυθούν στο κύριο μέρος της εργασίας. Το έργο κέρδισε το κρατικό βραβείο ταξιδιωτικής λογοτεχνίας το 1967.

Εντελώς ιδιόμορφη είναι η περίπτωση της *Βάρδιας* (Νίκος Καββαδίας, *Βάρδια*, Άγρα, Αθήνα 1957). Πρόκειται για το μόνο πεζό του Καββαδία που εκδόθηκε ενόσω ήταν εν ζωή. Ένα έργο υβριδικό και ιδιόμορφο που από την πρώτη στιγμή δίχασε τους κριτικούς. Όπως έχει καταδείξει η Μαίρη Μικέ είναι δύσκολο να εντάξουμε τη *Βάρδια* σε ένα συγκεκριμένο κειμενικό είδος: έχει χαρακτηριστεί αυτοβιογραφικό ημερολόγιο, εξομολογητικό ημερολόγιο, συλλογή διηγημάτων, συλλογή ταξιδιωτικών εντυπώσεων.⁴² Σίγουρα η *Βάρδια* δεν είναι ένα ταξιδιωτικό έργο με την αυστηρή έννοια του όρου• είναι όμως ένα μυθιστόρημα με κεντρικό θέμα το ταξίδι, το οποίο λόγω του προσωπικού –εξομολογητικού τόνου προσιδιάζει στο ταξιδιωτικό memoir. Αν και ορισμένοι μελετητές δεν εντάσσουν τα ταξιδιωτικά μυθιστορήματα

---

⁴² Μαίρη Μικέ, *Η Βάρδια του Νίκου Καββαδία. Εικονογραφήσεις και μεταμορφώσεις*, εκδ Άγρα, Αθήνα 1994, σελ. 11.

στην ταξιδιογραφία, καθώς αυτά εμπεριέχουν το στοιχείο της μυθοπλασίας, στοιχείο που εκλείπει στην καθαρά ταξιδιωτική γραφή, άλλοι μελετητές θεωρούν ότι τα κοινά στοιχεία ανάμεσα στα δύο είδη είναι λιγότερα από τις διαφορές τους.⁴³ Έτσι, στην παρούσα εργασία περιλαμβάνεται το υβριδικό αυτό έργο, που αφηγείται το ταξίδι μιας ομάδας ναυτικών στις θάλασσες της Κίνας, με απώτατο προορισμό το κινεζικό Σαντούν. Στη *Βάρδια* δεν έχουμε την περιγραφή μιας μόνο χώρας –όπως στα υπόλοιπα έργα- αλλά σπαράγματα αναμνήσεων από ταξίδια στην Ευρώπη, την Μέση και την Άπω Ανατολή, εμάς όμως θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα η παρουσίαση της Κίνας, του απώτατου δηλαδή προορισμού των ναυτικών, στο έργο.

Η *Βάρδια* θα εξεταστεί σε συνδυασμό με τις ταξιδιωτικές επιστολές του Καββαδία, (Νίκος Καββαδίας, *Γράμματα στην αδελφή του Τζένια και στην Έλγκα*(επιμ. Guy Saunier) .εκδ. Άγρα Αθήνα,1992), προς την αδελφή του Τζένια Καββαδία και την ανιψιά του Έλγκα. Στις επιστολές του, που καλύπτουν μια χρονική περίοδο 30 ετών (1935-1965) ο συγγραφέας παρουσιάζει τις εντυπώσεις από τα ταξίδια του, αλλά και προσχέδια ποιημάτων, ιδέες για επερχόμενα έργα κ.α. Η ταξιδιωτική επιστολή θεωρείται ένα αυτόνομο αλλά υβριδικό είδος καθώς συνδυάζει στοιχεία τόσο της επιστολής όσο και της ταξιδιογραφίας. Οι επιστολές των ταξιδιωτικών συγγραφέων παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς αποτελούν την πρώτη καταγραφή των εντυπώσεων του συγγραφέα απέναντι στον τόπο που επισκέπτεται ενώ συχνά παρουσιάζουν αλληλεπιδράσεις με το κυρίως συγγραφικό του έργο, λογοτεχνικό και μη.⁴⁴ Πράγματι, οι επιστολές του Καββαδία αποτελούν μια χρήσιμη πηγή πληροφοριών τόσο για τη σχέση του με την Άπω Ανατολή όσο και για την πορεία της συγγραφής των έργων του, και ιδιαίτερα της *Βάρδιας* που μας απασχολεί εδώ.

---

⁴³ David Hulme and Tim Youngs «Introduction», στο : *The Cambridge Companion to travel writing*, ό.π.,σελ.6.

⁴⁴ Για την ταξιδιωτική επιστολή δεξ : Peggy Karpouzou, “Nomadic and Correspondent Discourses: The Voyage to Orient in Nikos Kazantzakis’s Travel Letters and Literary Work”, *Acta Litteraria Comparativa* 7, 2014-2015, 69-84.

Όσον αφορά τη δομή των κεφαλαίων, στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε τα βασικά στερεότυπα για την Ανατολή και τον τρόπο με τον οποίο τα προσλαμβάνουν οι Έλληνες συγγραφείς.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα σταθούμε στην επανερμηνεία του διπόλου Ανατολής - Δύσης κατά την μετα-αποικιακή περίοδο, καθώς και το πώς οραματίζονται οι συγγραφείς τη θέση της Ελλάδας σε αυτό το αναδιαμορφωμένο γεωπολιτικό χάρτη.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα δούμε τον τρόπο που περιγράφεται η Ανατολή ως χώρος από τους συγγραφείς .

Α'. Τα στερεότυπα για την Ανατολή και τους Ανατολίτες

Αν κάθε ταξίδι εμπεριέχει μια συνάντηση ανάμεσα στον εαυτό και τον άλλο που δημιουργείται από την μετακίνηση στον χώρο, κάθε ταξιδιωτικό κείμενο αποτελεί μια καταγραφή αυτής της συνάντησης και της διαπραγμάτευσης ανάμεσα στην ομοιότητα και την ετερότητα που αντιμετώπισε.⁴⁵

Η παραπάνω παρατήρηση του Carl Tompson αναδεικνύει τον άξονα ομοιότητα-ετερότητα πάνω στον οποίο εγγράφεται η ταξιδιογραφία. Όλα τα ταξιδιωτικά κείμενα μιλούν για τον Άλλο, τον έτερο που πρέπει να ερμηνευθεί και να ενταχθεί στο δικό μας αξιακό σύστημα, ώστε να μην αποτελεί απειλή. Πάνω απ' όλα, η ταξιδιωτική αφήγηση είναι ένας λόγος για την ετερότητα, μια προσπάθεια καθυπόταξης του Ξένου μέσω της παροχής γνώσεων για αυτόν. Αυτός ο λόγος για την ετερότητα δεν υπήρξε σχεδόν ποτέ «αθώος»· εξ' αρχής συνδέθηκε με μια ευρωκεντρική ιμπεριαλιστική ιδεολογία που ταύτιζε το μη-ευρωπαϊκό με το κατώτερο και το πρωτόγονο. Έτσι, συχνά τα ταξιδιωτικά κείμενα λειτούργησαν ως μηχανισμοί (ανα)παραγωγής γενικεύσεων και εθνικών στερεοτύπων.

Ακολουθεί μια παρουσίαση των βασικότερων στερεοτύπων που σχετίζονται με την Ανατολή, καθώς και μια πρώτη προσέγγιση του τρόπου που προσλαμβάνονται από τους Έλληνες συγγραφείς.

A.1. Η εξωτική (;) Ανατολή

Το επίθετο εξωτικός δηλώνει κάποιον ή κάτι που προέρχεται από ένα μακρινό τόπο. Είναι φανερό λοιπόν πως ο εξωτισμός προδιαθέτει μια τοπική απόσταση. Δεν είναι όμως τόσο η τοπική απόσταση που κάνει έναν τόπο εξωτικό, όσο η πολιτισμική. Για τον J. M. Mourra, ο εξωτισμός είναι ο λόγος για την ετερότητα, η παράδοξη περιγραφή του Άλλου, του διαφορετικού από τον ευρωπαϊκό πολιτισμό που χωρίζεται από αυτόν με αγεφύρωτη απόσταση.⁴⁶ Για τον Todoignon, ο εξωτισμός συνίσταται στη διάκριση του Άλλου, όπως και ο εθνικισμός, με τη διαφορά ότι αυτή η διάκριση είναι

---

⁴⁵ Carl Tompson, ό.π., σελ. 14.

⁴⁶ J.M. Mourra, *La littérature de lointains*, εκδ. Honoré Champion, Παρίσι 1988, σελ.408.

απόλυτη : διακρίνω ότι ο άλλος είναι διαφορετικός από εμένα αλλά δεν τον αξιολογώ: απλά επισημαίνω την ετερότητα του ως αυταξία.⁴⁷

Όπως σημειώνει ο Edward Said, ήδη από την αρχαιότητα η έννοια του εξωτισμού είχε πλήρως ταυτιστεί με τον χώρο της Ασίας, που αποτέλεσε το alter ego της λογικής Ευρώπης.⁴⁸ Τελικά, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Roland Barthes «το ανατολίτικο και το δυτικό δεν είναι τίποτα παραπάνω από δύο συστήματα σημείων πλήρως αντιτιθέμενα μεταξύ τους».⁴⁹ Βέβαια, όπως είναι φυσικό αυτή η αίσθηση του εξωτισμού όσον αφορά την Ανατολή αμβλύνεται καθώς φτάνουμε προς τον 20^ο αιώνα και οι επαφές ανάμεσα στους λαούς είναι όλο και πιο συχνές. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι όταν μιλάμε για εξωτισμό δεν εννοούμε την απλή ετερότητα, που μπορούμε εύκολα να αναγνωρίσουμε, αλλά για το απόλυτο άγνωστο, το απίθανο που προκαλεί την έκπληξη.⁵⁰

Όπως εύκολα κατανοούμε το εξωτικό με αυτούς τους όρους δεν μπορεί να υπάρξει στον αιώνα της παγκοσμιοποίησης και του τουρισμού, καθώς δεν υπάρχουν πια απομονωμένα και ανεξερεύνητα μέρη του κόσμου. Σύμφωνα με τον Ali Behdad, αυτή η εξαφάνιση του ανοίκειου δημιουργεί στους σύγχρονους ταξιδιωτικούς συγγραφείς ένα άγχος να υπερβούν τα προηγούμενα έργα και να αναζητήσουν την «αυθεντική» εξωτική Ανατολή που χάνεται, να βρουν τις ανεξερεύνητες, ανέγγιχτες από τη δυτική επιρροή όψεις της Ασίας.⁵¹ Η θέση αυτή του Behdad επιβεβαιώνεται μέσα από τα κείμενα – οι συγγραφείς συνεχώς προσπαθούν να βρουν στην Ανατολή το χαμένο μυστικιστικό πνεύμα της, βιώνοντας το άγχος της διάψευσης των προσδοκιών τους. Η αίσθηση αυτή είναι πιο έντονη στο έργο του Ιωάννη Βασιλείου, ο οποίος φαίνεται να ψάχνει στην Ινδία την επιβεβαίωση των δικών του προσδοκιών παρά το πραγματικό της πρόσωπο :

Ο ξένος που ξεκινάει για την επίσκεψη της Ινδίας από το Δελχί, ανυπομονώντας να γνωρίσει από κοντά τη ξωτική χώρα, αρχίζει με τις πρώτες εντυπώσεις να φοβάται,

---

⁴⁷ Tzvedan Todorov, *On human diversity. Nationalism, racism and exoticism in French thought* (μτφ. στα αγγλικά: Catherine Porter) εκδ. Harvard University Press, Μασαχουσέτη 1994, σελ.264.

⁴⁸ Edward Said, *ό.π.*, σελ.75.

⁴⁹ Ronald Barthes, *Η επικράτεια των σημείων*, (μτφ. Κατερίνα Παπαϊακώβου), εκδ. Ράππα, Αθήνα 1982, σελ.5.

⁵⁰ Δημήτριος Καρπούζης, *Exotisme et au-delà dans la poésie de Nikos Kavvadias*, INALCO, (ανέκδοτη διατριβή), Παρίσι 2004 σελ.22.

⁵¹ Ali Behdad, *Orientalism in the age of colonial dissolution*, εκδ. Cork University Κόρκ 1994, σελ.13.

μήπως τον παράσυρε περισσότερο από όσο έπρεπε η φαντασία του. Μια αόριστη ανησυχία τον περιτριγυρίζει, μήπως είναι λίγο μύθος ή φιλολογία, όσα είχε ακούσει για τις συγκλονιστικές διαφορές στον τρόπο ζωής, στις αντιλήψεις, στο κάθε τι, ανάμεσα στις χώρες που ήξερε κι αυτή που βρίσκεται τώρα.⁵²

Αυτή η ανάγκη για μια μαγική Ινδία «αλλιώτικη από κάθε άλλη χώρα» επαναλαμβάνεται πολλές φορές μέσα στο έργο, με διαφορετικό πρόσημο κάθε φορά. Πότε εκφράζεται ως παράδοση στην ετερότητα, που γίνεται αντιληπτή περισσότερο ως αισθητικό αντικείμενο προορισμένο για την τέρψη του ταξιδιώτη : «Παντού, όπου κι αν βρεθεί , όπου κι αν σταθεί, κάθε ώρα και κάθε στιγμή νομίζει πως ζει σ' ένα φανταστικό όνειρο, σε μια χώρα εντελώς αλλιώτικη από κεινες που είχε γνωρίσει ως τώρα, σ' ένα μαγικό κόσμο γεμάτο μυστήριο, ρομαντισμό, γοητεία.»⁵³ Πότε, δηλώνεται ως ξάφνιασμα και επιφυλακτικότητα απέναντι στην «παράξενη»⁵⁴ Ανατολή που παρουσιάζεται μπροστά του ως αίνιγμα προς λύση, και τον γεμίζει με ερωτηματικά και ανασφάλεια ως προς την εγκυρότητα των προσδοκιών του.

Το ζήτημα του εξωτισμού δεν εμφανίζεται στα άλλα έργα τόσο έντονα όσο στο *Ένα ταξίδι στην Ινδία*, ενυπάρχει όμως σε όλα σε κάποιο βαθμό. Πάντως το γεγονός ότι στο συγκεκριμένο έργο το θέμα αυτό προτάσσεται θεωρώ ότι οφείλεται σε δύο κυρίως παράγοντες. Αρχικά, στην ίδια την φύση του έργου , που προσιδιάζει περισσότερο σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε ταξιδιωτικό οδηγό παρά σε λογοτεχνικό κείμενο. Είναι λογικό λοιπόν ένα έργο που προσπαθεί να δώσει μια εξιδανικευμένη εικόνα της χώρας που περιγράφει να στέκεται στις ιδιαιτερότητές της και παράλληλα να αναπαράγει όλα τα κειμενικά στερεότυπα που υπάρχουν για αυτή. Από την άλλη, στον περιγραφόμενο τόπο ` η Ινδία θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι ο τόπος που έχει ταυτιστεί με ότι σήμερα ονομάζουμε ανατολίτικο πνεύμα. Όπως παρατηρεί η Kate Teltscher «η Ινδία είναι η κατεξοχήν χώρα που έχει συνδεθεί με στερεοτυπικές απεικονίσεις που παραμένουν ζωντανές ακόμα και σήμερα. Για

---

⁵² Ιωάννης Βασιλείου, *Ένα ταξίδι στην Ινδία*, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα 1967, σελ. 23.

⁵³ *idem.*, σελ. 11.

⁵⁴ Χαρακτηριστική η επανάληψη της λέξης αυτής και των συνωνύμων της από τον συγγραφέα σε αρκετά σημεία του έργου : «άνθρωποι με παράξενες φυσιογνωμίες, με περίεργο ντύσιμο» «απέραντη χώρα που έχει παράξενους θεούς, περίεργα έθιμα» , «αν παραξενευτεί βλέποντας κοκκαλιάρικες αγελάδες να κυκλοφορούν ελεύθερες» κ.α.

τους δυτικούς, η Ινδία θα είναι πάντα μια αναλλοίωτη γη όπου τα βιβλικά έθιμα επιβιώνουν ακόμα και σήμερα, και οι διαβολικοί θεοί λατρεύονται.»⁵⁵

Αντίθετα, η Κίνα και ο ευρύτερος σινικός χώρος (στον οποίο για παράδειγμα εντάσσεται το Βιετνάμ ,αφού για αιώνες αποτελούσε κτήση της Κίνας) είχε από νωρίς αναπτύξει –όπως θα δούμε και παρακάτω- σχέσεις ισοτιμίας με τη Δύση. Παρά τις δεδομένες πολιτισμικές διαφορές, οι δυτικοί αισθάνονται ότι η σινική ετερότητα είναι προσπελάσιμη. Βέβαια, όπως αναφέραμε και πριν, η ανάγκη για την μυστηριώδη Ανατολή δεν εκλείπει τελείως. Όπως εύστοχα το θέτει ο Πέτρος Χάρης «Και φυσικά δεν είναι άγνωστος κόσμος η Κίνα. Είναι όμως ψυχή άγνωστη σε εμάς, κλειστή για μας, ο απόγονος των πρώτων ανθρώπων, ο Κινέζος.»⁵⁶ Και ο Χάρης, όπως και ο Βασιλείου βιώνει το «άγχος του χαμένου Άλλου» για το οποίο κάνει λόγο ο Behdad που εδράζεται σε δύο διαφορετικά συναισθήματα : από τη μια στην ανασφάλεια για τα κύρος των περιγραφών τους και από την άλλη στην απροθυμία τους να υπερβούν τα οριενταλιστικά πρότυπά τους και να δουν την Ασία όπως πραγματικά είναι.⁵⁷ Χαρακτηριστικές είναι οι αναφορές του Χάρη στο Μάρκο Πόλο :

Τάχα είχα δει καλά τις ημέρες που έζησα στο Πεκίνο ή στο Νακίν, είχα καταλάβει σωστά, ή μήπως μου έλειψε η προετοιμασία που κάνει το μάτι καθαρό, το πόδι σίγουρο στην ξένη γη; Η προετοιμασία αυτή είναι το αργό βήμα, η πορεία που δε γίνεται από λαχάνιασμα[...] Είναι το ταξίδι της Κίνας όπως το έκανε ο Μάρκο Πόλο[...] Ο Μάρκο Πόλο δεν ήταν κυνηγός της σοφίας. Ωστόσο, έφτασε στην Κίνα σοφότερος από μας, που πηγαίνουμε από τη Δύση στην Ανατολή μ' ένα πήδημα, σαν να είχαμε γυρίσει τη σελίδα ενός βιβλίου που νομίζαμε πως με προσοχή το διαβάσαμε καλά και το καταλάβαμε. Εκείνος περπάτησε μέρες και μέρες, εβδομάδες και εβδομάδες, μήνες και μήνες, σε ξερή και μαλακή γη [...]είδε, άκουσε, αισθάνθηκε ό,τι τον ειδοποιούσε πως πλησίαζε στην Ανατολή,[...]ό,τι ήταν η ίδια η Ανατολή άκουσε φωνές που είναι η μυστική ζωή της, ίδια κι απέραντη μέσα στους αιώνες...⁵⁸

Βλέπουμε την ανασφάλεια αλλά και τη νοσταλγία του ταξιδιώτη σε σχέση με τον περιγραφόμενο τόπο. Πώς μπορεί ο σύγχρονος ταξιδιωτικός συγγραφέας τον αιώνα της ταχύτητας και του τουρισμού να γνωρίσει σε βάθος την Ανατολή και να κατακτήσει τα μυστικά της; Και ακόμα περισσότερο: υπάρχουν πια χαμένα μυστικά

⁵⁵ Kate Teltcher, «India/ Calcutta: city of palaces and dreadful nights» στο : *The Cambridge companion to travel writing*,ό.π.,σελ.192.

⁵⁶ Πέτρος Χάρης, *Η Κίνα έξω απ' τα τείχη*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1979, σελ.12.

⁵⁷ Ali Behdad, *Orientalism in the age of colonial dissolution*, εκδ. Cork University Press, ό.π.,σελ.15.

⁵⁸ Πέτρος Χάρης, ό.π, σελ.16-17.

για να ανακαλύψει ο ταξιδιώτης; Βλέπουμε εδώ ένα αρκετά συχνό μοτίβο της σύγχρονης ταξιδιογραφίας : οι συγγραφείς αδυνατώντας να εντοπίσουν πραγματικά εξωτικούς τόπους, επιδίδονται σε μια νοσταλγική εξιδανίκευση του παρελθόντος, τόσο του τόπου που επισκέπτονται όσο και εντέλει του ίδιου του ταξιδιού, που παλαιότερα μπορούσε να προσφέρει αυθεντικές εμπειρίες.⁵⁹ Ο Χάρης μοιάζει να μην ενδιαφέρεται τόσο για την αλήθεια της Κίνας όσο για την αλήθεια της ταξιδιωτικής εμπειρίας αυτής καθαυτής. Ιδιαίτερα στην περιγραφή της Ασίας, η «επιθυμία της Ανατολής» κάνει τους συγγραφείς να ξεχνούν την ανάγκη για γνώση και επιβολή πάνω στον περιγραφόμενο τόπο και να επιθυμούν πάνω απ' όλα να βιώσουν καθημερινές εμπειρίες που θα τους βοηθήσουν να γνωρίσουν την πραγματική Ανατολή.⁶⁰ Και τελικά, η πραγματική αυτή Ανατολή δεν είναι ένας τόσο ένας επίγειος τόπος ,αλλά ένα βίωμα, που συνίσταται στην επιβεβαίωση των αναγνωσμάτων του συγγραφέα για τον ανατολίτικο χώρο, καθώς και την νοσταλγικής ανάγκης του συγγραφέα για αυθεντικούς, αναλλοίωτους τόπους.

Η εξωτική εμπειρία

Σύμφωνα με τον Todorov ο εξωτισμός συνδέεται άμεσα με αυτό που ονομάζει «εξωτική εμπειρία»(exotic experience), που δεν είναι τίποτα άλλο από την αντίδραση του ταξιδιώτη κατά την επαφή του με την ετερότητα. Κατά την επαφή αυτή ο ταξιδιώτης αρνείται να ερμηνεύσει την ετερότητα εντάσσοντας στο δικό του αξιακό πλαίσιο. Αρκείται να την αναγνωρίσει ως αυταξία, ως ένα αισθητικό βίωμα.

Ας δούμε ένα παράδειγμα μιας τέτοιας εξωτικής εμπειρίας, από το *Μπάτ Τάι*. Αν και το συγκεκριμένο παράδειγμα αναφέρεται στον εξωτισμό του τοπίου και όχι στον πολιτισμικό εξωτισμό, είναι νομίζω χαρακτηριστικό.

Η εξωτική εμπειρία ξεκινά με τον εντοπισμό και την αναγνώριση του εξωτικού τόπου, ο οποίος όμως δεν πρέπει να ταυτοποιηθεί πλήρως, προκειμένου να μην χάσει τον εξωτισμό του. Ο Λουντέμης στο τέλος του οδοιπορικού του μας μιλά για το εξωτικό Μπε- Ντα- Λογκ, για την ύπαρξη του οποίου μαθαίνει μέσα από τις διηγήσεις κάποιων Γαλλίδων στον Υπερσιβηρικό· δεν υπάρχουν άλλες πληροφορίες για το τι κάνει αυτό το μέρος ξεχωριστό, παρά μόνο υπονοήσεις για τη «μαγευτική»

---

⁵⁹ Debbie Lisle, ό.π.,σελ. 218.

⁶⁰ Ali Behdad, *Orientalism in the age of colonial dissolution*, ό.π.,σελ.15. Ο Behdad αναφέρεται εδώ σε συγγραφείς των τελευταίων δεκαετιών του 19^{ου} αιώνα, όμως η νοσταλγική αυτή τάση συναντάται – ίσως και σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό- και στον 20^ο αιώνα.

ομορφιά του. Ακόμα, το Μπε- Ντα- Λογκ είναι αρκετά απομονωμένο από το υπόλοιπο Βιετνάμ. Το ταξίδι για να φτάσεις εκεί είναι πολύ μακρινό, ενώ δεν υπάρχει καμία πινακίδα ή κανένα επίσημο δρομολόγιο για το μέρος, σε σημείο που ο συγγραφέας να αναρωτιέται αν όντως υπάρχει. Έτσι, το μέρος διατηρεί μια απόμακρη και ταυτόχρονα μυστηριώδη όψη –ακόμα και όταν ο Λουντέμης φτάνει στο Μπε- Ντα- Λογκ, απογοητευμένος δε μπορεί να κατανοήσει τι είναι αυτό που ενθουσίασε τους επισκέπτες του. Μέχρι την επόμενη μέρα, όταν σαστισμένος παρατηρεί ένα πρωτόγνωρο θέμα :

Το πρωί βγήκα απ' το μπαλκόνι μου. Η πρώτη μου κίνηση ήταν να κλείσω τα μάτια μου. Να τα κλείσω για να πεισθώ ότι δεν ονειρεύομαι... [...]Τι έβλεπα; Τι ήταν απέναντι μου που τόσο με μάγεψε; Τίποτα... Ένας αγχός... Μα μέσα σε τούτον τον αγνό έπλεαν τα πιο απίθανα χρώματα...[...] Στη ζωή μου έκανα περιγραφές και περιγραφές... Νησιών, βουνών, τοπίων... Περιγραφή ονείρων όμως δεν έκανα ποτέ. Εδώ όλα είναι μια έκρηξη.⁶¹

Βλέπουμε όλα τα στοιχεία του εξωτισμού που αναφέρθηκαν και παραπάνω: το στοιχείο του ανοίκειου, του ασύλληπτου για το ανθρώπινο μάτι. Το εξωτικό τοπίο είναι δυσερμήγευτο για τον ταξιδιώτη γι' αυτό και το ανάγει στη σφαίρα του ονείρου και της μαγείας. Είναι χαρακτηριστική η αδυναμία του Λουντέμη να περιγράψει το εξωτικό τοπίο : η εξωτική εμπειρία σηματοδοτεί την πλήρη παράδοση στην ετερότητα, την οποία αρνούμαστε να κατανοήσουμε και να εκφράσουμε.⁶² Το θέαμα που αντικρίζει ο συγγραφέας είναι τόσο διαφορετικό από ότι έχει συναντήσει, που δεν μπορεί να το εξηγήσει, και αρκείται στο να απολαμβάνει την εξωτικότητά του. Ο εξωτισμός τελικά συνίσταται στην αντιμετώπιση του περιγραφόμενου τόπου ως αισθητική εντύπωση περισσότερο παρά ως πραγματικό βίωμα, ως ένα θέαμα προορισμένο για το ταξιδιώτη, παρά ως μια δεδομένη πραγματικότητα.

Ο πρωτόγονος εξωτισμός

Για τον Todorov, ένα βασικό είδος του εξωτισμού είναι ο πρωτόγονος εξωτισμός, ο οποίος συνίσταται στην υποτίμηση των μη- ευρωπαϊκών λαών ως κατώτερων και

⁶¹ Μενέλαος Λουντέμης, *Μπάτ Τάι. Μπάτ Τάι*, εκδ. Δωρικός, Αθήνα, σελ. 165-166.

⁶² Tzvedan Todorov, ό.π., σελ. 328-334.

«βαρβαρικών», δηλαδή μη πολιτισμένων.⁶³ Ο πρωτόγονος εξωτισμός εμφανίζεται σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα στο *Ένα ταξίδι στην Ινδία*, και αυτό οφείλεται και πάλι στη διαφορετική αντιμετώπιση του σινικού πολιτισμού από τους Ευρωπαίους- όπως και ο ίδιος ο Todorov τονίζει, η Κίνα, παρά τον εξωτισμό της, ποτέ δε θεωρήθηκε πρωτόγονη από τους Ευρωπαίους.⁶⁴

Οι αφηγήσεις του Βασιλείου για τον πρωτόγονο τρόπο ζωής στην Ινδία και την εξωλογική σκέψη των Ινδών είναι πάμπολλες μέσα στο έργο. Χαρακτηριστικός είναι για παράδειγμα ο τρόπος που περιγράφει την λατρεία των αγελάδων, την οποία αποδίδει στην πρωτόγονη και απλοϊκή σκέψη των Ινδών :

Είναι γνωστό πόσο οι Ινδοί έχουν προσκολληθεί σε πολλές παλιές προλήψεις. Με κανέναν τρόπο δεν μπορούν να πεισθούν πως πρέπει να ελευθερωθούν κάπως από την τρομερή εξουσία, που έχει πάνω τους η παράδοση. Μένει κατάπληκτος ο ξένος από τον απεριόριστο σεβασμό προς τις αγελάδες. Πάνω από διακόσια πενήντα εκατομμύρια αγελάδες υπάρχουν στην πόλη και την ύπαιθρο. Οι περισσότερες δεν ανήκουν σε κανένα. Θεωρούνται ιερά ζώα.[...] Με τη μεγαλύτερη κίνηση, τα αυτοκίνητα σταματάνε, για να περάσουν οι αγελάδες. Μερικοί χαιδεύουν απαλά την πλάτη τους, κι έπειτα φέρνουν το χέρι τους στο μέτωπό τους, σα να είχαν αγγίξει κάτι ιερό. [...] Η απαγόρευση να σφάζονται οι αγελάδες είχε αρχίσει πολλούς αιώνες π.Χ. Τότε οι αγελάδες ήταν λίγες. Έπρεπε να τις διατηρούν για την αναπαραγωγή τους και για να παίρνουν το γάλα τους. Το να εξακολουθούν σήμερα να πιστεύουν πως είναι ιερές είναι ένας φανατισμός για την παράδοση, έξω από κάθε λογική διαδικασία.⁶⁵

Συνεχώς μέσα στην αφήγησή του μιλά για τις δεισιδαιμονίες και τα πρωτόγονα έθιμα που επιβιώνουν στην Ινδία. Ας δούμε άλλο ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα από την πόλη Μπενάρες. Εκεί, ο Βασιλείου συναντά πολλούς εξαθλιωμένους ανθρώπους που είτε περιμένουν να βαφτιστούν και να εξαγιστούν στο Γάγγη είτε για να πετάξουν στον ιερό ποταμό τους νεκρούς τους, αφού προηγουμένως τους κάψουν – σε δημόσια πυρά. Η περιγραφή του συγγραφέα είναι χαρακτηριστική : «Άλλοι στεκόντουσαν ακίνητοι σαν αγάλματα, βαθιά βυθισμένοι στις σκέψεις τους . Αποχαυνωμένοι σα να ζουν σ' έναν άλλον κόσμο. Κυττάζουν αφηρημένοι ένα ορισμένο σημείο, αδιαφορώντας απόλυτα για το κάθε τι που γίνεται γύρω τους. Γέροντες με βιβλικές

⁶³ idem,σελ. 266. Βλέπουμε ότι ο πρωτόγονος εξωτισμός αποτελεί ουσιαστικά μια στερεοτυπική απεικόνιση του Άλλου, αφού βασίζεται στις δύο λειτουργίες που αναφέραμε και πιο πριν, την παραβολή και την ταξινόμηση.

⁶⁴ idem.,σελ.266.

⁶⁵ idem, σελ. 32-34.

φυσιογνωμίες, παιδιά ολόγυμνα, νέες γυναίκες ντυμένες με χτυπητά χρώματα, γριές αναμαλλιασμένες με ύφος άγριο και μαζί πάντοτε μαϊμούδες άφθονες.»⁶⁶ Ο ίδιος παρατηρεί πως η επίσκεψη του στο Μπενάρες τον έκανε να προσεγγίσει περισσότερο το πνεύμα των Ινδών «που δεν ενδιαφέρονται να ικανοποιήσουν έστω και μερικές από τις τόσες ανάγκες, που εδημιούργησαν οι άνθρωποι της Δύσεως» και που «θα ήθελαν να ξαναγυρίσουν στην εντελώς πρωτόγονη ζωή, όπως την πρωτοδημιούργησε ο Θεός».⁶⁷ Η αντίδραση του συγγραφέα απέναντι στον πρωτόγονο άνθρωπο είναι αντιφατική : από τη μια νιώθει να απειλείται -ταράζεται, νιώθει πως θα λιποθυμήσει από το θέαμα- και από την άλλη νιώθει μια έλξη γι' αυτόν τον «αγαθό» Άγριο :

Οι αμφιβολίες αυτές τριγυρίζουν στο νου του ξένου, όσο να τελειώσει το ταξίδι του στην Ινδία. Νοσταλγός της γαλήνης κάνει διάφορα προγράμματα, ν' αλλάξει στο μέλλον τον τρόπο ζωής. Να επιδιώξει περισσότερη πνευματικότητα, να δημιουργήσει δικούς του, πλούσιους εσωτερικούς κόσμους. [...] Και μένει ενθουσιασμένος για το μεγάλο, το πολύτιμο δίδαγμα που του έδωσε το Μπενάρες. Μαγεμένος από το όνειρο μιας νέας νοοτροπίας, με ανακατάταξη στις αξίες της ανθρώπινης ύπαρξης.⁶⁸

Όπως έχει πειστικά καταδείξει η Mary Louise Pratt αυτή η αποστασιοποιημένη θέαση του κατώτερου άλλου λειτουργεί αυτό- επιβεβαιωτικά για τον δυτικό, που νιώθει την ανωτερότητα αλλά και την μοναδικότητα του δικού του πολιτισμού.⁶⁹ Περιγράφοντας την εξαθλίωση και την μοιρολατρία των Ινδών νιώθει ανακουφισμένος για το δικό του ευρωπαϊκό πολιτισμό, που βασίζεται στον δυναμισμό και τη λογική. Ακόμα, δοκιμάζει την ίδια την ταυτότητα του ως ευρωπαίος , που νιώθει άπληστος και άδικος απέναντι στα δυτικά κεκτημένα βλέποντας τη ζωή στην Ανατολή. Τελικά, ο «αγαθός άγριος» έχει διττή λειτουργία για το ταξιδιώτη : από τη μια ικανοποιεί την νοσταλγία του για μια απλούστερη «φυσική» ζωή, κι από την άλλη επιβεβαιώνει την ανωτερότητα του δικού του πολιτισμού.

---

⁶⁶ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π.,σελ.95.

⁶⁷ idem,σελ.98.

⁶⁸ idem, σελ. 99.

⁶⁹ Για τη λειτουργία της ταξιδιωτικής αφήγησης ως αυτό-επιβεβαίωση της δυτικής ταυτότητας, βλ. Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes and Transculturation*, εκδ. Routledge, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 1992, σελ 4..

A.2. Η Ανατολή ως αρχέγονη μήτρα και τόπος αναγέννησης

Η Ανατολή λοιπόν ταλαντευόταν μέσα στη γεωγραφία του νου ανάμεσα στο να είναι ένας παλιός κόσμος στον οποίο κάποιος επέστρεφε όπως στον κήπο της Εδέμ ή στον Παράδεισο, γεννώντας ταυτόχρονα μια νέα εκδοχή του παλαιού, και στο να είναι ένα εξολοκλήρου καινούργιο σύμπαν, στο οποίο έφτανε κανείς όπως ο Κολόμβος προκειμένου να ιδρύσει ένα νέο κόσμο.⁷⁰

Η παραπάνω διαπίστωση του Edward Said δεν θα μπορούσε να ισχύσει πουθενά αλλού περισσότερο όσο στο χώρο της νοτιανατολικής Ασίας ή Άπω Ανατολής, όπως ονομάζεται παραδοσιακά. Στο χώρο αυτό αναπτύχθηκαν δύο από τους παλαιότερους πολιτισμούς παγκοσμίως, ο ινδικός και ο σινικός. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε, όπως θα δούμε και μέσα στα κείμενα ο χώρος αυτός αντιμετωπίζεται από τους συγγραφείς μας ως η μήτρα του κόσμου. Παράλληλα, μετά τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο, οι κοινωνικές επαναστάσεις, η επικράτηση του κομμουνισμού και η γενικότερη ανασυγκρότηση των χωρών της νοτιανατολικής Ασίας έφερε και πάλι στο προσκήνιο την Άπω Ανατολή ως μια αναδυόμενη, ριζοσπαστική και ανταγωνιστική προς την Ευρώπη δύναμη. Στο παρόν κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε την στερεοτυπική απεικόνιση της Ανατολής ως αρχέγονη μήτρας της ανθρωπότητας, αλλά και το πώς προσλαμβάνεται το στερεότυπο αυτό από τους Έλληνες συγγραφείς.

Ήδη από τον 19^ο αιώνα, το ταξίδι στην Ανατολή ταυτίστηκε από τους συγγραφείς με την επιστροφή στις ρίζες της ανθρωπότητας, και την επαφή με τους αρχέγονους προγόνους του δυτικού ευρωπαϊκού πνεύματος.⁷¹ Άλλωστε, όπως προαναφέρθηκε, ο χώρος της Άπω Ανατολής γέννησε δύο από τους παλιότερους πολιτισμούς, τον ινδικό και τον σινικό, και γι' αυτό έχει καταγραφεί στο συλλογικό ασυνείδητο ως η μήτρα του κόσμου.

Όλα τα έργα τα οποία εξετάζουμε θέτουν έντονα το ζήτημα της αρχαιότητας και της σημαντικής ιστορικής θέσης των χωρών που περιγράφουν. Για παράδειγμα, ο Χάρης ξεκινά το οδοιπορικό του παραδεχόμενος πως αυτό που τον παρακίνησε να επισκεφθεί την Κίνα είναι το αρχαίο παρελθόν της: «Μα πιο δυνατός είναι τους άλλο μαγνήτης: η χώρα των πανάρχαιων μύθων. Ο Παν Κου, τους λείει τους από τους

⁷⁰ Edward Said, *Οριενταλισμός*, ό.π., σελ.76.

⁷¹ Sarga Mussa, *La relation orientale*, ό.π.,σελ.10.

μύθους τους, ήταν ο πρώτος άνθρωπος και ο πρώτος κύριος τους γης [...]»⁷² Δεν είναι τυχαίο μάλιστα ότι ο ίδιος δίνει σ' αυτό το πρώτο κεφάλαιο τον τίτλο «Στα χνάρια των πρώτων ανθρώπων» κάτι που αναδεικνύει την αίσθηση τους επιστροφής στην αρχή του ανθρώπινου πολιτισμού.

Και οι τρεις περιγραφόμενες χώρες (Κίνα, Βιετνάμ, Ινδία) είναι ιστορικές – με την έννοια ότι ανέπτυξαν από τα αρχαία χρόνια μια πλούσια ιστορία με σημαντικά πολιτισμικά επιτεύγματα. Όλοι οι συγγραφείς –εκτός από το Καββαδία που μόνο έμμεσα αναφέρεται στο θέμα- κάνουν σημαντική μνεία στην αρχέγονη πολιτισμική ιστορία των χωρών που περιγράφουν.

Αυτός που μοιάζει να ενδιαφέρεται περισσότερο για το ζήτημα είναι ο Πέτρος Χάρης, που συνεχώς αναφέρεται στην αρχαιότητα και τον σημασία του Κινέζικου πολιτισμού. Και εδώ η επιλογή σχετίζεται με την εικόνα του περιγραφόμενου τόπου στο σύνολο τους ταξιδιωτικής λογοτεχνίας. Όπως έχει πειστικά αποδείξει ο Robert Markley, η Κίνα ήδη από το 17^ο αναγνωρίζεται από τους ευρωπαίους ταξιδιώτες ως τόπος με ανεπτυγμένο πολιτισμό, πλούσια οικονομία και τεχνολογική εξέλιξη.⁷³ Έτσι, ο σινικός πολιτισμός είναι ευρέως γνωστός και καταξιωμένος στους δυτικούς ταξιδιωτικούς συγγραφείς. Πράγματι, ο Χάρης φαίνεται να έχει μια ευρεία γνώση των πολιτισμικών επιτευγμάτων της Κίνας, τόσο στις θετικές όσο και στις ανθρωπιστικές επιστήμες, αλλά και στις τέχνες. Έτσι, μιλά για τα σημαντικά «δώρα» της Κίνας στην ανθρωπότητα –την πυξίδα, το μπαρούτι, τη τυπογραφία, το χαρτί.⁷⁴ Ακόμα, αναγνωρίζει τη καλαισθησία και τη δημιουργικότητα του κινεζικού λαού, που δημιούργησε εμβληματικά έργα τέχνης, όπως το σινικό τείχος και τα αυτοκρατορικά παλάτια, αλλά πιο ιδιαίτερες τέχνες όπως η κοσμηματοποιία, η τέχνη τους πορσελάνης, του μεταξιού και τους αγγειοπλαστικής. Γενικότερα, ο Χάρης αντιμετωπίζει με εκτίμηση και θαυμασμό την ιστορία της Κίνας, την οποία όμως συνεχώς αντιπαραβάλλει με την ευρωπαϊκή, βρίσκοντας αδυναμίες και ελαττώματα. Βλέπουμε και πάλι το δίπολο ταυτότητα- ετερότητα το οποίο διατρέχει την ταξιδιωτική γραφή: για να κατανοήσουμε τη σημασία του πολιτισμού της ξένης

⁷² Πέτρος Χάρης, ό.π.,1961, σελ.12.

⁷³ Robert Markley, *The far east and the English imagination 1600-1730*, εκδ. University Press, Cambridge 2006, σελ. 104.. Ο Markley προχωρά ένα βήμα παραπάνω λέγοντας πως ο ευρωπαϊκός πολιτισμός της εποχής αντιστοιχούσε στο δικό μας καθυστερημένο Τρίτο Κόσμο, σε σχέση με την ανάπτυξη της Κίνας.

⁷⁴ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ. 94.

χώρας δε φτάνει απλά να γνωρίσουμε αυτόν τον πολιτισμό, αλλά και να τον αντιπαραβάλουμε με το δικό τους. Έτσι, συγκρίνοντας τον αρχαίο-σινικό πολιτισμό με τον αρχαιοελληνικό- τον οποίο ο Χάρης θεωρεί βάση του ευρωπαϊκού πολιτισμού- ο συγγραφέας εντοπίζει δύο βασικές διαφορές. Πρώτον, η Κίνα στάθηκε μια χώρα απομονωμένη, της οποίας «ο πολιτισμός δεν επηρέασε ούτε τους πιο κοντινούς της γείτονες»⁷⁵ και δεύτερον ο τεράστιος σινικός πολιτισμός δεν μπόρεσε να εξασφαλίσει ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο για τους κατοίκους τους Κίνας, που πάντα ζούσαν σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας και κοινωνικής αδικίας.⁷⁶ Έτσι, παρά τη σημασία του κινεζικού πολιτισμού, αυτός πάντα θα μένει κατώτερος από τον ευρωπαϊκό, που μπόρεσε να επικρατήσει στο μεγαλύτερο μέρος του κόσμου και να εξασφαλίσει κοινωνικά και οικονομικά κεκτημένα για τα μέλη του.

Ήδη από το παράδειγμα του Χάρη κατανοούμε πως οι Έλληνες συγγραφείς αντιμετωπίζουν το ζήτημα της αρχέγονης Ανατολής διαφορετικά από τους υπόλοιπους Ευρωπαίους, καθώς και οι ίδιοι προέρχονται από έναν αρχαίο πολιτισμό. Έτσι, συχνή είναι μέσα στα κείμενα η αίσθηση ενός κοινού απόστατου παρελθόντος. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Βασιλείου στον Μέγα Αλέξανδρο :

Για τους Έλληνες η Ινδία δεν είναι μια χώρα εντελώς ξένη. Γύρω από τον ποταμό Ινδό υπάρχουν ακόμα φυλές με γαλανά μάτια και ξανθά μαλλιά. Απόγονοι ίσως του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Στα μουσεία τους θαυμάζονται υπέροχα γλυπτά ελληνοβουδιστικής τέχνης. Σε πολλά απ' αυτά, τα χαρακτηριστικά και η έκφραση του Βούδα μοιάζουν με τα κεφάλια του Απόλλωνα και του Ερμή.⁷⁷

Μάλιστα η αναφορά στον Μέγα Αλέξανδρο δεν δείχνει μόνο την κοινή πολιτισμική αφετηρία της Ελλάδας με την Ανατολή, αλλά και μια κτητική διάθεση απέναντι στον ανατολίτικο χώρο. Άλλωστε ο ίδιος ο Βασιλείου μοιάζει να ταυτίζεται απόλυτα με τη δυτική ιμπεριαλιστική αντίληψη περί Ανατολής. Όπως προαναφέραμε το *Ένα ταξίδι στην Ινδία* είναι το έργο που περιέχει τους περισσότερες στερεοτυπικές απεικονίσεις. Παρουσιάζοντας τον αρχαίο πολιτισμό της Ινδίας συνεχώς τον αντιπαραβάλλει με τη σημερινή εξαθλίωση της χώρας, χωρίς ποτέ να αναρωτιέται για τους δυτικές ευθύνες για αυτή την εξαθλίωση. Όταν επισκέπτεται την Βομβάη συγκλονίζεται από το

⁷⁵ idem., σελ.81.

⁷⁶ idem., σελ.13.

⁷⁷ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ. 9.

κάλλος των ινδουιστικών ναών της, αλλά και με ανησυχία και απογοήτευση κατηφορίζοντας προς τις κακόφημες συνοικίες της. Συγκρίνοντας τις δύο όψεις της πόλης, αναρωτιέται : «Γιατί να μην πιστέψει κανείς, πώς κάποια μέρα θα πάψει να είναι κανόνας όλοι όσοι μιλούν ή γράφουν για την Ινδία, να συνδυάζουν πάντα τον απεριόριστο ενθουσιασμό για την τέχνη και την γοητεία της χώρας, με την απερίγραπτη δυστυχία και τη δραματική αθλιότητα, που ζουν οι περισσότεροι από τους κατοίκους της;»⁷⁸ Στην συνέχεια του αποσπάσματος, ο συγγραφέας σε πλήρη ταύτιση με το δυτικό ιμπεριαλιστικό λόγο κατηγορεί τους ανεύθυνους και πρωτόγονους Ινδούς που αρνούνται οποιαδήποτε πρόοδο, που αρνούνται «να συγχρονιστούν και να αποκτήσουν μια νέα νοοτροπία που θα τους επιτρέψει να αφήσουν ορισμένες αναχρονιστικές αντιλήψεις».

Το παράδειγμα της Βομβάης δεν είναι το μοναδικό. Σε κάθε πόλη που επισκέπτεται, η αρχαία ομορφιά μολύνεται από την σημερινή παρακμή. Μόνιμη επωδός των περιγραφών του είναι πως παρά την αρχαία λάμψη, ο λαός την Ινδίας είναι κατά βάση πρωτόγονος και μοιρολάτρης, ενώ αρνείται οποιαδήποτε πρόοδο : «Αφοσιωμένοι στην παράδοση πιστεύουν στο πεπρωμένο και από αυτό μονάχα περιμένουν να λύσει τα προβλήματά τους. Δε θέλουν να καταλάβουν πόσο είναι παράλογο να ζει κανείς έξω από την εποχή του».⁷⁹ Η φράση αυτή συνοψίζει, θεωρώ, όλη την στάση του Βασιλείου απέναντι στον ινδικό πολιτισμό.

Πιο προσεκτικός, ο Χάρης εμμένει στην αίσθηση της κοινής πορείας, και της παράλληλης ιστορικής εξέλιξης. Χαρακτηριστική αυτής της αίσθησης είναι και οι πολιτισμικές ανταλλαγές του Πέτρου Χάρη με άλλους Κινέζους συγγραφείς στη Σαγκάη και την Καντόνα: παρότι και οι δύο πλευρές αγνοούν τη σύγχρονη λογοτεχνική παραγωγή της ξένης χώρας (οι Κινέζοι την ελληνική και ο Χάρης την κινέζικη) ωστόσο και οι δύο γνωρίζουν πολύ καλά τον αρχαίο πολιτισμό του Άλλου, και νιώθουν πως μοιράζονται το προνόμιο της ιστορικότητας : «Ξέρουν ότι ο κινεζικός και ο ελληνικός πολιτισμός είναι παλαιότατοι- οι παλαιότεροι στον κόσμο υπογραμμίζουν, και δεν ξεχνούν, νομίζω, τον αιγυπτιακό, πολιτισμό και άλλους, αλλά ίσως δεν τους θεωρούν ισότιμους με τον κινεζικό και με τον ελληνικό...»⁸⁰

⁷⁸ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π.,σελ.151.

⁷⁹ idem., σελ. 79.

⁸⁰ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ. 120.

Τελείως διαφορετική είναι η περίπτωση του Καββαδία, ο οποίος με το ταξίδι του στην Κίνα νιώθει ότι βρίσκει τις δικές του ρίζες καθώς, σχετίζεται βιωματικά με τον χώρο τους Άπω Ανατολής. Ο ίδιος γεννήθηκε το 1910 στη Ματζουρία, περιοχή που βρίσκεται στα σύνορα Κίνας –Ρωσίας. Το 1914 οι γονείς του αναγκάστηκαν εξαιτίας του Α' Παγκοσμίου Πολέμου να επιστρέψουν μόνιμα στην Ελλάδα. Παρά το γεγονός ότι ο Καββαδίας δε γνώρισε τον τόπο αυτό καθώς τον εγκατέλειψε σε βρεφική ηλικία, είναι φανερό από το σύνολο των γραπτών του πως ο έχει αναπτύξει μια βαθιά συναισθηματική σχέση με την Κίνα, σε σημείο να την θεωρεί πατρίδα του. Έτσι, για τον Saunier « η *Βάρδια* δεν είναι τίποτα άλλο παρά το ταξίδι του Νόστου για τον συγγραφέα». ⁸¹ Άλλωστε, ο πρωταγωνιστής –και προσωπείο του συγγραφέα- Νίκος πολλές φορές μέσα στο έργο αναφέρεται στη σχέση του με τη Ματζουρία. Η βιωματική του σχέση με την περιοχή δηλώνεται και σε μια επιστολή του από το Hong Kong, όπου σε έντονα συγκινησιακό ύφος γράφει στην αδερφή του: «Ρουφάω τους δρόμους την μυρωδιά τους Κίνας. [...]Τριγυρίζω αδιάκοπα [...]Σκέφτομαι τον Χαρίλαο, ⁸² παιδί να χαϊδεύει το μούσι του ανάμεσα σε τούτους τους δαιμόνιους που χαμογελάνε διαρκώς. Εκείνος περισσότερο δαίμονας από δαύτους.» ⁸³ Ο Καββαδίας λοιπόν δεν αντιμετωπίζει την Άπω Ανατολή ως ένα μακρινό εξωτικό τόπο αλλά ως ένα κομμάτι του δικού του υπαρξιακού παρελθόντος.

Με έναν διαφορετικό τρόπο, και ο Λουντέμης εντοπίζει ταυτίσεις και κοινά στοιχεία στην ιστορία της Ανατολής και της Ελλάδας. Συγκεκριμένα ως αριστερός συγγραφέας, επιχειρεί μια εντελώς ιδεολογική ανάγνωση της ιστορίας του Βιετνάμ, αδιαφορώντας σχεδόν για οποιοδήποτε άλλο στοιχείο, τους πχ. την ιστορία του πολιτισμού. Έτσι, στο πρώτο κεφάλαιο του έργου με τίτλο «Λίγη ιστορία» έχουμε μια εξιδανικευμένη και υπεραπλουστευμένη παρουσίαση της βιετναμέζικης ιστορίας, που συνοψίζεται στη φράση «Το έθνος που αντιστέκεται». Ο Λουντέμης διαδοχικά αναφέρεται σε όλους τους κατακτητές του Βιετνάμ από την αρχαιότητα μέχρι και τη σύγχρονη ιστορία του (Κινέζους, Μογγόλους, Μανδαρίνους, Γάλλους) καθώς και τους αγώνες των βιετναμέζων να αποκτήσουν την ελευθερία τους.

---

⁸¹ Guy (Michel)Saunier, «*Ετούτο το κορμί το τόσο αμαρτωλό...*». Έρευνα στο μυθικό κόσμο του Νίκου Καββαδία, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2004, σελ.62.

⁸² Έννοεί τον Χαρίλαο Καββαδία, τον πατέρα του.

⁸³ Νίκος Καββαδίας, *Γράμματα στην αδελφή του Τζένια και στην Έλγκα*, (επιμ. Guy Saunier), εκδ. Άγρα, Αθήνα 2011, σελ. 136.

Είναι μια από τους σπάνιες φορές –αν και όχι η μοναδική μέσα στα έργα που εξετάζουμε- που βλέπουμε την ανατολίτικη ετερότητα να θεωρείται ανώτερη πολιτισμικά και ηθικά από την δυτική ταυτότητα. Παράλληλα, με τις αναφορές που κάνει στην δυτική επέμβαση στο Βιετνάμ, οδηγείται σε παραλληλισμούς με την ελληνική ιστορική πραγματικότητα και ειδικά κατά τα γεγονότα του εμφυλίου. Βλέπουμε εδώ την ιδιαίτερη φύση της ελληνικής ταξιδιογραφίας, που από τη μια περιγράφει την ανατολίτικη ετερότητα και από την άλλη αποτελεί μέρος τους. Ο Λουντέμης δε μοιάζει να εκφράζει τις τύψεις του δυτικού ανθρώπου για την κηδεμονία του Βιετνάμ, αλλά περισσότερο να συμπάσχει με το βιετναμέζικο λαό ως Έλληνας που έχει υποστεί την ίδια δυτική κηδεμονία.

Όπως παρατηρεί ο Αλέξανδρος Καλέσης «η σχέση ταυτότητα- ετερότητα τους ταξιδιωτικές αφηγήσεις περνά υποχρεωτικά μέσα από τη διαδικασία τους σύγκρισης η οποία ευνοεί την ανάδειξη τους αντίθεσης Εμείς –Άλλοι ».⁸⁴ Στα έργα που εξετάζουμε, η σύγκριση Άπω Ανατολής και Ελλάδας εκτός από αντιθέσεις αναδεικνύει και μια σειρά από ταυτίσεις ανάμεσα σ' Εμάς και τους Άλλους, με κυριότερη την αίσθηση μιας κοινής ιστορικής πορείας, τους κοινού απώτατου παρελθόντος.

Συμπερασματικά, παρατηρούμε ότι αυτή η ιδιαίτερη σχέση των Ελλήνων συγγραφέων με τον ασιατικό χώρο παρουσιάζει μια κλιμάκωση. Από την ιμπεριαλιστική αντίληψη του Βασιλείου (οι Έλληνες ήταν οι πρώτοι κατακτητές και εκπολιτιστές της Ασίας, άρα έχουν ερείσματα στην περιοχή) στην αίσθηση αλληλεγγύης και κοινής πορείας με τους ασιατικούς λαούς του Χάρη και του Λουντέμη, φτάνουμε στην ταύτιση και τους δεσμούς συγγένειας της περιοχής με την Ελλάδα, που επισημαίνει ο Καββαδίας.

Η Ανατολή ως καταφύγιο από την ιστορικότητα

Στη *Βάρδια* του Καββαδία, ολόκληρη η πορεία των ναυτικών αποτελεί ένα ταξίδι στις ρίζες. Όταν οι πρωταγωνιστές ναυτικοί φτάνουν στην Κίνα, έχουν τον εξής διάλογο με έναν Κινέζο γιατρό :

---

⁸⁴ Αλέξανδρος Καλέσης, ό.π., σελ. 51.

-Ο πρώτος άρρωστος στον κόσμο ήταν Κινέζος. Φυσικά κι ο πρώτος γιατρός.

-Κι οι Έλληνες ;

-Οι Αιγύπτιοι... Οι Έλληνες. Η Αγία Γραφή είναι χιλιάδες χρόνια αργότερα.[...] Τότε πέστε μου, γιατί οι Λευκοί που' ναι χαραγμένοι στα παλιά χρυσά νομίσματα, τα βάζα, σκαλισμένοι στο μάρμαρο, γιατί δε μοιάζουνε με τούτους που κατοικούνε σήμερα την Ευρώπη; Δε μου θυμίζετε καθόλου το Μακεδόνα. Αν ξέρετε το πιο παλιό κινέζικο νόμισμα, πάνω του θα' μια ζωγραφισμένος εγώ!⁸⁵

Η Κίνα λοιπόν δεν είναι μόνο ο τόπος που γέννησε τους πρώτους ανθρώπους, αλλά ο τόπος όπου αυτοί –οι πρώτοι άνθρωποι- επιβιώνουν αναλλοίωτοι μέσα τους αιώνες, διατηρώντας τον αρχέγονο πολιτισμό τους. Μια παρόμοια παρατήρηση κάνει και ο Λουντέμης μιλώντας για το Βιετνάμ : «Λαός δεν είναι πάντα τόπος. Στην περίπτωση τους του Βιετνάμ λαός και τόπος είναι πάντα ζυμωμένα. Εκεί κάτω –ρύζια, σπίτια, άνθρωποι- είναι σαν να βλάστησαν μαζί.»⁸⁶ Οι Ανατολίτες είναι πλήρως ταυτισμένοι με τη γη τους, που παρά τους ιστορικές μεταβολές, μένει αναλλοίωτη μέσα στο χρόνο. Είναι λοιπόν η Ανατολή μια αμετάβλητη ολότητα, ένας τόπος αυθεντικός και απρόσβλητος από τις ιστορικές αλλαγές. Έτσι, λειτουργεί ως καταφύγιο για το δυτικό, που ζει σ' ένα κόσμο γεμάτο πληθυσμιακές μετακινήσεις, εθνοτικές μεταβολές, και διαρκή αβεβαιότητα. Το ταξίδι στην Ανατολή εκτός από την επιστροφή στις ρίζες σηματοδοτεί και την διαφυγή από τον χρόνο και τους μεταβολές του. Ο Ιωάννης Βασιλείου περιγράφοντας την Ινδία καταγράφει ακριβώς αυτή την αίσθηση της α-χρονίας ,της εγκατάλειψης της ιστορικότητας που βιώνει ο δυτικός άνθρωπος επισκεπτόμενος την Ανατολή.

Η σκέψη σιγά σιγά απομακρύνεται από κάθε τι, που θα μπορούσε να έχει σχέση με τη σημερινή πραγματικότητα. Τα όρια του χρόνου εξαφανίζονται. [...] Αρχίζει η έκσταση, η ανάταση. Η ψυχή αισθάνεται βαριά την Ανάγκη μιας προσευχής... Σε κανένα άλλο μέρος του κόσμου ο άνθρωπος δεν νιώθει, τους νιώθει τους φορές στην Ινδία, να ενώνεται τόσο πολύ με την αιωνιότητα.⁸⁷

Αυτή η αίσθηση της αιωνιότητας συνδέεται έντονα και με ένα άλλο συναίσθημα που κατακλύζει τους ταξιδιώτες : αυτό της απεραντότητας. Πράγματι , συνεχώς βλέπουμε

⁸⁵ Νίκος Καββαδίας, *Βάρδια*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1955, σελ .165.

⁸⁶ Μενέλαος Λουντέμης, *ό.π.*, σελ. 7.

⁸⁷ Ιωάννης Βασιλείου, *ό.π.*, σελ. 137.

τους συγγραφείς να μιλούν για την απεραντοσύνη και την ομοιομορφία του τοπίου, την τεράστια πυκνότητα του πληθυσμού και το εμβληματικό μέγεθος των χωρών που επισκέπτονται. Για παράδειγμα ο Βασιλείου αποκαρδιώνεται από το μέγεθος των αποστάσεων που θα πρέπει να καλύψει για να γνωρίσει τις ινδικές πόλεις : «Είναι τεράστιες οι αποστάσεις, ένα μικρό ταξίδι, για να πάει κανείς από τη μια συνοικία στην άλλη».⁸⁸ Ακόμα μεγαλύτερο δέος προκαλεί στον Χάρη η πρώτη του επαφή με το αχανές κινεζικό τοπίο :

ρίχνουμε γύρω μας γρήγορες και σχεδόν τρομαγμένες ματιές και βλέπουμε ότι είμαστε μικρά, ελάχιστα σημάδια πάνω σε μιν επιφάνεια, που θα μπορούσε να χωρέσει τρεις και τέσσερις πλατειές ευρωπαϊκών πόλεων. Είναι η πρώτη μας έξοδος στην πόλη, έχουμε περάσει από την πλατιά λεωφόρο που την είδαμε χτες το βράδυ κατάφωτη κι έχουμε φτάσει εκεί που θα πάρουμε το πρώτο μας μάθημα και θα καταλάβουμε πώς πρέπει να μετράμε στην Κίνα μιν απόσταση και πώς να λογαριάζουμε μιν απόσταση ή έναν όγκο.⁸⁹

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η Άπω Ανατολή γίνεται αντιληπτή από τους συγγραφείς πρωτίστως ως τόπος • ως γενέθλιος τόπος της ανθρωπότητας, απέραντος και αναλλοίωτος τόσο μέσα στο χρόνο όσο και μέσα στο χώρο, μέσα στον οποίο επιβιώνουν οι πρώτοι άνθρωποι, πλήρως εναρμονισμένοι και προσαρμοσμένοι στο τοπίο.

A.3. Ανατολή και πνευματικότητα : ο ρόλος της θρησκείας

Όπως προαναφέρθηκε, οι χώρες της Άπω Ανατολής δεν αποτελούν εθνικά κράτη, αλλά ένα κράμα από διαφορετικές φυλετικές, γλωσσικές και θρησκευτικές ομάδες. Το ζήτημα της θρησκευτικότητας των λαών απασχολεί σχεδόν όλους τους συγγραφείς.

Από τις χώρες που εξετάζουμε, η Ινδία είναι αυτή που εμφανίζει τη μεγαλύτερη ποικιλία θρησκευμάτων, γεγονός που αποτέλεσε διαχρονικά εστία συγκρούσεων ανάμεσα στους κατοίκους της. Ο Βασιλείου αναφέρεται αναλυτικά στις θρησκευτικές

---

⁸⁸ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ.20.

⁸⁹ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ. 35.

διαμάχες που οδήγησαν τη χώρα στη διάσπαση με την ανεξαρτητοποίηση του Πακιστάν. Μάλιστα, μέσα από την γραφή του αναπαράγει πολλά δυτικά στερεότυπα σχετικά με το Ισλάμ, που περιγράφεται ως μια δολοφονική και απειλητική θρησκεία. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του στην έκρηξη του ινδικού εμφυλίου πολέμου, την οποία αποδίδει στον ισλαμικό φανατισμό : « Στους Μουσουλμάνους άρεσε πάντα ο πόλεμος, το αίμα, οι σφαγές. Ήξεραν πως για κάθε άπιστο που σκότωναν θα είχαν την ανταμοιβή τους από τα ουρί του παραδείσου.»⁹⁰ Βλέπουμε τη στερεοτυπική απεικόνιση του ισλαμιστή ως πολεμοχαρή τρομοκράτη, στην οποία αναφέρεται και ο Said.⁹¹ Αντίθετα, οι αναφορές στη βουδιστική μειονότητα είναι κατά βάση θετικές.

Γενικότερα πάντως, ο συγγραφέας παρουσιάζει την ινδική κοσμοθεωρία και κουλτούρα ως ένα κράμα επιμέρους θρησκευτικών τάσεων με κοινά στοιχεία τον φανατισμό, τη δεισιδαιμονία και την εξωλογική σκέψη . Άλλωστε, ένα μεγάλο μέρος του βιβλίου αφιερώνεται στην περιγραφή της ινδουιστικής θρησκείας- της κυρίαρχης δηλαδή θρησκευτικής τάσης στη χώρα- και ιδιαίτερα των ινδουιστικών ναών και τελετών που φαίνεται ότι ασκούν μια ιδιαίτερη έλξη στον συγγραφέα. Η παρουσίαση της ινδικής θρησκευτικότητας είναι αντιφατική: από τη μια τονίζεται ο συναισθηματικός και εξωλογικός τρόπος σκέψης των Ινδών και από την άλλη η πνευματικότητα της ινδουιστικής θρησκείας. Για παράδειγμα, ο συγγραφέας περιγράφει με περιφρόνηση και αηδία την εικόνα των γυναικών που μαζεύουν τα ούρα των αγελάδων και τα αλείφουν στο πρόσωπό τους⁹². Ακόμα, συγκλονίζεται από τα ταφικά έθιμα των Πάρσις της Βομβάης που αντί να θάβουν τους νεκρούς τους, τους εναποθέτουν σε μικρά φυσικά κοιλώματα, προκειμένου να τους φάνε τα όρνια.⁹³

Από την άλλη, νιώθει να έλκεται ιδιαίτερα από τη μυσταγωγία των ινδουιστικών ναών. Τον εντυπωσιάζουν ιδιαίτερα οι αισθησιακές παραστάσεις και τα γυμνά αγάλματα. Ας δούμε για παράδειγμα την εγκωμιαστική περιγραφή των παραστάσεων του ναού του Κατζουράου :

---

⁹⁰ idem,σελ. 19.

⁹¹ Edward Said, *Οριενταλισμός*, ό.π., σελ.342-345.

⁹² Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ.124-125.

⁹³ idem., σελ .147-148.

Ανάμεσα στις θεές, τις χορεύτριες, τις αγνές νύμφες και τις φανταστικές γοργόνες, παρουσιάζονται παραμερίζοντας κάθε σεμνοτυφία, με ασυνήθιστη στην τέχνη δυναμικότητα με τις ρεαλιστικότερες και τολμηρότερες μορφές, υπέροχες ολοζώντανες συνθέσεις με ερωτικά ζευγάρια από θεούς ή ανθρώπους (μετούνα) και σκανδαλιστικά συμπλέγματα με περισσότερα από δύο πρόσωπα σε εξαιρετικά περίεργους αλλά πάντοτε αρμονικούς και ισορροπημένους συνδυασμούς.⁹⁴

Ο συγγραφέας επανέρχεται ξανά και ξανά στις ερωτικές σκηνές των ναών, προσπαθεί να τις ερμηνεύσει και να κατανοήσει το ρόλο τους στη θρησκεία. Ταυτόχρονα, έντονο ενδιαφέρον του προκαλούν και οι μυστικιστικές τελετές που λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό των ναών, όπου απαγορεύεται η πρόσβαση στους ξένους. : «Τα πλήθη έξαλλα από θρησκοληψία χειρονομούν και ξεφωνίζουν . [...] Η λατρεία για το Θεό εκδηλώνεται με ομαδικό παραλήρημα. Οι περισσότεροι από τους πιστούς χάνουν κάθε έλεγχο στον εαυτό τους. Οι γυναίκες ξελύνουν τα μαλλιά τους, ξεγυμνώνουν τους ώμους τους, πετάνε τα κοσμήματα στα άρματα.»⁹⁵

Οι περιγραφές των θρησκευτικών τελετών αποπνέουν ένα διάχυτο αισθησιασμό, ενώ ο συγγραφέας επιμένει στις περιγραφές των Ινδών γυναικών που παρασυρμένες από το θρησκευτικό παροξυσμό επιδίδονται σε λατρευτικές κινήσεις που προκαλούν τη σαγήνη. Ο Βασιλείου ταυτίζει την ιερότητα και το μυστικισμό των ινδουιστικών ναών με τη σεξουαλική ορμή και νιώθει μια έντονη επιθυμία να ανακαλύψει τα απαγορευμένα μυστικά των τελετών τους.

Αντίθετα με την Ινδία, η Κίνα εμφανίζεται ως ένα τόπος ανεξιθρησκίας και θρησκευτικού σκεπτικισμού. Φυσικά, η σοσιαλιστική επανάσταση δεν είναι άσχετη με την υποχώρηση του θρησκευτικού αισθήματος στη χώρα, το οποίο όμως και προεπαναστατικά ήταν αμβλυμένο καθώς ο βουδισμός και ο ταοϊσμός που επικρατούν στη χώρα δεν παρουσιάζουν την αυστηρή δομή άλλων θρησκειών, όπως ο χριστιανισμός : «(οι Κινέζοι) δεν έχουν θρησκευτική πίστη που να γίνεται βάραθρο ζωής ή εμπόδιο στη ζωή- και σε τούτο ο κινέζικος κομμουνισμός στάθηκε πιο τυχερός, γιατί δεν είχε να παλέψει με τη θρησκεία, που δύσκολα χάνει τη μάχη της[...], πιο τυχερός, λ.χ., από τον πολωνικό, που ακόμα δεν καταφέρνει να

⁹⁴ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ. 83.

⁹⁵ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ.124.

μετακινήσει από πολλές καίριες θέσεις για τον Καθολικισμό.» σημειώνει ο Χάρης.⁹⁶ Η μόνη θρησκευτική δοξασία η οποία ήταν ιδιαίτερα ισχυρή στην Κίνα ήταν ο φόβος για τους νεκρούς και τα πνεύματά τους. Την εποχή που ο συγγραφέας επισκέπτεται τη χώρα όμως, ακόμα και αυτή η δοξασία είχε υποχωρήσει, καθώς πολλά νεκροταφεία σκάπτονταν προκειμένου να γίνουν χωράφια, ενώ επικράτησε η καύση των νεκρών για την εξοικονόμηση της γης.

Βέβαια, παρά το ήπιο θρησκευτικό συναίσθημα των Κινέζων, και στη χώρα αυτή δεν έλειψαν οι θρησκευτικές συγκρούσεις. Αναφέρομαι φυσικά στη περίπτωση του Θιβέτ, το οποίο αποτελούσε ένα ανεξάρτητο θεοκρατικό κρατίδιο, καταλήφθηκε όμως από τις δυνάμεις του Μάο και ακόμα και σήμερα αποτελεί μέρος της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας. Ο Χάρης αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό την μαοϊκή προπαγάνδα για το Θιβέτ, όταν επισκέπτεται το μέγαρο των μειονοτήτων στο Πεκίνο «Έδωσε η νέα Κίνα πολύ χώρο στο Θιβέτ, όχι χωρίς λόγο, όχι χωρίς πολιτική σκοπιμότητα. Έπρεπε να δικαιολογήσει τη μεταβολή που έγινε.[...]Οι αίθουσες αυτές θέλουν να μας πείσουν ότι πολύ βασανίστηκε ο άνθρωπος όσο ήταν στην εξουσία του ο Δαλάι Λάμα».⁹⁷ Εδώ βλέπουμε για ακόμη μια φορά την ψύχραιμη και αντικειμενική γραφή του Χάρη, που προσπαθεί να ανακαλύψει την αλήθεια της Κίνας μέσα από όσα του παρουσιάζονται από τους επίσημους συνοδούς του.

Τέλος, ο Χάρης παρουσιάζει και το χώρο του βουδιστικού μοναστηριού, το μόνο χώρο όπου η θρησκευτική πίστη είναι ακόμα κραταιά. Κι εδώ όμως βλέπουμε πως επικρατεί περισσότερο η πνευματικότητα παρά μια αυστηρά θρησκευτική τελετουργία : «πέντε – έξι καλόγεροι, όλοι όμοιοι όλοι λιγνοί, όλοι με ξυρισμένο κεφάλι, όλοι με τριμμένο ράσο[...] κάτι ψιθυρίζουν, κάτι κρούουν, και φωτίζονται στη φλόγα των κεριών. Είναι απλή μα χαρακτηριστική τελετή. Κάνουν μνημόσυνο.»⁹⁸ Ο συγγραφέας τονίζει πως τα βουδιστικά μοναστήρια είναι αποκομμένα από την υπόλοιπη ζωή της Κίνας, καθώς οι σύγχρονοι Κινέζοι είναι αρκετά απομακρυσμένοι από τις θρησκευτικές πρακτικές, και ελάχιστες ιερές τελετές επιβιώνουν.

---

⁹⁶ Πέτρος Χάρης, ό.π.,σελ.59.

⁹⁷ idem.,σελ. 95.

⁹⁸ idem, σελ. 88.

Η υποχώρηση του θρησκευτικού αισθήματος είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται και στην τρίτη περιγραφόμενη χώρα, το Βιετνάμ. Για παράδειγμα, ο Λουντέμης αφηγείται την συνάντησή του με έναν βιετναμέζο χωρικό, που του ομολογεί πως με την επανάσταση έπαψε να πιστεύει στον Βούδα και άρχισε να πιστεύει στη δική του δύναμη, καθώς και τη δύναμη του καθεστώτος του Χο- Τσι- Μίν. Μετά τη συνάντηση, ο Λουντέμης, εγκωμιάζοντας αποκάλυπτα την κομμουνιστική κυβέρνηση παρατηρεί «Ο Μπακ –χο (τσι-μιν) δε θέλει φυσικά να αποκαταστήσει κανένα θεό ούτε βίαια έξωση σε κανέναν σκέφτηκε να κάνει. Απλώς βοήθησε μαζί με τους συνεργάτες του το χωριάτη ν' ανακαλύψει το φως του, τη δύναμη, τη γη του...».⁹⁹

Βέβαια, παρά τα υπεραπλουστευμένα συμπεράσματα του Λουντέμη, φαίνεται πως η βουδιστική λατρεία παρέμεινε ζωντανή στο Βιετνάμ και μετά τη κομμουνιστική επανάσταση. Ο ίδιος ο συγγραφέας αναφέρει πως οι αρχές παρά την έλλειψη καλλιεργήσιμων εκτάσεων δεν τόλμησαν να ισοπεδώσουν παλαιότερους τάφους, ενώ η ταφή των νεκρών διατηρήθηκε προκειμένου να μη προκληθούν αντιδράσεις.¹⁰⁰ Ακόμα, ο συγγραφέας αναφέρεται στα βουδιστικά μοναστήρια που επισκέφτηκε, τα οποία φαίνεται να παρουσιάζουν μια μείωση του πληθυσμού τους, ωστόσο διατηρούν την αίγλη τους. Μάλιστα, ο συγγραφέας παρασυρμένος από την τάση του για εξιδανίκευση, εγκωμιάζει στην αφήγησή του ακόμα και τους βουδιστές μοναχούς που συναντά- παρότι ο ίδιος φαίνεται να είναι άθεος: « Ως και σήμερα ακόμη μέσα σ' αυτήν την όμορφη χώρα μπορείς να βρεις μελλοντικούς αγίους. Αρκετούς τέτοιους αντάμωσα στις διάφορες εξοχικές παγόδες και ναούς. Δεν είναι πολύ ελκυστικοί στη θέα αλλά πάντως πολύ πιο συνεπείς και τίμιοι από τους δικούς μας καλογέρους. Και πάντως είναι ειλικρινείς»¹⁰¹ Στην συνέχεια του αποσπάσματος, αλλά και σε άλλα μέρη του βιβλίου ο συγγραφέας προβαίνει σε ενδιαφέρουσες συγκρίσεις ανάμεσα στο χριστιανισμό και το βουδισμό, καταλήγοντας πάντα υπέρ του βουδισμού. Σίγουρα, αυτή η επιδοκιμασία της βουδιστικής λατρείας εντάσσεται στο γενικότερο σχέδιο του συγγραφέα για την εξύμνηση του ανατολίτικου πνεύματος;. Ίσως όμως να λειτουργεί και ως μια προσπάθεια ερμηνείας της επιβίωσης της βουδιστικής θρησκείας και των παλιών εθίμων παρά την επανάσταση.

⁹⁹ Μενέλαος Λουντέμης, ό.π., σελ. 46.

¹⁰⁰ idem., σελ 139-140.

¹⁰¹ idem, σελ. 41.

Α.4. Οι Ανατολίτες

Οι χώρες της Άπω Ανατολής (αντίθετα με τις ευρωπαϊκές) δεν ανήκουν στην κατηγορία του κλασικού έθνους κράτους• απαρτίζονται από επιμέρους εθνικές, θρησκευτικές και γλωσσικές ομάδες που συνυπάρχουν –όχι πάντα αρμονικά- μεταξύ τους. Το ζήτημα αυτό απασχολεί σχεδόν όλους τους συγγραφείς που μιλούν για τις μειονότητες και τη σχέση ανάμεσα στις διάφορες εθνικές ομάδες. Πάντως, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, οι περιγραφόμενοι λαοί φαίνονται να μοιράζονται μια κοινή «ανατολίτικη» κουλτούρα.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως η Ανατολή αντιμετωπίζεται κατ' ανάγκη ως ενιαίο σύνολο από τους συγγραφείς. Για παράδειγμα, ενώ στην περιγραφή των Ινδών συναντάμε όλα τα γνωστά στερεότυπα και τις κειμενικές απεικονίσεις του Ανατολίτη, στην περιγραφή και των δύο σινικών πολιτισμών όλοι οι συγγραφείς ανεξαιρέτως ιδεολογίας και ύφους αναγνωρίζουν ένα υψηλό πνευματικό και πολιτισμικό επίπεδο στους ανθρώπους που συναντούν. Μάλιστα, θα μπορούσαμε να πούμε πως οι συγγραφείς – ιδιαίτερα οι πιο προκατειλημμένοι, όπως ο Χάρης- εκπλήσσονται ευχάριστα από τις συμπεριφορές που συναντούν, καθώς αυτές ανατρέπουν την εικόνα που είχαν προ-σχηματίσει από τα αναγνώσματα τους για το λαό που επισκέπτονται. Έχουμε λοιπόν μια σαφή ανατροπή του ανατολίτικου στερεοτύπου. Ακολουθεί μια λεπτομερέστερη περιγραφή αυτών των διαφοροποιήσεων.

Οι Ινδοί

Στα προηγούμενα κεφάλαια ήδη έχουν αναφερθεί αρκετά παραδείγματα που αναδεικνύουν την αναπαραγωγή των οριενταλιστικών μυθευμάτων μέσα από την περιγραφή του ινδικού λαού στο *Ένα ταξίδι στην Ινδία*. Πράγματι, μέσα στο έργο αποδίδονται στους Ινδούς όλοι οι δυτικοί αφορισμοί για τους Ανατολίτες: μοιρολάτρες, φανατικοί, οπισθοδρομικοί και παθητικοί απέναντι στις εξελίξεις. Ο συγγραφέας δεν προσπαθεί με κανένα τρόπο να κατανοήσει την ινδική ετερότητα• αρκείται στο να την επισημαίνει συνεχώς και μάλιστα με μια συνεχή αίσθηση υπεροχής. Για παράδειγμα, ακόμα και η καταδίκη της βίας, ένα από τα λίγα θετικά που αναγνωρίζει στην ινδικό τρόπο σκέψης δεν κάνει τους Ινδούς ανώτερους από

τους δυτικούς καθώς αυτή συνδέεται με τη γενικότερη απάθεια τους απέναντι στη ζωή:

Στην Ινδία είναι πολύ διαφορετικά από τη Δύση τα ιδανικά και οι αντιλήψεις για την κοινωνική ηθική, Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει βία ή να κάνει κακό σ' έναν άλλο. Δε θα ζηλέψει ποτέ, δε θα φθονήσει όσους είναι παρά πάνω απ' αυτόν. Αλλά ούτε και θα συμπονέσει όσους είναι παρακάτω. Το απαράδεκτο της βίας δεν συνοδεύεται με την υποχρέωση που επιβάλλει η χριστιανική θρησκεία να προσφερθεί αγάπη και βοήθεια στους άλλους [...] (Ο Ινδός) απομονώνεται στη λατρεία του, στις προσευχές του. Σα να μην υπάρχει άλλος γύρω του.¹⁰²

Το απόσπασμα χαρακτηρίζεται για τη πυκνότητα των νοημάτων του, καθώς μας παρουσιάζει μια σειρά από χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους Ανατολίτες.: απομονωτισμός, αδιαφορία, θρησκοληψία. Ο συγγραφέας ως αφηγηματικό υποκείμενο παρουσιάζει ως αδιαμφισβήτητη αλήθεια τις δικές του προσχηματισμένες εικόνες και αναπαράγει άκριτα όλα τα δυτικά στερεότυπα. Η επαφή του με τους ντόπιους πληθυσμούς χαρακτηρίζεται από αμοιβαία επιφυλακτικότητα, σχεδόν εχθρότητα. Όπως αναφέρει: «Οι Ινδοί δεν γελάνε παρά όταν πρόκειται να αγοράσετε κάτι από αυτούς.»¹⁰³ Πλήθος από περιπλανώμενα παιδιά, ασθενικούς επαίτες και πονηρούς πλανόδιους εμπόρους προσπαθούν να τον ξεγελάσουν και να του αποσπάσουν χρηματικά ποσά, ενώ η εκμετάλλευση των ντόπιων από τους δυτικούς τουρίστες δικαιολογείται πλήρως: «Υποφέρει κανείς, το βρίσκει απάνθρωπο, να τον μεταφέρουν άνθρωποι τρέχοντας ξυπόλητοι, ενώ αυτός κάθεται αναπαυτικά. Αισθάνεται ντροπή γιατί επέτρεψε στον εαυτό του να τους χρησιμοποιήσει. Κι όμως αυτή είναι η δουλειά τους. Μονάχα από αυτή κερδίζουν τη ζωή τους.»¹⁰⁴

Ένα άλλο στοιχείο που αναδεικνύεται στο πρώτο απόσπασμα είναι η σημασία της λατρείας και των προσευχών στη ζωή των Ινδών – το μόνιμο χαρακτηριστικό που αποδίδεται στους Ινδούς είναι η θρησκοληψία τους και η εμμονή τους στις παραδόσεις τους, που συχνά έχουν μυστικιστικό χαρακτήρα. Πράγματι, όπως θα

¹⁰² Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ. 89.

¹⁰³ *idem*, σελ.79. Αντίθετα, ο Καββαδίας στις λίγες αναφορές που συναντάμε στις επιστολές του για τους Ινδούς, φαίνεται ότι τους αντιμετωπίζει θετικά. Για παράδειγμα σε μια επιστολή του διαβάζουμε: «Κοίταξε τούτη τη γυναίκα που περνάει κι ο άρρωστος παίζει με το σαρί της. Χαμογελάει και κατεβάζει τα μάτια. Όλοι οι Ινδοί χαμογελάνε»(Νίκος Καββαδίας, *Γράμματα στην αδελφή του Τζένια και στην Έλγκα*, ό.π., σελ. 69)

¹⁰⁴ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π, σελ.111.

δούμε και σε επόμενο κεφάλαιο, σε αρκετά σημεία του βιβλίου περιγράφονται τελετές μύησης, πρωτόγονα έθιμα και μυστικιστικές λατρευτικές εκδηλώσεις που μας δίνουν την εικόνα ενός πρωτόγονου λαού που ζει ακόμα σε ένα προ-λογικό στάδιο.

Η έντονη θρησκευτικότητα των Ινδών συνδέεται και με μια άλλη κατηγορία που τους αποδίδεται : αυτή της μοιρολατρίας. Οι Ινδοί φαίνονται να τα περιμένουν όλα από το θείο και να μην ασχολούνται καθόλου με την βελτίωση της ζωής τους. Το αποκορύφωμα της ινδικής παθητικότητας δίνεται από τον Βασιλείου μέσα από την περιγραφή των «αγίων». Οι άγιοι είναι μια ιδιόμορφη κοινωνική τάξη, άνθρωποι που εγκαταλείπουν την εργασία τους και γυρνούν μέσα στους δρόμους επαιτώντας και επιβιώνοντας από την ελεημοσύνη των άλλων. Όπως σημειώνει ο Βασιλείου το μόνο που χρειάζεται για να γίνει κάποιος άγιος είναι « να μακρύνουν τα μαλλιά και τα γένια του, να πετάξει όλα τα ρούχα του κρατώντας μονάχα ένα κουρέλι γύρω από τα σκέλη του» και «να πάρει το ύφος πως αδιαφορεί για κάθε τι εγκόσμιο, πως αυτοσυγκεντρώνεται σε πολύ βαθιές σκέψεις».¹⁰⁵ Θα μπορούσαμε να πούμε πως με τον τρόπο που σκιαγραφείται η φυσιογνωμία των αγίων μέσα στο έργο, αυτοί γίνονται σύμβολο ολόκληρου του ινδικού έθνους, που πίσω από τον μυστικισμό και την πνευματικότητα του κρύβει έναν λαό ανίκανο να δημιουργήσει και να βασιστεί στις δικές του δυνάμεις.

Ένας άλλος συχνός χαρακτηρισμός που αποδίδεται στους Ινδούς είναι αυτό του εθνικιστή. Όπως έκπληκτος παρατηρεί ο συγγραφέας : «Οι Ινδοί σ' οποιαδήποτε τάξη κι αν ανήκουν, έχουν πάντα την πιο μεγάλη ιδέα για τη χώρα τους και για τη φυλή τους.»¹⁰⁶ Οι αναφορές στον εθνικισμό των Ινδών που είναι αρκετές μέσα στο έργο λειτουργούν διττά. Από τη μια τονίζουν τον απομονωτισμό της Ανατολής – οι Ανατολίτες, αποκομμένοι από τα επιτεύγματα της Δύσης θεωρούν ότι ο δικός τους πολιτισμός είναι ίσος ή ανώτερος με τον δυτικό. Από την άλλη, υποβιβάζουν τη σημασία της από- αποικιοκρατικοποίησης, καθώς η ινδική επανάσταση κατά των Άγγλων παρουσιάζεται έμμεσα ως απόρροια φανατισμού και εθνικιστικής έξαρσης : «Η εθνική τους φιλοτιμία στηρίζεται στην ιστορία τους. Πιστεύουν πως υπερτερούν

---

¹⁰⁵ idem, σελ.75-76.

¹⁰⁶ idem, σελ.78.

και αισθάνονται κάποια περιφρόνηση για τους άλλους...».¹⁰⁷ Η εικόνα που μας δίνει ο Βασιλείου δεν είναι πρωτότυπη, αλλά αναπαράγει καθιερωμένες απεικονίσεις της ινδικής νοοτροπίας στα ταξιδιωτικά έργα : απομόνωση και αδιαφορία για τον υπόλοιπο κόσμο, έλλειψη ιστορικής συνείδησης και αυτοκριτικής είναι συχνοί χαρακτηρισμοί που αποδίδουν οι δυτικοί ταξιδιωτικοί συγγραφείς στους Ινδούς, και που πολύ συχνά λειτούργησαν ως άλλοθι για την αποικιοκρατική εκμετάλλευση της χώρας.¹⁰⁸

Οι Κινέζοι και οι Βιετναμέζοι

Η απεικόνιση της Κίνας αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση όσον αφορά την ευρωπαϊκή εικονοποιία, καθώς από τη μια βρίσκεται πολύ μακριά από το ευρωπαϊκό κέντρο και γι' αυτό της έχουν αποδοθεί στοιχεία εξωτισμού, και από την άλλη ήδη από τα αρχαία χρόνια ανέπτυξε έναν ακμαίο πολιτισμό και μια ισχυρή οικονομία που ανταγωνιζόταν την δυτική. Τα δύο παραπάνω στοιχεία επηρεάζουν και τον τρόπο απεικόνισης του κινέζικου λαού στα ταξιδιωτικά έργα. Συγκεκριμένα, οι Κινέζοι αντιπροσωπεύουν συχνά μια ετερότητα όχι κατώτερη (όπως οι υπόλοιποι ανατολικοί λαοί) αλλά ισάξια ή πολλές φορές και ανώτερη από την ευρωπαϊκή.

Η παραπάνω παρατήρηση ισχύει και για τα εξεταζόμενα έργα-παρά τη φτώχεια και την εξαθλίωση που επικρατεί στη χώρα, οι περιγραφές των μεμονωμένων Κινέζων εμπειριέχουν σχεδόν πάντα μια αίσθηση εκτίμησης, ακόμα και θαυμασμού για τον πολιτισμό και τις αξίες αυτού του λαού, που μοιάζει να ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους ανατολίτες.

Πράγματι, η ανωτερότητα των Κινέζων σε σχέση με τους υπόλοιπους Ασιάτες υπονοείται συχνά μέσα στα έργα. Για παράδειγμα, σε μια επιστολή του Καββαδία από το Χόνγκ Κόνγκ διαβάζουμε : « Η Κινέζα που γράφει δίπλα μου μυρίζει. Όχι μυρωδιά σώματος. Αρωματοπωλείο. Ο Ινδός από το άλλο μέρος μυρίζει μόνο του σώματος.»¹⁰⁹ Παρατηρούμε ότι για τον Καββαδία, η διαφορετικότητα των Κινέζων δεν είναι μόνο πολιτισμική αλλά και βιολογική• σε άλλη του επιστολή γράφει : «Τα

---

¹⁰⁷ idem, ό.π.,σελ.78.

¹⁰⁸ Βλ. σχετικά : Rana Kabbani, *Imperial Fictions. Europe's myth of orient*, εκδ. Saqi, Λονδίνο 2008, σελ. 201-204.

¹⁰⁹ Νίκος Καββαδίας, *Γράμματα στην αδελφή του Τζένια και στην Έλγκα*, ό.π., σελ. 144.

κινεζάκια είναι τα πιο όμορφα παιδιά στον κόσμο.»¹¹⁰ Η μυρωδιά που αναδίδει το σώμα της Κινέζας αποδεικνύει την καθαριότητα και την υγιεινή της, ενώ η ομορφιά των παιδιών την αγνότητά τους- όλα χαρακτηριστικά που αποδίδονται συνήθως σε δυτικούς λαούς.

Αλλά και ο Κινέζος γιατρός της *Βάρδιας* είναι μια μορφή γοητευτική, με ιδιαίτερη προσωπικότητα και ευφυΐα. Πάνω απ' όλα, ο Κινέζος γιατρός είναι ένας άνθρωπος με αυτοπεποίθηση και δυναμισμό, περήφανος για την εθνική και πολιτισμική του κληρονομιά. Όταν οι ναυτικοί τον ρωτούν αν έχει ταξιδέψει ποτέ στη ζωή του, τους αποκαλύπτει πως πραγματοποίησε τις σπουδές του σε δυτικές χώρες (Γερμανία, Αγγλία, Αμερική), για να συμπληρώσει : «Επρεπε. Δε γινόταν αλλιώς[...] Όμως ο παππούς μου που ήταν εμπειρικός γιατρός, μπορούσε να γιατρέψει ό,τι εγώ δε μπορώ, ούτε κι οι ευρωπαίοι με τα καινούργια φάρμακα.»¹¹¹ Η πίστη του στην ανωτερότητα του κινεζικού πολιτισμού επαναλαμβάνεται και σε άλλα σημεία, και οι απόψεις του φαίνεται ότι γίνονται αποδεκτές και από τους υπόλοιπους ήρωες, που εντυπωσιάζονται από την προσωπικότητά του.

Αντίστοιχες αναφορές έχουμε και στο Χάρη, που συναντά συνεχώς ανθρώπους δυναμικούς, μορφωμένους, με έντονη ταξική και εθνική συνείδηση. Για παράδειγμα, τόσο ο γιατρός της *Βάρδιας*, όσο και ο καμαριέρης του ξενοδοχείου που μένει ο Χάρης δεν δέχονται να πάρουν χρήματα από τους δυτικούς επισκέπτες τους, καθώς θεωρούν ότι αμείβονται για τη δουλειά τους από το κράτος τους.¹¹² Ο Χάρης σχολιάζει τη στάση του καμαριέρη ως εξής : « Ήταν ένας φτωχός Κινέζος, ένα παλικαράκι που μπορεί να βγήκε από τις φλόγες της επανάστασης, ήταν όμως κι ένας άνθρωπος του τόπου τούτου, που edίδαξε την ευγένεια και την έκαμε συνήθεια του μεγάλου πλήθους.»¹¹³ Η ευγένεια, η αξιοπρέπεια και η φιλόξενη διάθεση είναι τρία χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους Κινέζους πολλές φορές μέσα στο έργο, αναδεικνύοντας το υψηλό πολιτισμικό τους επίπεδο.

---

¹¹⁰ idem, σελ.147.

¹¹¹ Νίκος Καββαδίας, *Βάρδια*, ό.π., σελ.195.

¹¹² Εδώ βλέπουμε και την έντονη αντίθεση με τους δουλοπρεπείς Ινδούς του Βασιλείου, που συνεχώς ικετεύουν για λίγο δυτικό χρήμα.

¹¹³ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ.67.

Όμως, το κύριο χαρακτηριστικό που αποδίδεται στους Κινέζους και από τους δύο συγγραφείς είναι η αινιγματικότητα. «Οι Κινέζοι... ευκολότερα μπορείς να διαβάσεις τη γλώσσα τους από τη μορφή τους»¹¹⁴ γράφει ο Καββαδίας σε μια του επιστολή. Και ο Χάρης : « κάθε ζευγάρι κινέζικα μάτια είναι κι ένα αίνιγμα που εμείς δεν μπορούμε, ίσως δεν θα μπορέσουμε ποτέ να το λύσουμε. »¹¹⁵ Βλέπουμε πως τα μάτια είναι ο κύριος φορέας του εξωτισμού των Κινέζων. Πράγματι, όπως σημειώνει ο Χάρης τα μάτια και όχι το κίτρινο χρώμα είναι αυτά που κάνουν τους Κινέζους τόσο αλλιώτικους• «τα Κινέζικα μάτια δε τα σχεδίασε μόνο διαφορετικά ο Πλάστης, τα έκανε και πολύ να μιλούν όταν θέλουν και πολύ να σωπαίνουν όταν είναι ανάγκη».¹¹⁶ Τα μάτια αυτά προκαλούν μαζί φόβο αλλά και γοητεία στον ξένο, καθώς αναδίδουν ένα έντονο μυστήριο- τις περισσότερες φορές είναι ανέκφραστα κρύβοντας τις σκέψεις τους. Βλέπουμε και εδώ αυτή την παράδοση στην ετερότητα αλλά με έναν τελείως διαφορετικό τρόπο- ο ξένος δεν μπορεί να κατανοήσει τη σκέψη και τη νοοτροπία των Κινέζων όχι γιατί δεν το επιθυμεί ούτε γιατί είναι τόσο διαφορετική από τη δικιά του, αλλά γιατί κανείς δεν του δίνει την ευκαιρία για μια πιο ουσιαστική επαφή. Οι άνθρωποι που συναντά ο Χάρης είναι πάντα ευγενικοί και φιλικόι μαζί του, ποτέ όμως δεν του μιλούν για οτιδήποτε εκτός από θέματα που αφορούν την επίσκεψη του.¹¹⁷ Αλλά και οι απλοί Κινέζοι που συναντά μιλούν ελάχιστα ή και καθόλου μεταξύ τους, κι απλά τον κοιτούν μ' ένα ανέκφραστο βλέμμα που κρύβει κάθε τους σκέψη.

Άλλα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους Κινέζους από το Χάρη είναι ο ιδεολογικός φανατισμός (απόρροια της κομμουνιστικής επανάστασης) και η νεανικότητα του πληθυσμού, ένα χαρακτηριστικό που όπως θα δούμε παρακάτω κυριαρχεί και στην περιγραφή του Βιετνάμ. Ο συγγραφέας συναντά ελάχιστους ηλικιωμένους («που είναι οι γέροι της Κίνας;»¹¹⁸ αναρωτιέται) ενώ αντίθετα βλέπει συνεχώς παιδιά και ανθρώπους νεαρής ηλικίας. Ακόμα, όπως γρήγορα συνειδητοποιεί, οι Κινέζοι διατηρούν τη νεανική τους όψη ακόμη και σε μεγάλη ηλικία. Μάλιστα, αυτό το χαρακτηριστικό –μαζί με τα μάτια- είναι που κάνει τη μεγαλύτερη εντύπωση στο συγγραφέα, όσον αφορά την εξωτερική εμφάνιση των

---

¹¹⁴ Νίκος Καββαδίας, *Βάρδια*, ό.π., σελ.136.

¹¹⁵ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ. 39.

¹¹⁶ Πέτρος Χάρης, ό.π.,σελ.38.

¹¹⁷ idem, σελ.43.

¹¹⁸ idem ,σελ.41.

Κινέζων : «Οι Κινέζοι δεν είναι όλοι όμοιοι όπως μας έχουν πει. Όμοιοι είναι σε τούτο : κρύβουν χρόνια» σημειώνει χαρακτηριστικά.¹¹⁹ Αυτή η αίσθηση της νεότητας σηματοδοτεί συμβολικά και τη νεότητα του καθεστώτος, καθώς συνεχώς μέσα στο έργο έχουμε την αίσθηση της αναγέννησης της χώρας • ας μην ξεχνάμε βέβαια ότι η επίσκεψη του Χάρη ήταν μέρος μιας επίσημης αποστολής και οι τόποι επίσκεψης ήταν προκαθορισμένοι – ήταν λογικό να επιλεγθούν χώροι όπως εργοστάσια, αγροτικά κοινόβια και γενικά μέρη όπου συχνάζουν νέοι και σφριγηλοί άνθρωποι, προκειμένου να αναδειχθεί ο δυναμισμός της επανάστασης.

Ακόμα πιο εξυμνητική είναι η περιγραφή των Βιετναμέζων στο *Μπάτ Τάι*. Ο ίδιος ο τίτλος του έργου είναι συνώνυμο της φιλοξενίας και της ευγένειας του βιετναμέζικου λαού• μπατ τάι στα βιετναμέζικα σημαίνει «δος μου να σου σφίξω το χέρι» – είναι η φράση που χρησιμοποιούν οι ντόπιοι όταν συναντούν έναν οποιοδήποτε ξένο.

Ο τίτλος, με τον μεταγλωττισμένο υπότιτλο στα ελληνικά «Δος μου να σου σφίξω το χέρι» δίνεται ως αίνιγμα προς λύση στον αναγνώστη που δεν μπορεί να κατανοήσει τη σχέση αυτής της φράσης με το περιεχόμενο του έργου. Η λύση έρχεται περίπου στη μέση του βιβλίου :

Μπατ Ται -Τι σημαίνει;Τι θα πει; [...]Το Μπατ Τάι είναι το απόσταγμα της λαϊκής ψυχής του Βιετναμέζου. Κάτι σαν το σημείο του σταυρού του χριστιανισμού, μα ακόμη πιο βαθύ. [...]Θα πει: «Δος μου να σφίξω το χέρι σου. Γιατί; Γιατί έτσι. Να... γιατί θέλω να σου δείξω την αγάπη μου και δεν ξέρω πως. Γιατί θέλω να σου πω πάρα πολλά... Μα δε ξέρω τίποτα απ' τη γλώσσα σου...¹²⁰

Δεν είναι καθόλου τυχαία λοιπόν η επιλογή αυτής της φράσης ως τίτλου, καθώς συμπυκνώνει με έναν εύληπτο για τον αναγνώστη τρόπο τη βιετναμέζικη βιοθεωρία έτσι όπως την αντιλαμβάνεται ο Λουντέμης : καλοσύνη, απλότητα, φιλόξενη διάθεση και άδολη αγάπη. Ταυτόχρονα, το γεγονός ότι ο τίτλος μένει ανερμήνευτος για ένα μεγάλο κομμάτι του έργου αναδεικνύει τη δυσκολία του δυτικού να κατανοήσει την ανατολιτική βιοθεωρία. Τελικά, το μπατ τάι είναι μια διαδικασία, μια τελετή σχεδόν θα λέγαμε που μένει απρόσιτη για το δυτικό• αντιδρά, ξαφνιάζεται από αυτή την

¹¹⁹ idem., σελ.39.

¹²⁰ Μενέλαος Λουντέμης, ό.π., σελ. 70.

απρόσμενη αίσθηση οικειότητας. Αν προχωρήσουμε λίγο παραπάνω το συλλογισμό μας, συνειδητοποιούμε πως το μπατ ται είναι κατά κάποιο τρόπο η πραγμάτωση της ανατολίτικης σκέψης, μιας σκέψης που βασίζεται στη συλλογικότητα. Ο δυτικός άνθρωπος, που ζει μέσα στον ατομισμό του καπιταλισμού, δεν μπορεί να κατανοήσει την τόσο έντονη εκδήλωση συναισθημάτων και αλληλεγγύης – έτσι το μπατ ται παραμένει γι' αυτόν ένα αίνιγμα.

Πράγματι, ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του βιετναμέζικου πολιτισμού είναι για το Λουντέμη η αίσθηση συλλογικότητας και αλληλεγγύης – όλος ο λαός ζει, παλεύει για το μέλλον της χώρας αλλά και διασκεδάζει ενωμένος. Όπου κι αν βρίσκεται, συναντά ανθρώπους μαθημένους να μοιράζονται απλόχερα τα συναισθήματα και τις εμπειρίες τους, ακόμα και με έναν μακρινό ξένο. Εδώ βλέπουμε και μια ουσιώδη διαφοροποίηση στην απεικόνιση της Ανατολής σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα έργα• όλοι οι άλλοι συγγραφείς, είτε βλέπουν θετικά είτε αρνητικά τους ανατολίτες, νιώθουν ωστόσο ένα αγεφύρωτο χάσμα ανάμεσα στους Άλλους και τον εαυτό τους. Αντίθετα, ο Λουντέμης συνεχώς μιλά για τους βαθιούς δεσμούς φιλίας που έκανε στο Βιετνάμ, τις ουσιαστικές συζητήσεις και τις εμπειρίες που μοιράστηκε. Είναι ο μόνος λοιπόν που νιώθει ότι μπορεί να καταλύσει την ετερότητα και να έρθει σε μια ουσιαστική επαφή με τον κόσμο της Ανατολής.

Βέβαια, αυτή η υποτιθέμενη κατάλυση της ετερότητας κρύβει πολλές παγίδες. Ο Λουντέμης θεωρεί ότι μπορεί να κατανοήσει την αλήθεια της χώρας που περιγράφει, ξεπερνώντας τα δυτικά στερεότυπα, στην πραγματικότητα όμως οδηγείται και αυτός σε αφαιρέσεις και εξιδανικεύσεις που εξυπηρετούν τους δικούς του συγγραφικούς στόχους. Ουσιαστικά, περιγράφοντας τον βιετναμέζικο λαό προσπαθεί να αναδείξει όλα τα κακώς κείμενα του δυτικού καπιταλιστικού πνεύματος. Έτσι, η καταγραφή του δε διαφέρει πολύ από το μοτίβο του «αγαθού άγριου» πως όπως είδαμε και προηγουμένως έχει μεγάλη παράδοση στην ευρωπαϊκή ταξιδιογραφία.

Ας δούμε ένα απόσπασμα από το βιβλίο :

Ο Βιετναμέζος είναι μικρόσωμος, λιγνός, θαμπόχρωμος, ήμερος, φιλότιμος, εργατικός. Τον κοιτάζει ο αποικιοκράτης και του' ρχεται να τον «απελευθερώσει». Τον βρίσκει πολύ του χεριού του, ένα κι ένα για ανθρώπινο εργαλείο. Μα ας τολμήσει! Κείνο το μικρόσωμο πλάσμα, που περπατά με τα καουτσουκένια του πέδιλα, γίνεται ένα φοβερό

πολεμικό θηρίο. Ο Βιετναμέζος, το κεφάλι του μπορεί να σου δώσει, την ανεξαρτησία του όχι, ποτέ.¹²¹

Ο τρόπος που περιγράφεται ο Βιετναμέζος πράγματι περιέχει αρκετά από τα χαρακτηριστικά του αγαθού αγρίου : πραότητα, αφέλεια, άδολη καλοσύνη. Το στοιχείο που προστίθεται εδώ είναι αυτό του αγωνιστικού πνεύματος που θα μπορούσαμε να πούμε ότι αναδεικνύει ακόμα περισσότερο των εφησυχασμό και την διάβρωση των δυτικών κοινωνιών που έχουν σταματήσει να διεκδικούν τα δικά τους δικαιώματα. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε πως ο συγγραφέας εμμένει στις περιγραφές των παιδιών, στα οποία μάλιστα αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο του βιβλίου, με τίτλο «Τα παιδιά, το θέλγητρο του Βιετνάμ»¹²². Τα παιδιά, με την αθωότητα και την ειλικρίνεια τους γίνονται για τον Λουντέμη σύμβολο της αμόλυντης Ανατολής, που με την νεανικότητα και το σφρίγος της έρχεται να ανανεώσει τη γερασμένη Δύση :

Αν μια το Βιετνάμ αρχίσει να μιμείται την Ευρώπη και κόψει την παιδοποιία θα χάσει το μισό του θέλγητρο. Από παιδιά βέβαια είναι γεμάτος όλος ο κόσμος. Αλλά τέτοια παιδιά, και τόσα παιδιά...δε θα βρεις πουθενά. Τα τρία τέταρτα του πληθυσμού της χώρας θαρρείς πως είναι παιδιά. Υπερβολή. Μα...ωστόσο έτσι σου φαίνεται. Κι αγαπούν όλα τόσο πολύ τα παιχνίδια...Παίζουνε ως τις περασμένες ώρες μαζεμένα μπουλούκια- μπουλούκια στις πόρτες, στις αυλές, στις στράτες, χωρίς όμως να τσακώνονται (Δε θυμάμαι ποτέ ελληνικό παιχνίδι που να μην τέλειωνε με πετσόκομμα.)

A.5. Οι Ανατολίτισσες

Η απεικόνιση της Ανατολίτισσας μέσα στα έργα είναι αντιφατική και παρουσιάζει πολλές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους συγγραφείς. Έτσι, ενώ όλοι μιλούν για την καταπίεση της γυναικείας σεξουαλικότητας και την φυλετική ανισότητα που επικρατεί στις χώρες της Άπω Ανατολής, άλλοι αντιμετωπίζουν αυτή την καταπιεσμένη σεξουαλικότητα ως ποθητό φετίχ, ενώ άλλοι την απωθούν τελείως -δεν αντιμετωπίζουν τις ασιάτισσες ως σεξουαλικά όντα. Ακόμα, όπως και σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, έτσι κι εδώ βλέπουμε το ρευστό σκηνικό που επικρατεί τη δεδομένη ιστορική στιγμή στις χώρες που εξετάζουμε- οι συγγραφείς διαπιστώνουν

¹²¹ Μενέλαος Λουντέμης, ό.π., σελ. 29.

¹²² Μενέλαος Λουντέμης, ό.π.,σελ.72-76.

κάποια αργά βήματα προς τη χειραφέτηση των γυναικών, όμως στις περισσότερες των περιπτώσεων αυτές περιορίζονται σε μια άρχουσα τάξη και σε εξωτερικές παρεμβάσεις και όχι σε πραγματική αλλαγή νοοτροπίας σε σχέση με τη θέση και τον ρόλο της γυναίκας μέσα στην κοινωνία.

Για παράδειγμα, μπορεί η Ινδία που επισκέπτεται ο Βασιλείου να είναι η μοναδική χώρα της περιοχής που έχει γυναίκα πρωθυπουργό, ωστόσο η θέση της γυναίκας στη χώρα είναι ιδιαίτερα υποβαθμισμένη. Οι γάμοι είναι αποτέλεσμα της απόφασης των γονέων ενώ οποιαδήποτε σεξουαλική ή ερωτική έκφραση εκ μέρους των γυναικών είναι αυστηρά απαγορευμένη. Ο συγγραφέας φαίνεται να επιδοκιμάζει αυτή τη φυλετική ανισότητα, ενώ έλκεται ιδιαίτερα από τον κρυμμένο, σιωπηρό ερωτισμό των Ινδών.

Ήδη από την αρχή του ταξιδιού του εντυπωσιάζεται από την ομορφιά των γυναικών που συναντά, και ταυτίζει την Ινδία με την γυναίκα – Ανατολή που ως δυτικός ετοιμάζεται να κατακτήσει: «Μπαίνοντας στο ινδικό αεροπλάνο είχα την ψευδαίσθηση πως ολόκληρη η Ινδία είχε προσωποποιηθεί στην όμορφη ολομελάχροινη συνοδό που μας δέχτηκε χαμογελώντας με εγκαρδιότητα. [...] Τα μαύρα γυαλιστερά μαλλιά της ήταν τραβηγμένα προς τα πίσω. Φορούσε ένα εφαρμοστό σαρί σε χρώμα χρυσαφένιο.»¹²³ Ο Βασιλείου αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο του βιβλίου στις γυναίκες της Ινδίας, με τον τίτλο «αυτές που φοράνε σαρί». Οι περιγραφές του συγγραφέα ενέχουν ένα διάχυτο αισθησιασμό, ενώ βλέπουμε να αναπαράγονται γνωστά αρχέτυπα της ανατολίτισσας. Για παράδειγμα, ο χορός των Ινδών παρομοιάζεται με αυτόν την Σαλώμης, μιας μορφής- αρχέτυπο της γυναίκας της Ανατολής.¹²⁴ Η Σαλώμη, με τα πέπλα της αναδίδει έναν μυστηριακό και απαγορευμένο ερωτισμό που έλκει τον Ευρωπαίο. Έτσι, και οι Ινδές, κάτω από το φανταχτερό σαρί τους κρύβουν τα μυστικά της αισθησιακής Ασίας.

Άλλωστε, η πρωτόγονη κοινωνία της Ινδίας μοιάζει να διατηρεί τα ζωώδη ερωτικά ένστικτα που έχει απολέσει ο ανεπτυγμένος δυτικός πολιτισμός. Μιλώντας για την θέση της γυναίκας στην ινδική κοινωνία, ο συγγραφέας φαίνεται να έλκεται από την

¹²³ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ. 14.

¹²⁴ idem, σελ. 50.

διατήρηση της πατριαρχίας, και να ηδονίζεται από τις υποταγμένες και παραδομένες στις ανδρικές ορέξεις Ινδές :

Οι Ινδές έχουν απ' όλες τις γυναίκες του κόσμου περισσότερη θηλυκότητα. Με την έκφρασή τους, τους τρόπους, τις στάσεις τους, δείχνουν πως θέλουν να μένουν γυναίκες. Πως προσπαθούν να κατακτήσουν τον άνδρα πιο πολύ με την καλοσύνη και την υποταγή, παρά με την επιβολή και το πείσμα. [...] Αλλά με όλη τη φαινομενικά κατώτερη θέση που βρίσκεται η γυναίκα στην Ινδία, έχει πάντα την τέχνη να κρατάει κοντά της τον άντρα[...] Οι Ινδές ξέρουν πάντα, να δημιουργούν στο συζυγικό περιβάλλον κάποια ατμόσφαιρα ερωτισμού.¹²⁵

Βλέπουμε πως η Ινδή γυναίκα παρουσιάζεται ως ένα αντιπαράδειγμα τη δυτικής χειραφετημένης και σεξουαλικά συνειδητοποιημένης γυναίκας που τρομάζει τον άνδρα. Η Ινδή είναι ταυτόχρονα αγνή και ερωτική, υποταγμένη και γητεύτρα των ανδρικών ορέξεων.¹²⁶ Μάλιστα, το γεγονός ότι η σεξουαλικότητα της δεν είναι εμφανής την κάνει ακόμα πιο ποθητή για το δυτικό, που θέλει να κατακτήσει το απαγορευμένο μυστικό του ανατολίτικου κορμιού : ο Βασιλείου εμμένει στην περιγραφή του σαρί, του παραδοσιακού φορέματος των Ινδών• από τη μια καλύπτει όλο το γυναικείο κορμί, από την άλλη με την λεπτή ύφανσή του αναδεικνύει τη θηλυκότητα των γυναικών, μαγεύοντας τα ανδρικά βλέμματα. Ειδικά, η εικόνα που μας δίνει από το λούσιμο των γυναικών στο Γάγγη αναδεικνύει αυτή την σαγήνη του σαρί : «Οι γυναίκες, ντυμένες ολόκληρες με σαρί. Το λεπτό αυτό ύφασμα, όταν βραχεί, γίνεται εντελώς διαφανές. Κολλάει τόσο στο σώμα, που προβάλλουν ολοφάνερα, χωρίς να κρύβεται τίποτα, όλες οι καμπύλες του γυναικείου κορμιού.»¹²⁷ Βέβαια, ο συγγραφέας διατείνεται πως η ιερότητα της στιγμής εξαφανίζει κάθε σκανδάλισμα, όμως μάλλον το αντίθετο συμβαίνει – το τελετουργικό λούσιμο των γυναικών με το καλυμμένο κορμί τον ηδονίζουν ακόμα περισσότερο, καθώς η σεξουαλικότητα ταυτίζεται με την ιερότητα. Άλλωστε, η ιερή σεξουαλικότητα είναι ένα μοτίβο που παρουσιάζεται συχνά μέσα στο έργο, με τις αναφορές στις ανάγλυφες ερωτικές σκηνές των ινδουιστικών ναών αλλά και τις ιέρειες –χορευτριες που

---

¹²⁵ idem, σελ. 53-55.

¹²⁶ Εδώ, η περιγραφή του Βασιλείου απηχεί πλήρως τις οριενταλιστικές απεικονίσεις της γυναίκας της Ανατολής ως σεξουαλικού αντικειμένου, που διαμορφώθηκαν στην ευρωπαϊκή ταξιδιογραφία ήδη από τον 19^ο αιώνα. (Βλ. σχετικά, Rana Kabbani, *Imperial Fictions*, ό.π., σελ. 111-116.)

¹²⁷ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ. 95.

επιδίδονται σε μυστικιστικές τελετές μέσα στους ινδουιστικούς ναούς, όπου απαγορεύεται η πρόσβαση στους ξένους.¹²⁸

Περνώντας στη *Βάρδια*, ένα έργο όπου η γυναίκα παρουσιάζεται κυρίως ως σεξουαλικό αντικείμενο, η γυναίκα της Άπω Ανατολής εγκωμιάζεται για την υποταγή και τη συνειδητοποίηση του ρόλου της. Μάλιστα, αυτή η πλήρης παράδοση στην αντρική επιθυμία την κάνει τελικά να εξαγνίζεται στα μάτια των ηρώων. Για παράδειγμα, ο καπετα-Γεράσιμος εξομολογείται στους συντρόφους του ναυτικούς ότι η μόνη γυναίκα που αγάπησε ήταν μια δεκατριάχρονη Κινεζούλα που «αγόρασε» από μια φτωχική συνοικία σ' ένα από τα ταξίδια του. Η Κινέζα, κατά την ερωτική επαφή παραδίνεται πλήρως στον άνδρα• είναι ένα πλάσμα χωρίς σεξουαλική επιθυμία, βουβό και παραδομένο στον αφέντη του : «Ζάβωσε το δεξί της χέρι και σκέπασε το πρόσωπό της. Τα δόντια της τρίξανε –δεν ξέρω αν κάνουν όλες έτσι την πρώτη φορά, δε μου ξανάτυχε- και με το άλλο έπαιζε νευρικά το σταυρό που' χα κρεμασμένο στο στήθος μου.»¹²⁹

Η γυναίκα της Ανατολής διαφέρει από τη δυτική καθώς δεν διεκδικεί την αυτονομία και το σεβασμό- είναι ένα αντικείμενο συναλλαγής ανάμεσα στους άνδρες (το κορίτσι πωλείται από τον ίδιο της τον πατέρα), φτιαγμένο για να υπηρετεί την ανδρική επιθυμία. Έτσι, με αυτήν την πλήρη υποταγή , κερδίζει τελικά τον δυτικό άνδρα, που δε νιώθει την απειλή της γυναικείας επιθυμίας. Ο καπετά –Γεράσιμος μιλά για τις φροντίδες και τις περιποιήσεις που του επιφύλασσε το νεαρό κορίτσι «σηκωνόταν πριν φέξει , μου' ψηνε τσάι , μου γυάλιζε τα παπούτσια και κατόπι μου συγύριζε την καμπίνα.»¹³⁰ Όταν της ανακοινώνει ότι πρέπει να την εγκαταλείψει καθώς το μάρκο τελειώνει, αυτή το δέχεται στωικά , ενώ ο ήρωας δεν αντέχει τον χωρισμό τους και για χρόνια την αναζητά κάθε φορά που επιστρέφει στην Κίνα.

Όπως σημειώνει η Rana Kobbani, η Ανατολίτισσα είναι για τους δυτικούς συγγραφείς ένα σώμα προς εκμετάλλευση, ένα όργανο που θα τους χαρίσει την απαγορευμένη ηδονή, που δεν μπορεί να τους προσφέρει η σεμνή και απόμακρη δυτική γυναίκα. Έτσι, ενσαρκώνει όλες τις σαδιστικές φαντασιώσεις του δυτικού άνδρα, οι οποίες απωθούνται στο δικό του πολιτισμικό περιβάλλον αλλά μπορούν να

¹²⁸ idem, σελ. 120.

¹²⁹ Νίκος Καββαδίας, *Βάρδια*, ό.π., σελ. 44.

¹³⁰ idem ., σελ. 45.

πραγματοποιηθούν με το ταξίδι στην Ανατολή.¹³¹ Για τον Νίκο της *Βάρδιας*, η «φυσικοποιημένη» Ανατολίτισσα είναι η κατεξοχήν γυναίκα : « Για μένα, γυναίκες είναι κείνες οι κλεισμένες μέσα στα σιδερένια κλουβιά του Tardeo. [...] Η Σιγκαλίνα, που περπατούσε γυμνή με τα τέσσερα, δείχνοντας τα κίτρινα θαυμάσια δόντια της.»¹³²

Στην *Βάρδια* έχουμε και άλλες περιγραφές γυναικών της Άπω Ανατολής, με κορυφαία αυτή των σεξουαλικών σκλάβων του Έλληνα Αλεβίζου στο Μπαλί.¹³³ Οι γυναίκες αυτές βιώνουν ταυτόχρονα την καταπίεση της πατριαρχίας αλλά και την φυλετική υπεροχή του Αλεβίζου, αυτό που ο Robert Young ονόμασε «διπλή αποικιοποίηση»¹³⁴ και έτσι παραδίδονται άνευ όρων στον δυνάστη τους .

Επιστρέφοντας τώρα στο σινικό χώρο, τελείως διαφορετική είναι η περιγραφή των γυναικών της Κίνας από τον Χάρη. Ο ίδιος αντιμετωπίζει τις Κινέζες σαν ουδέτερα όντα, πλάσματα χωρίς σεξουαλικότητα και έμφυλα χαρακτηριστικά. Οι διαφορές ανάμεσα στις εντυπώσεις των δύο συγγραφέων μπορούν εύκολα να ερμηνευτούν αν εξετάσουμε τα κειμενικά και ιστορικά συμφραζόμενα. Η *Βάρδια* είναι ένα έργο που δίνει φωνή στον κόσμο του περιθωρίου όπου η αμαρτία, ο πληρωμένος έρωτας και η αρρώστια κυριαρχούν. Αντίθετα, το έργο του Χάρη είναι μια καταγραφή της επίσημης αποστολής μιας ομάδας λογίων που στόχο έχει την επαφή των λαών Ελλάδας –Κίνας. Οι χώροι που επισκέπτεται και ο σκοπός του ταξιδιού του δεν του επιτρέπουν να αναπτύξει ιδιαίτερες σχέσεις με τους κατοίκους.

Άλλωστε, η επικράτηση του κομμουνισμού στη χώρα έχει αλλάξει άρδην τη θέση αλλά και τη βιοθεωρία των γυναικών της Κίνας. Οι γυναίκες αντιμετωπίζονται από το μαοϊκό καθεστώς ως ισότιμα όντα, αδιάσπαστα μόρια του εργατικού δυναμικού της χώρας. Άλλωστε η νέα κυβέρνηση επιβάλλει την ομοιομορφία ως αντίδοτο σε κάθε μορφή ανισότητας. Γυναίκες και άνδρες ντύνονται με παρόμοιο τρόπο, ώστε να μην ξεχωρίζουν από το σύνολο «οι άντρες, όλοι οι άντρες, το ίδιο ντύσιμο : χιτώνιο, πανταλόνι, κασκέτο μπλε σκούρο• οι γυναίκες, όλες οι γυναίκες ώριμες και κορίτσια

---

¹³¹ δεξ Rana Kabbani, *Imperial Fictions*, ό.π., σελ. 114-118.

¹³² Νίκος Καββαδίας, ό.π., σελ. 33-34.

¹³³ idem, σελ. 108.

¹³⁴ Robert J.C.Young, *Colonial desire : Hybridity in theory, culture and race*, εκδ.Routledge, Λονδίνο/ Νέα Υόρκη 1955.

πανταλόνι κι αυτές μπλέ σκούρο και μπλούζα σε διάφορα χρώματα.»¹³⁵ Η νέα Κινέζα είναι πάνω απ' όλα μια ταξικά συνειδητοποιημένη εργάτης, ταγμένη στην υπηρεσία της χώρας της και πολύ λιγότερο ένα έμφυλο ον. Για παράδειγμα, σε ένα επίσημο γεύμα που του παρατίθεται, ο Χάρης υπογραμμίζει την ψυχρότητα και την τυπικότητα της νεαρής σερβιτόρας «είναι εντελώς σημερινή Κινέζα : δεν προσέχει τον άντρα, δεν τον κοιτάζει ερωτικά, ούτε καν με απλή φιλαρέσκεια, τον ξένο μάλιστα τον φοβάται λίγο, τον κρατά σε απόσταση.»¹³⁶

Από όλες τις εξεταζόμενες χώρες, η Κίνα φαίνεται ότι είναι αυτή που κατάφερε να επιλύσει πιο ουσιαστικά τα φαινόμενα φυλετικής ανισότητας. Όμως, για να πετύχει αυτό το στόχο εξώθησε τους πολίτες της και ιδιαίτερα τις γυναίκες στην καταπίεση των έμφυλων χαρακτηριστικών τους. Όλοι οι πολίτες της χώρας οφείλουν να ντύνονται, να εργάζονται και να συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο, ανεξαρτήτως φύλου ή άλλων ατομικών χαρακτηριστικών. Αυτή η απόλυτη ομοιομορφία ξενίζει και μελαγχολεί το δυτικό Χάρη, που έχει γαλουχηθεί με τις καπιταλιστικές αρχές της ατομικότητας και της ιδιωτικότητας. Μόνο τα βλέμματα κάποιων ερωτευμένων ζευγαριών που συναντά στο οδοιπορικό του προς την Καντώνα κάνουν το συγγραφέα να ελπίζει ότι υπάρχει χώρος για προσωπική έκφραση σ' αυτό το απέραντο εργοτάξιο που ονομάζεται σοσιαλιστική Κίνα.

Αντίθετα με την Κίνα, το Βιετνάμ παρόλο που γνώρισε κι αυτό τη σοσιαλιστική επανάσταση δεν μπόρεσε να αναβαθμίσει ουσιαστικά τη θέση των γυναικών στη βιετναμέζικη κοινωνία. Ο Λουντέμης αναφέρεται εκτενώς στην καταπίεση και τους αποκλεισμούς που βίωσε η Βιετναμέζα στη μακρόχρονη ιστορία της χώρας αλλά και για τα αργά βήματα που κάνει η χώρα προς τη γυναικεία χειραφέτηση. Και εδώ όπως και στην περίπτωση της Ινδίας βλέπουμε μέσα από την αφήγηση του συγγραφέα- όσο κι αν προσπαθεί να στρογγυλέψει τα γεγονότα- ότι το γυναικείο κίνημα στη χώρα είναι δύο ταχυτήτων. Από τη μια έχουμε τις δέκα «τουνικές»¹³⁷ της λαϊκής βουλής, καθώς και τις «γιατρίνες, δικαστίνες, διευθύντριες, ποδηλατίστριες»¹³⁸ κι από την άλλη τις συζύγους πολύγαμων ανδρών που δεν

---

¹³⁵ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ. 30.

¹³⁶ idem., σελ. 48.

¹³⁷ Βουλευτίνες.

¹³⁸ Μενέλαος Λουντέμης, ό.π., σελ. 56.

μπορούν να πάρουν διαζύγιο καθώς δεν θα έχουν κανένα πόρο χωρίς την οικονομική ενίσχυση του άνδρα τους.¹³⁹

Ένα κοινό στοιχείο ανάμεσα στην αφήγηση του Λουντέμη και σε εκείνη του Χάρη είναι η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς στη σεξουαλικότητα των γυναικών που συναντούν. Οι γυναίκες περιγράφονται μάλλον ως ουδέτερα πλάσματα, και κυρίως ως μητέρες και εργάτριες. Ο Λουντέμης ιδιαίτερα μας δίνει πολύ εξιδανικευμένες εικόνες γυναικών, που εξαίρονται για την υπομονή, την καρτερικότητα και την εργατικότητά τους, όπως η γυναίκα του θρύλου που πέτρωσε περιμένοντας τον άντρα της να γυρίσει από τον πόλεμο,¹⁴⁰ πουθενά όμως μια πιο προσωπική περιγραφή- όπως συνηθίζει στα υπόλοιπα θέματα. Το ζήτημα μπορεί εύκολα να ερμηνευτεί εξετάζοντας τον χαρακτήρα του ταξιδιού των δύο συγγραφέων. Πιο συγκεκριμένα, τόσο ο Λουντέμης όσο και ο Χάρης υπήρξαν μέλη επίσημων αποστολών οργανωμένων με στόχο την επικοινωνία στη Δύση των σοσιαλιστικών αξιών και των επιτευγμάτων των επαναστατικών κυβερνήσεων. Έτσι, μέσα από τα κείμενα βλέπουμε πως η γυναικεία σεξουαλικότητα υπήρξε ένα θέμα ταμπού για τα σοσιαλιστικά κράτη, που ήθελαν να δώσουν μια εικόνα πλήρους ομοιομορφίας και συμμόρφωσης στο πρότυπο του πολίτη- εργάτη.

---

¹³⁹ *idem*, σελ. 55.

¹⁴⁰ *idem*, σελ 112-117.

Β'. Σχέσεις Ανατολής και Δύσης

Β.1. Η δυτική κηδεμονία

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει αρκετές φορές, η ταξιδιωτική λογοτεχνία συνδέθηκε ήδη από τη γέννηση της με έναν δυτικό ιμπεριαλιστικό λόγο που έδινε άλλοθι στην ευρωπαϊκή κηδεμονία του Τρίτου κόσμου και της Ανατολής. Όμως, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η κατάρρευση των αποικιών και η παγκοσμιοποίηση έφερε σημαντικές αλλαγές στον ταξιδιωτικό λόγο : η σύγχρονη ταξιδιωτική γραφή μοιάζει να ενδιαφέρεται περισσότερο για την υποκειμενική αναζήτηση της ταυτότητας του συγγραφέα, παρά για την αντικειμενική περιγραφή της ετερότητας του περιγραφόμενου τόπου. Ταυτόχρονα, αυτή η στροφή προς την υποκειμενικότητα συνδυάστηκε με μια κοινωνική αφύπνιση των ταξιδιωτικών συγγραφέων , που προσπαθούν να αποδεσμευτούν από τον ιμπεριαλιστικό λόγο των προκατόχων τους.¹⁴¹ Βέβαια, καθώς η ταξιδιωτική αφήγηση βασίζεται στην στερεοτυπική απεικόνιση της ετερότητας (μέσα από την αντιπαραβολή και την αξιακή κατάταξη του Άλλου σε ανώτερο ή κατώτερο) είναι σίγουρο πως το είδος δεν είναι εύκολο να εγκαταλείψει εντελώς την εικόνα της ανώτερης Δύσης. Έτσι, πολλές φορές ο διεθνιστικός , πολιτικά ορθός λόγος των σύγχρονων ταξιδιωτικών συγγραφέων απλώς υποκρύπτει τις προκαταλήψεις του παρελθόντος.¹⁴²

Στο παρόν κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε ακριβώς τους μηχανισμούς αναπαραγωγής ή ανατροπής του δυτικού ιμπεριαλιστικού λόγου μέσα στα κείμενα που εξετάζουμε. Οι δύο από τις τρεις περιγραφόμενες χώρες στα έργα που εξετάζουμε, η Ινδία και το Βιετνάμ αποτέλεσαν αποικίες, των Άγγλων και των Γάλλων αντίστοιχα. Η Κίνα, από την άλλη, δεν υπήρξε αποικία ως ενιαία κρατική οντότητα, επιμέρους όμως επικράτειές της όπως η Σαγκάη και το Χογκ Κονγκ υπήρξαν αποικίες των Άγγλων.

---

¹⁴¹ Maria Lourdes Lopez Roper, «Travel writing and Postcoloniality. Caryl Philips, *The Atlantic Sound*» στο: Justin D.Edwards and Rune Graulund (επιμ.) *Postcolonial travel writing –critical explorations*, εκδ.Palgrave Macmillan, Hampshire 2011, σελ. 72-73.

¹⁴² Debbie Lisle, ό.π., σελ.70-72.

Σε όλα τα αναλυόμενα έργα γίνεται αναφορά στο αποικιοκρατικό παρελθόν των χωρών που περιγράφονται, όχι όμως με το ίδιο πρόσημο κάθε φορά. Σχεδόν πάντα η αναφορά στην περίοδο της αποικιοκρατίας ξεκινά από τα «απτά» σημάδια της πάνω στην φυσιογνωμία του τόπου –συνήθως αφορμάται από την περιγραφή των ευρωπαϊκών κτιρίων ή άλλων δημόσιων έργων στις περιγραφόμενες χώρες. Η ευρωπαϊκή επιρροή στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική των χωρών άλλοτε γίνεται αντιληπτή ως ανατροπή της ετερότητας και άλλοτε ως βίαιη αλλοίωση του ασιατικού πολιτισμού :

Κυκλοφορούμε πιο άνετα στους κεντρικούς δρόμους της Σαγκάης. Οι προθήκες των καταστημάτων της δυναμώνουν την εντύπωσή μας ότι γυρίσαμε στην Ευρώπη, τα κτίρια δε μας ξαφνιάζουν, δε μας μπερδεύουν, σε λίγο έχουμε μια οικειότητα με την πόλη, περπατάμε σε πεζοδρόμια που ακόμα κρατούν τα πέλματα πολλών Ευρωπαίων, και το πέρασμα των Ευρωπαίων αυτών είναι παντού αισθητό.¹⁴³

(Πέτρος Χάρης, *Η Κίνα έξω απ' τα τείχη*)

Το Χα-Νόι είναι πόλη ευρωπαϊκή. Τα οικοδομήματά της δεν έχουν καμία σχέση με την αρχαία αρχιτεκτονική αυτού του τόπου. Οι κυρίαρχοι αποικιστές δεν είχαν κανένα λόγο να ακολουθήσουν μια ξένη αρχιτεκτονική.[..]Κι έτσι ο εθνικός χαρακτήρας έμεινε όλος μες στη ψυχή του φτωχού, που κατοικούσε στα χαμόσπιτα και στις σπηλιές πλάι στις όχθες του Κόκκινου Ποταμού.¹⁴⁴

(Μενέλαος Λουντέμης, *Μπατ Τάι*)

Βλέπουμε τα διαφορετικά συναισθήματα που προκαλεί η ευρωπαϊκή παρουσία : στον Χάρη ανακούφιση και ασφάλεια, στον Λουντέμη οργή και απογοήτευση. Γενικότερα, οι αντιδράσεις των συγγραφέων απέναντι στην δυτική κηδεμονία στην Άπω Ανατολή παρουσιάζει μια κλιμάκωση ανάμεσα στους συγγραφείς : ο Λουντέμης ως αριστερός συγγραφέας εμφανίζεται πιο καταγγελτικός. Οι αναφορές του στην περίοδο της γαλλικής αποικιοκρατίας είναι πάμπολλες μέσα στο έργο και πάντοτε συνοδεύονται από εξοργισμένα σχόλια και φρικιαστικές περιγραφές για τα εγκλήματα των Γάλλων στη χώρα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι και εδώ φτάνουμε στην στερεοτυπική απεικόνιση, αν και διαφορετική απ' ό,τι την έχουμε συνηθίσει : οι Βιετναμέζοι

¹⁴³ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ. 166.

¹⁴⁴ Μενέλαος Λουντέμης, ό.π., σελ.30.

απλουστευτικά παρουσιάζονται ως ένα ανώτερο ηθικά και πνευματικά έθνος, που διεκδικεί την ελευθερία του από τους κατώτερους, αιμοδιψείς αποικιστές.

Ο Χάρης ως φιλελεύθερος μετριοπαθής συγγραφέας προσπαθεί να κρατήσει τις ισορροπίες. Επισκεπτόμενος την Σαγκάη –όπως είδαμε- νιώθει ασφάλεια και οικειότητα βλέποντας το αναπτυγμένο οδικό δίκτυο και τα ευρωπαϊκά κτίρια, τα οποία αντιπαραβάλλει στα φτωχικά κινεζικά σπίτια που συνάντησε στις άλλες πόλεις. Όταν φτάνει στο ξενοδοχείο του, απολαμβάνει την καθαριότητα και την ευρυχωρία των δωματίων• δεν είναι τυχαία αυτά τα δύο επίθετα που χρησιμοποιεί για το ξενοδοχείο (καθαρό/ ευρύχωρο)¹⁴⁵ καθώς συνεχώς στο υπόλοιπο έργο διαμαρτύρεται για τη στενότητα των κινεζικών σπιτιών και την βρωμιά που κυριαρχεί στις κινεζικές πολιτείες. Σίγουρα λοιπόν η «ευρωπαϊκή» Σαγκάη εντυπωσιάζει τον Χάρη, και του δημιουργεί ευχάριστα συναισθήματα ως ένας τόπος εγγύτερος στην δικιά του νοοτροπία. Από την άλλη, αισθάνεται ιδιαίτερη ντροπή όταν η ξεναγός του τον πληροφορεί πως στην είσοδο του κήπου του λιμανιού της πόλης, υπήρχε μια επιγραφή που έλεγε : «Απαγορεύεται η είσοδος στους σκύλους και τους Κινέζους».¹⁴⁶ Την ίδια ενοχή και δυσφορία αισθάνεται παρακολουθώντας ένα κινεζικό φιλμ για τον «πόλεμο του Οπίου»¹⁴⁷. Ο Χάρης συνεχώς καταδικάζει τα εγκλήματα των δυτικών, ενώ αναφέρεται και στην προεπαναστατική κηδεμονία της Κίνας που καταδίκασε αυτή τη πλούσια χώρα σε οικονομική δυσπραγία- για παράδειγμα αναφέρει την καθίζηση της κινεζικής βιομηχανίας πριν την μαοϊκή επανάσταση, εξαιτίας των δυτικών παρεμβάσεων.¹⁴⁸ Ενώ λοιπόν αναπαράγει στο λόγο του την ιμπεριαλιστική εξίσωση της Ανατολής με την καθυστέρηση και της Δύσης με την πρόοδο, ωστόσο ως μετα-αποικιακός συγγραφέας αναζητά τις δυτικές ευθύνες για τη διαμόρφωση αυτής της εξίσωσης, και αναδεικνύει τα λάθη των ευρωπαίων.

B.2. Η κατάρρευση της αποικιοκρατίας

Εκτός από την περίοδο της αποικιοκρατίας, οι συγγραφείς αναφέρονται και στα επαναστατικά κινήματα που οδήγησαν στην ανεξαρτητοποίηση των χωρών της Ανατολής. Μάλιστα, και στις τρεις περιγραφόμενες χώρες, τα επαναστατικά αυτά

---

¹⁴⁵ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ.106.

¹⁴⁶ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ.105.

¹⁴⁷ idem, σελ.109.

¹⁴⁸ idem, σελ.146.

κινήματα οδήγησαν σε εμφύλιες διαμάχες που σε δύο περιπτώσεις (Βιετνάμ, Ινδία) οδήγησαν στην διχοτόμηση των χωρών. Όπως θα καταστεί σαφές μέσα από τα αναλυόμενα αποσπάσματα η περιγραφή των επαναστατικών ζυμώσεων και των εμφύλιων συγκρούσεων αναδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο την στάση των συγγραφέων απέναντι στην δυτική επέμβαση.

Για παράδειγμα, ο Βασιλείου ανήκει στην κατηγορία των σύγχρονων συγγραφέων που, όπως σημειώνει η Debbie Lisle, φαινομενικά προσπαθούν να ανατρέψουν τον δυτικό ιμπεριαλιστικό λόγο στην πραγματικότητα όμως τον αναπαράγουν κεκαλυμμένα.¹⁴⁹ Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος που αναφέρεται στην ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Ινδίας. Ενώ εξαίρει τον αγώνα των Ινδών, εμμένει περισσότερο στις εμφύλιες συγκρούσεις που ακολούθησαν την ανεξαρτησία, δίνοντας την εικόνα μιας χώρας που δεν μπορεί να διαχειριστεί την αυτονομία της :

Ο Γκάντι δεν πήγε στις γιορτές για την ανεξαρτησία. «Γιατί τόσες χαρές;» είπε. «Δε βλέπω παρά ποτάμια από αίμα». Οι Ινδίες ελευθερώθηκαν από την Αγγλική Κατοχή, αλλά ταυτόχρονα είχαν χωριστεί σε δύο ανεξάρτητα κράτη, την Ινδουιστική Ινδία και το Μουσουλμανικό ανατολικό και δυτικό Πακιστάν. Οι αντιθέσεις και οι εχθρότητες ανάμεσα στους Ινδουιστές και τους Μουσουλμάνους είχαν αρχίσει από τότε που τελείωσε ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος. Αλλά το 1947¹⁵⁰ εξελίχθηκαν σε εμφύλιο πόλεμο και αναρχία.¹⁵¹

Ο Βασιλείου ταυτίζει την ανεξαρτητοποίηση της Ινδίας με το χάος και την αναρχία, ενώ με την αναφορά του στα λόγια του Γκάντι φαίνεται να ακυρώνει τη σημασία της ανεξαρτητοποίησης της χώρας, που τελικά –για τον ίδιο– έφερε περισσότερα προβλήματα από αυτά που έλυσε. Τονίζει την ανικανότητα του ινδικής αστυνομίας να επιβάλει την τάξη, καθώς και τα τεράστια προβλήματα που αντιμετώπισε το νεοσύστατο ινδικό κράτος, δίνοντας την εντύπωση ενός έθνους που χρειάζεται την δυτική ηγεμονία για να επιβιώσει. Ακόμα, μέσα στο κείμενο απουσιάζει πλήρως η κριτική στις ευθύνες των Άγγλων αποίκων για τη διάσπαση της Ινδίας, η οποία καταλογίζεται κυρίως στους μουσουλμάνους κατοίκους της χώρας, που με το φανατισμό τους την οδήγησαν στον εμφύλιο πόλεμο.

¹⁴⁹ Debbie Lisle, ό.π., σελ.70.

¹⁵⁰ Τον ίδιο χρόνο η Ινδία ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κράτος.

¹⁵¹ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ. 19.

Αντίθετα, ο Καββαδίας φαίνεται να παρουσιάζει με θετικό τρόπο το επαναστατικό κίνημα του Μάο, το οποίο οδήγησε στον κινεζικό εμφύλιο. Η παρουσίασή του πολέμου στη *Βάρδια* έχει αρκετό ενδιαφέρον, καθώς ο συγγραφέας φαίνεται να αναγνωρίζει αρκετές αναλογίες με τον δικό μας εμφύλιο πόλεμο.

Πράγματι, εκτός από το κοινό απώτατο παρελθόν, η Ελλάδα εμφανίζει πολλά κοινά στοιχεία με την Κίνα όσον αφορά τη σύγχρονη ιστορία της. Και οι δύο χώρες, έρμια του ανταγωνισμού ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις -Αμερική/ Σοβιετική Ένωση- οδηγούνται σε εμφύλιο πόλεμο μετά τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο. Ο εμφύλιος πόλεμος στην Κίνα σχεδόν ταυτίζεται χρονικά με τον ελληνικό εμφύλιο: ξεκίνησε το 1946 και τελείωσε το 1949¹⁵² - με το αντίστροφο όμως αποτέλεσμα – στην Ελλάδα επικράτησε η φιλοδυτική δεξιά παράταξη, ενώ στην Κίνα η φιλορωσική κομμουνιστική παράταξη. Ενώ λοιπόν η Ελλάδα εδραιώνεται στο δυτικό καπιταλιστικό σύστημα, η μαοϊκή Κίνα κατά τη δεκαετία του 50 γίνεται ο βασικός αντίπαλος της αμερικανο-κρατούμενης καπιταλιστικής Ανατολικής Ασίας.¹⁵³ Στη *Βάρδια* συναντάμε αρκετές σκηνές από την πραγματικότητα του πολέμου, που δίνονται με ρεαλισμό και ωμότητα

Η άφιξη των πρωταγωνιστών -ναυτικών στην Κίνα συνδέεται ευθύς εξαρχής με την πραγματικότητα του πολέμου. Πριν ακόμα φτάσουν στο Σαντού, ο καπετάνιος προειδοποιεί τους ναύτες του για την κατάσταση που επικρατεί στην πόλη: «Και μην ξεχάσεις να τους πεις από πάρτη μου, πώς όξω έχουνε πόλεμο και καλά θα κάνουνε να μη νυχτωθούνε στα παλιόσπιτα. Να πηγαίνουν παρέες. Όχι μονάχοι. Να μην πίνουν νερό, γιατί είναι χαλασμένο. Μήτε πιοτά, γιατ' είναι σκάρτα.¹⁵⁴».

Η πρώτη επαφή με τη στεριά της Κίνας είναι μια μυρωδιά: «Ο αγέρας μύριζε κοπριά, σάπια θαλάσσια χόρτα και πόλεμο.»¹⁵⁵ Στη συνέχεια, ο πόλεμος συγκεκριμενοποιείται με την εικόνα ενός πτώματος που επιπλέει μέσα στο ποτάμι. Ο κίνδυνος κυριαρχεί σε κάθε βήμα των στρατιωτών στην πολιτεία, καθώς συνεχώς

---

¹⁵² Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει επίσημη ημερομηνία λήξης του κινεζικού εμφυλίου πολέμου, καθώς δεν υπογράφηκε συνθήκη ειρήνης και οι σχέσεις ανάμεσα στο καθεστώς της Ταϊβάν και της Κίνας είναι ακόμα κακές. Ωστόσο, μετά το 1949 με την επικράτηση του Μάο Τσε Τουνγκ στην ηπειρωτική Κίνα, οι εχθροπραξίες ελαχιστοποιήθηκαν. Οι τελευταίες συγκρούσεις ανάμεσα στις δύο παρατάξεις (τις οποίες παρακολουθούμε και στη *Βάρδια*) έλαβαν χώρα τη διετία 1950-1951.

¹⁵³ Για τον ανταγωνισμό ανάμεσα στην κομμουνιστική Κίνα και την αμερικανο-κεντρική Άπω Ανατολή δες Giovanni Arrighi «The rise of East Asia and the withering away of the interstate system» στο: Crystal Bartolovich and Neil Lazarus (επιμ.) *Marxism, modernity and postcolonial studies*, εκδ. Cambridge University Press, Cambridge 2002, σελ. 29-31.

¹⁵⁴ Νίκος Καββαδίας, *Βάρδια*, ό.π., σελ. 156.

¹⁵⁵ idem, σελ.186.

ακούγονται πυροβολισμοί και βόμβες να πέφτουν. Το Σαντού παρουσιάζεται κατεστραμμένο, με τον θάνατο και την βρώμα να κυριαρχεί :

Αστροφεγγιά. Ο δρόμος χώριζε στα δύο μια φυτεία ρυζιού. Ξεχωρίζανε που και που φώτα σε καλύβες, χτισμένες μέσα στο βούρκο. Ανείπωτη βρώμα ψοφισμού ερχόταν απότομα, σβηνόταν και παραπέρα την αντάμωνες πιο δυνατή κι ανυπόφορη. Αλλού από άνθρωπο, αλλού από αγρίμι. Περνώντας δίπλα σε σπίτι βρωμούσε κάτουρο και σκατά.¹⁵⁶

Η αφιλόξενη πολιτεία συμβάλλει στη δημιουργία ενός κλίματος ασφυξίας και τρόμου στους ναυτικούς, που συνεχώς βλέπουν μπροστά τους συμβολικά σημάδια του θανάτου. Τελικά, μετά από τη ρήψη μιας βόμβας, ο καπετάνιος του πλοίου πεθαίνει από ανακοπή καρδιάς σ' αυτόν τον φρικιαστικό τόπο, σημαίνοντας το τέλος του έργου. Ο συγγραφέας δεν διστάζει να καταγγείλει ευθέως τις δυτικές ευθύνες για την φρικιαστική πραγματικότητα που διαμορφώθηκαν στην χώρα. Το Σαντού, η κατεστραμμένη πολιτεία που γίνεται ο τάφος του καπετάνιου, έχει πέσει θύμα αγγλικού βομβαρδισμού όπως μαθαίνουμε από τον φανταστικό διάλογο ανάμεσα στον Κόκυ, ένα παπαγάλο και τη Μαρμάρω, τη μαϊμού του πλοίου : «-Αν τρώτε σκοτωμένους, να μείνετε. Θα βαρεθείτε να τρώτε. Έρχεται πιο καθαρό φαί απ' όλα. Φαρμάκι στο νερό, στ' αμπέλια, στο ρύζι, στα δέντρα. –Ποιοι το πετάνε; - Οι Άσπροι. –Ποιοι πολεμάνε; - Οι Κίτρινοι. –Γιατί πολεμάνε; - Ποιος ξέρει! Γίνανε λέει πολλοί, δεν τους χωράει ο τόπος. »¹⁵⁷

Οι βασικοί ήρωες δεν παίρνουν θέση για το ρόλο των ξένων δυνάμεων, εκτός από μια μικρή αναφορά στον ρόλο των Άγγλων: « -Είδες τα εγγλέζικα πολεμικά έξω από το λούκι; [...] Τέσσερα. Έτοιμα να πάρουνε τις αρχές με κάτι δικούς τους. Όπου ψοφίμι κι αγρίμι.»¹⁵⁸

Τελικά το αποκορύφωμα της κριτικής του συγγραφέα εκφράζεται μέσα από το λόγο των ίδιων των ανατολιτών –δύο Κινέζων αχθοφόρων- που λειτουργούν εδώ ως «εξωτερικοί κριτές» του δυτικού συστήματος :¹⁵⁹

¹⁵⁶ Νίκος Καββαδίας, *Βάρδια*, ό.π.,σελ.187.

¹⁵⁷ *idem.*,σελ.145.

¹⁵⁸ Νίκος Καββαδίας, *Βάρδια*, ό.π.,σελ.217.

¹⁵⁹ Είναι μια συγχή τακτική των σύγχρονων ταξιδιωτικών συγγραφέων να δίνουν φωνή στους ντόπιους πληθυσμούς, καταγράφοντας και τη δική τους άποψη για το δυτικό σύστημα . Βλ. σχετικά : Carl Tompson, ό.π., σελ. 154.

- Το νερό, λέει το παιδί.
-Τ' ακούω. Παρακλάδι του Χαν.
-Να τους πετάγαμε.
-Δεν κάνει[...]Δε βαστάνε λεφτά.
-Όχι για τα λεφτά. Μονάχα γιατί 'ναι άσπροι.
-Άκου, ο μικρός ναύτης είναι άρρωστος.[...]Μάθε πως δεν σκοτώνουμε τους άρρωστους.
-Αυτοί τους σκοτώνουνε.
-Μιλώ για μας. Αλίμονο αν τους μοιάζαμε.¹⁶⁰

Σε άλλο σημείο του έργου, ο Κινέζος γιατρός σχολιάζοντας την ρήψη μιας βόμβας κοντά στο χώρο του νοσοκομείου, λέει δηκτικά : «Αυτοί, και οι άλλοι που φεύγουνε δεν αγαπάνε τον άνθρωπο. Οι πεινασμένοι στο κάτω κάτω έχουνε δίκιο.» Με την φράση αυτή προφανώς αναφέρεται στις βρετανικές μονάδες που συμμετέχουν στον βομβαρδισμό της πόλης, ενώ εκείνοι που φεύγουν είναι οι κυβερνητικές δυνάμεις που εγκαταλείπουν την πόλη με την προέλαση των μαοϊκών δυνάμεων. Η αναφορά στους πεινασμένους προφανώς υποδηλώνει το κομμουνιστικό στρατόπεδο, που επελαύνει - άλλωστε γνωρίζουμε πως ο Καββαδίας ενστερνιζόταν την κομμουνιστική ιδεολογία και ανήκε στο ΕΑΜ συγγραφέων κατά την αντίσταση.

Όπως σημειώνει ο Φίλιππος Φιλίππου, «η *Βάρδια* είναι μια ευκαιρία για τον Καββαδία να εκφράσει τα αντιαγγλικά του αισθήματα, αφού κι αυτός θεωρεί υπεύθυνους για την τραγική μετεμφυλιακή κατάσταση της Ελλάδας του Άγγλους.»¹⁶¹ Η παρατήρηση του Φιλίππου αναδεικνύει ακριβώς τη αντιφατική στάση των Ελλήνων απέναντι στη Δύση• τότε ταυτίζονται πλήρως μαζί της και τότε νιώθουν θύματα της επεμβατικής πολιτικής της. Εδώ ο Καββαδίας δεν μιλά ως φορέας του δυτικού λόγου, αλλά ως ένας άνθρωπος που έχει δει και τις δύο του πατρίδες να υποφέρουν από την δυτική χειραγώγηση.

Τέλος, ο Λουντέμης αναφέρεται με διθυραμβικά σχόλια στο επαναστατικό κίνημα που οδήγησε στην ανεξαρτητοποίηση του Βιετνάμ. Εξαίρει τους αγώνες και τον πατριωτισμό των ντόπιων. Μοναδική πληγή στην νέα αρχή που επιχειρεί ο τόπος

¹⁶⁰ Νίκος Καββαδίας, *Βάρδια*, ό.π., σελ. 189.

¹⁶¹ Φίλιππος Φιλίππου, *Ο πολιτικός Νίκος Καββαδίας*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1996, σελ.97.

είναι η διαίρεση του Βιετνάμ σε δύο διαφορετικά κράτη (Νότιο και Βόρειο), ως απότοκο του εμφυλίου πολέμου που βασάνισε τη χώρα. Και πάλι η περιγραφή του Λουντέμη είναι απλουστευτική, καθώς, ενώ περιγράφει γλαφυρά το δράμα των ντόπιων που χωρίστηκαν από τους δικούς τους ανθρώπους, αποσιωπά τις αιτίες αλλά και τη σφοδρότητα των συγκρούσεων κατά τη διάρκεια του εμφυλίου. Πάντως, ιδιαίτερα συγκινητικό είναι το κεφάλαιο που αναφέρεται στην επίσκεψη του συγγραφέα στη μεθοριακή γραμμή μεταξύ βορείου και νοτίου Βιετνάμ. Εκεί, ο Λουντέμης συναντά τον Τέ-Χαν έναν άνθρωπο που αναγκάστηκε να αφήσει την γυναίκα του στο νότιο Βιετνάμ και ζει με την ελπίδα της επανένωσης της χώρας του και της οικογένειάς του.¹⁶² Η αφήγηση του Λουντέμη είναι ιδιαίτερα φορτισμένη καθώς και ο ίδιος πέρασε ένα μεγάλο μέρος της ζωής του μακριά από την πατρίδα του και τους δικούς του ανθρώπους εξαιτίας της κομμουνιστικής του ιδεολογίας.¹⁶³ Και βέβαια, στο απόσπασμα αφθονούν οι αναφορές στις δυτικές ευθύνες για τη διαίρεση της χώρας• αναφορές που μας φέρνουν στο νου τη δυτική επέμβαση και στο δικό μας εμφύλιο.

Συμπερασματικά, παρατηρούμε ότι οι συγγραφείς – με εξαίρεση τον Βασιλείου-θεωρούν τις εμφύλιες διαμάχες που ξέσπασαν στην Ανατολή κατά τη περίοδο της από-αποικιοκρατικοποίησης απότοκο της δυτικής επέμβασης. Μάλιστα, είναι φανερό πως σε αυτό το σημείο αναγνωρίζουν αναλογίες με την επέμβαση στον δικό μας εμφύλιο πόλεμο και συμπάσχουν με τους περιγραφόμενους λαούς. Έτσι, γίνεται φανερή η ιδιαιτερότητα της ελληνικής αφήγησης για την Ανατολή, καθώς οι Έλληνες συγγραφείς τότε λειτουργούν ως φορείς της δυτικής ταυτότητας και τότε ως θύματά της.

B.3. Η μετα- αποικιακή Ανατολή

Στο παρόν κεφάλαιο θα δούμε την απεικόνιση της Άπω Ανατολής, κατά τη μετα-αποικιοκρατική περίοδο. Και στα τέσσερα έργα οι περιγραφόμενες χώρες παρουσιάζονται ως φτωχές και εξαθλιωμένες, ενώ οι κάτοικοί τους αγνοούν βασικούς κανόνες υγιεινής και μαστίζονται από τον αναλφαβητισμό. Όμως, επειδή η

¹⁶² Μενέλαος Λουντέμης, ό.π., σελ. 147-148.

¹⁶³ Από το 1956 έως και το 1976 έζησε αυτοεξόριστος στη Ρουμανία.

εικόνα της κάθε χώρας παρουσιάζει επιμέρους χαρακτηριστικά, θεωρώ σκόπιμο να τις εξετάσουμε κάθε μια ξεχωριστά.

Η Ινδία

Η Ινδία, ως μια από τις σημαντικότερες αγγλικές κτήσεις, αλλά και πατρίδα ενός σημαντικού πολιτισμού, αποτέλεσε αγαπημένο προορισμό των ταξιδιωτικών συγγραφέων ήδη από τον 17^ο αιώνα.¹⁶⁴ Έτσι, είναι ένας χώρος που έχει συνδεθεί με μια σειρά από στερεοτυπικές απεικονίσεις που έχουν καταξιώθει και καθιερωθεί στο είδος της ταξιδιογραφίας, και δεσμεύουν τους σύγχρονους ταξιδιωτικούς συγγραφείς. Η Ινδία διαχρονικά αντιπροσωπεύει για τους δυτικούς το κατεξοχήν ανατολίτικο πνεύμα : τη μοιρολατρία, τη καθυστέρηση και το συντηρητισμό . Μετά την απελευθέρωσή της , το 1947, παρουσιάζεται στα ταξιδιωτικά κείμενα ως η χώρα της βρωμιάς, της φτώχειας και της έλλειψης υγιεινής, που κάνει το δυτικό να αναρωτιέται για τη δικιά του ταυτότητα και κοσμοθεωρία.¹⁶⁵ Στο *Ένα ταξίδι στην Ινδία*, βλέπουμε να αναπαράγονται όλα αυτά τα στερεότυπα σχετικά με τη χώρα. Μιλήσαμε ήδη για το πώς περιέγραψε ο Βασιλείου την ανεξαρτητοποίηση της χώρας. Ας δούμε τώρα και την κατάσταση που αυτός αντίκρισε όταν επισκέφθηκε την Ινδία, το 1967. Ο συγγραφέας επισκέπτεται τη χώρα κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας της Ίντιρα Γκάντι, στην οποία ο ίδιος αναγνωρίζει πολιτικό όραμα και δυναμισμό :

Η Ίντιρα Γκάντι σπούδασε τη πολιτική κοντά στον ένδοξο πατέρα της, τον Παντίτ Νεχρού. [...] Παρακολουθώντας από κοντά τη δράση του έμαθε και πίστεψε, πιο πολύ κι από τον ίδιο, πώς η ανεξαρτησία χωρίς κάτι άλλο, θα έχανε τη μεγάλη σημασία της για τους Ινδούς. Έπρεπε μαζί, να γίνει μια μεγάλη ειρηνική επανάσταση, για να περιοριστούν οι αντιδράσεις από την παράδοση και να επιβληθούν σ' όλη τη χώρα , ο εκσυγχρονισμός, η επιστημονική και κοινωνική πρόοδος. [...] Η Ίντιρα Γκάντι ανέλαβε την πρωθυπουργία με τα μεγαλύτερα όνειρα. [...] Σε κανένα μέρος του κόσμου δε φορτώθηκε μια γυναίκα ένα τόσο γιγάντιο, τόσο δύσκολο έργο.¹⁶⁶

Βλέπουμε πως η Ινδία παρουσιάζεται να παλεύει με τον ίδιο της τον εαυτό: ως μια κατεξοχήν ανατολίτικη χώρα καλείται από την Γκάντι να εκ-δυτικιστεί – να

¹⁶⁴ Kate Teltscher, ό.π, σελ.193

¹⁶⁵ idem, σελ.194.

¹⁶⁶ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ.90.

εγκαταλείπει το συντηρητισμό της και να ακολουθήσει το προοδευτικό δυτικό πνεύμα. Όπως σημειώνει παρακάτω ο ίδιος ο Βασιλείου, το στοίχημα της Γκάντι είναι ιδιαίτερα δύσκολο καθώς η φτώχεια, η εξαθλίωση, η απάθεια των κατοίκων και η απέχθεια για κάθε αλλαγή κυριαρχούν ακόμα στη χώρα. Κάποια θετικά στοιχεία που αναγνωρίζει στο νέο καθεστώς είναι η χαλάρωση του θεσμού των καστών, η κατάργηση των μαχαραγιάδων, καθώς και η ελάχιστα βελτιωμένη θέση των γυναικών. Κατά τ' άλλα, τα στοιχεία που τονίζει η Keltscher- φτώχεια, βρωμιά, έλλειψη υγιεινής, κυριαρχούν και στην δικιά του αφήγηση. Συνεχώς στο έργο έχουμε μια αίσθηση ασφυξίας του συγγραφέα, που προκαλείται από τις απαίσιες μυρωδιές που αναδίδονται από τα σπίτια, τη θέα του μολυσμένου Γάγγη και των χιλιάδων σκελετωμένων ανθρώπων και αγελάδων που περιφέρονται στους δρόμους.

Χαρακτηριστική είναι και η εικόνα που μας δίνει από την πόλη Μπενάρες «Σ' όλες τις γωνιές, σ' όλα τα σημεία, αφθονία από επαίτες, που ζητάνε επίμονα ελεημοσύνη. Άρρωστοι ή πεινασμένοι, βρωμεροί, κουρελιάρηδες, γεμάτοι μύγες και ψείρες. Σκελετωμένοι σαν να έχουν πάθει αφυδάτωση, πιο πολύ φάσματα, παρά πραγματικοί άνθρωποι.»¹⁶⁷ Ακόμα πιο άθλια είναι η περιγραφή της Καλκούτας, της πόλης που έχει αποτυπωθεί στη σύγχρονη ταξιδιογραφία ως η επιτομή του τριτοκοσμικής φτώχειας:¹⁶⁸ «Είναι αδύνατο να φανταστεί κανείς, αν δεν το δει με τα μάτια του στην Καλκούτα, μέχρι που μπορεί να φτάσει το βάθος της ανθρώπινης δυστυχίας και αθλιότητας. Εξακόσιοι χιλιάδες άνθρωποι ζουν στους δρόμους, πάνω στο χώμα, χωρίς να έχουν ούτε αντίσκηνο για στέγη. [...] Αδύνατοι, μισόγυμνοι, κουρελιασμένοι κάθονται κάτω από μια βρωμερή χλιοτρυπημένη ψάθα ή ψήνονται στον καυτερό ήλιο.»¹⁶⁹ Δίπλα σ' αυτή την αθλιότητα, ο Βασιλείου αντιτείνει τη δημιουργία ενός εργατικού συνδικαλισμού, που προσπαθεί να αντιμετωπίσει το τεράστιο πρόβλημα στέγασης της πόλης, ένα σημάδι της αργής και δύσκολης αλλαγής που επιχειρεί η χώρα.

Συμπερασματικά, η πρόσφατα ανεξαρτητοποιημένη Ινδία παρουσιάζεται ως μια χώρα με τεράστια προβλήματα, που δεν μπορεί να διαχειριστεί την ανεξαρτησία της, η οποία όμως προσπαθεί να διαγράψει το ανατολίτικο παρελθόν της και να προσεγγίσει το σύγχρονο δυτικό κόσμο, κάτι που είναι φανερό και από την αναφορά του

---

¹⁶⁷ idem,σελ.91.

¹⁶⁸ Kate Teltscher, ό.π, σελ.201.

¹⁶⁹ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ.113.

συγγραφέα στα ινδικά πανεπιστήμια : «Οι φοιτητές διδάσκονται ένα νέο τρόπο ζωής. Βασική προσπάθεια και κατεύθυνση είναι να προσεγγίσουν και να συνδεθούν η ινδική σκέψη με τη δυτική. Η παράδοση και το συντηρητικό πνεύμα με την πρόοδο και την ανανέωση.»¹⁷⁰ Βέβαια, αυτή η επιχείρηση εκ-δυτικισμού φαίνεται να επιβάλλεται άνωθεν, δηλαδή από την ινδική κυβέρνηση και να μη βρίσκει την ανταπόκριση των κατοίκων, που προτιμούν να ζουν μέσα στην εξαθλίωση και τη βρωμιά, αποδεχόμενοι στωικά την μοίρα τους.

Η κομμουνιστική Κίνα

Η περιγραφή του Χάρη για την Κίνα είναι αρκετά διαφορετική από αυτή του Καββαδία, καθώς την επισκέπτεται το 1960, δέκα περίπου χρόνια μετά την οριστική επικράτηση της κομμουνιστικής παράταξης στη χώρα, και την ειρήνευση στην περιοχή. Η περιγραφή του νέου καθεστώτος είναι αντιφατική : από τη μια τονίζονται οι προσπάθειες του Μάο για ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό της χώρας, από την άλλη όμως υπάρχει προβληματισμός για την αυταρχικότητα του καθεστώτος αλλά και το χαμηλό βιοτικό επίπεδο των κατοίκων.

Ο Χάρης μας δίνει την εικόνα μιας χώρας- εργοταξίου, όπου τα πάντα βρίσκονται σε ρυθμούς ανασυγκρότησης : «η Κίνα, αυτή τη στιγμή, είναι ένα πελώριο στρατόπεδο εργασίας, όπου ο εργάτης ή ο εργαζόμενος δεν μπορεί να υπολογίζει στην επιείκεια, δεν έχει πρωτοβουλίες, και μόνο μόχθο μπορεί να προσφέρει.»¹⁷¹ Ο συγγραφέας βλέπει με συμπάθεια και ειλικρινή σεβασμό τις προσπάθειες των Κινέζων να αναγεννήσουν τη χώρα τους και τονίζει την φιλοπατρία τους, την εργατικότητα και το δυναμισμό τους. Και τα πρώτα αποτελέσματα αυτής της τεράστιας προσπάθειας ενός ολόκληρου λαού έχουν αρχίσει να φαίνονται : η βιομηχανική παραγωγή της Κίνας παρουσιάζει ραγδαία ανάπτυξη, ενώ το Πεκίνο ως πρωτεύουσα και «βιτρίνα» του νέου κράτους αναμορφώνεται συνεχώς, σε βαθμό να ανταγωνίζεται σε μεγαλείο τις δυτικές πρωτεύουσες. Από την άλλη, όπως πικρά σημειώνει ο Χάρης, η αλλαγή του

¹⁷⁰ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ.89.

¹⁷¹ Πέτρος Χάρης, *Η Κίνα έξω απ' τα τείχη*, ό.π., σελ. 67.

καθεστώς λίγες βελτιώσεις επέφερε στην ζωή του απλού, φτωχού Κινέζου, που εξακολουθεί να ζει σε συνθήκες ακραίας φτώχειας :

Καμαράκια, καμαράκια, χαμηλές πόρτες μικρά παράθυρα, έτσι που δύσκολα να μπορεί άνθρωπος να βλέπει τον ουρανό, ζωή στερημένη, σφιγμένη από πολλές ανάγκες και σε χώρο ελάχιστο- ω Θεέ μου πόσα πλάσματα, γέρικα και κουρασμένα, νέα και γεμάτα κέφι για ζωή, και νήπια, βλαστάρια αδύναμα, πόσες ψυχές. Θεέ μου σχεδόν μέσα στη λάσπη, και μακριά από τις ευκολίες από τις ανέσεις από τις μικρές έστω ευτυχίες που έχει ο άνθρωπος ακόμα και σε φτωχούς τόπους.¹⁷²

Βλέπουμε και εδώ το μοτίβο της τριτοκοσμικής φτώχειας, που είδαμε και στον Βασιλείου αλλά με μια τελείως διαφορετική οπτική : ο Χάρης δεν κατακρίνει ούτε νιώθει να απειλείται από τις χιλιάδες εξαθλιωμένους Κινέζους, αντίθετα τους συμπονά και φαίνεται να τους θαυμάζει για την καρτερικότητά τους. Μάλιστα, αγανακτεί συγκρίνοντας αυτή την αθλιότητα με την λαμπρότητα των κτιρίων του Πεκίνου. Ακόμα, σε μια προσπάθεια εξοικείωσης με την ετερότητα, παραλληλίζει τη φτώχεια που αντικρίζει με την κατάσταση που επικράτησε στην Ελλάδα μετά τη μικρασιατική καταστροφή, αλλά καταλήγει πως τα βάσανα των Κινέζων είναι πολύ μεγαλύτερα, καθώς η κατάσταση τους δεν παρουσιάζει καμία μεταβολή μέσα στους αιώνες : « Ο Κινέζος υποφέρει περισσότερο, υποφέρει μέσα στους αιώνες αλλά και στα τελευταία χρόνια και τούτη τη στιγμή, σωπαίνει και περιμένει, περιμένει και ελπίζει.»¹⁷³

Όμως, παρά την προσπάθεια κατανόησης και προσέγγισης της κατάστασης της χώρας με σεβασμό και αντικειμενικότητα, όταν περνάμε στο ζήτημα της περιγραφής του κινεζικού καθεστώτος, ο Χάρης δεν ξεφεύγει από την αναπαραγωγή δυτικών στερεοτύπων για την Ανατολή. Για παράδειγμα, η αυταρχικότητα του μαοϊσμού θεωρείται απότοκο της νοοτροπίας των Κινέζων :

Οι Κινέζοι το λένε καθαρά και ξάστερα :είμαστε κράτος ολοκληρωτικό. Γιατί να διστάσουμε να το πούμε κι εμείς; Μόνο που εμείς στην ειλικρίνεια των Κινέζων οφείλουμε ν' απαντήσουμε με εντιμότητα-δεν είναι δουλειά μας να δικαιολογήσουμε- τις ειδικές συνθήκες τις εντελώς κινέζικες, που οδήγησαν στην τόσο ριζική μεταβολή

¹⁷² Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ.58.

¹⁷³ idem., σελ. 58.

[...]Ελεύθερη σκέψη, ελεύθερη κίνηση, ελεύθερη δράση δεν υπάρχουν στην Κίνα. Αλλά τα αγαθά αυτά της δημοκρατίας του δυτικού τύπου, με οποιαδήποτε μορφή κι αν παρουσιάζονται τα είχε ποτέ ο Κινέζος; Όσο κι αν ψάξουμε ούτε στην Κίνα, αλλά ούτε και στην Ασία.¹⁷⁴

Η εικόνα της αδύναμης Ανατολής, που χρειάζεται τον αυταρχισμό για να επιβιώσει είναι και πάλι παρούσα, έστω κι αν δίνεται μέσα σε πολιτικός ορθά πλαίσια. Παρόμοια ερμηνεύεται και η προσωπολατρία των κομμουνιστών ηγετών που επικρατεί στην Κίνα. Καθώς επισκέπτεται διάφορους χώρους, δημόσια κτίρια αλλά και καταστήματα ακόμα και ένα φαρμακείο (!) ο Χάρης συναντά συνεχώς φωτογραφίες του Μάο, του Στάλιν, του Μαξ καθώς και ηγετικών προσώπων του κινεζικού κομμουνιστικού κόμματος. Προσπαθώντας να κατανοήσει τη συμπεριφορά αυτή των Κινέζων δανείζεται μια φράση από τον Fernand Gigon «Οι Κινέζοι έχουν πάντα ανάγκη από έναν προφήτη, από ένα μυθικό πρόσωπο. Και πριν χιλιάδες χρόνια και χτες, ακόμα και τώρα».¹⁷⁵ Βλέπουμε τη βιολογική, ντετερμινιστική ερμηνεία των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών που επικρατούν στην Ανατολή. Για τον Χάρη, η φυσιογνωμία του ασιατικού κομμουνισμού, διαμορφώθηκε ως έχει όχι λόγω ιστορικο-κοινωνικών συνθηκών αλλά λόγω της βιολογικής ροπής του ανατολίτη προς το δεσποτισμό.

Ένα άλλο παράδειγμα για την παρείσφρηση δυτικών ιδεολογημάτων στην ερμηνεία του μαοϊκού καθεστώτος είναι η περιγραφή των κινεζικών κοινοβίων. Αφού περιγράφει τη σκληρή δουλειά και τις στρατιωτικές συνθήκες που επικρατούν σε αυτά, καταλήγει : «Αυτή είναι η κοινοβιακή ζωή της Κίνας. Όχι τα σκοτεινό παραμύθι που μας διηγούνται, όχι όμως και η ευτυχία.[...] Αλλά πρέπει να μάθεις τι ήταν η γειτονιά αυτή πριν από 30 χρόνια, για να μην επιμένεις στις συγκρίσεις. Ο δυτικός άνθρωπος δεν έχει τίποτα να ζηλέψει. Ο Κινέζος κουβαλάει στη ράχη του τη φτώχεια αιώνων.»¹⁷⁶ Αν και ο Χάρης φαινομενικά απορρίπτει το δυτικό λόγο, ουσιαστικά τον επιβεβαιώνει, μιλώντας για την ατέρμονη εξαθλίωση της Ανατολής, που δεν ανατρέπεται ούτε από επαναστάσεις ούτε από αλλαγές καθεστώτων, καθησυχάζοντας έτσι το δυτικό αναγνώστη τόσο για την ανερχόμενη δύναμη της Κίνας, όσο και για τις δυτικές ευθύνες για την κατάσταση που επικρατεί στη χώρα.

¹⁷⁴ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ.140.

¹⁷⁵ idem, σελ.71.

¹⁷⁶ idem, σελ.150.

Το Βιετνάμ

Αντίθετα με τους υπόλοιπους συγγραφείς, ο Λουντέμης στην περιγραφή του Βιετνάμ δεν παρουσιάζει την εικόνα της αδύναμης, καθυστερημένης Ανατολής αλλά μια εξιδανικευμένη Ασία που με το δυναμισμό της μπορεί να ανανεώσει το δυτικό πνεύμα.¹⁷⁷ Φυσικά, η επιλογή αυτή ερμηνεύεται εύκολα, γνωρίζοντας την πολιτική ιδεολογία του Λουντέμη- όντας ένας κατατρεγμένος κομμουνιστής συγγραφέας είναι λογικό να εξαίρει μια χώρα όπου το κομμουνιστικό σύστημα κατάφερε να επικρατήσει. Όμως, η εξιδανίκευση του Βιετνάμ –και της Ασίας θα λέγαμε γενικότερα- ξεφεύγει από το πολιτειακό ζήτημα και γίνεται ένα εγκώμιο της ανατολίτικης βιοθεωρίας. Σαφώς, η περίπτωση του *Μπατ- Τάι* δεν είναι μοναδική • εντάσσεται σε μια μακρά παράδοση ταξιδιωτικών έργων που λειτούργησαν ως αντι-παράδειγμα στον δυτικό ιμπεριαλιστικό λόγο.¹⁷⁸ Για τον Λουντέμη, το επαναστατημένο Βιετνάμ μπορεί και πρέπει να λειτουργήσει ως το αντίπαλο δέος της κυρίαρχης δυτικής καπιταλιστικής κουλτούρας. Ως μια ασιατική χώρα που διατήρησε την ανατολίτικη ιδιομορφία και κατάφερε να απαγκιστρωθεί από τη δυτική κυριαρχία, γίνεται πρόδρομος της ανακατανομής της παγκόσμιας δύναμης.

Ειδικότερα, ο Λουντέμης (όπως κάνει και ο Χάρης για την Κίνα) παρουσιάζει το Βιετνάμ ως μια χώρα σε πλήρη ανασυγκρότηση: μιλά για τα εργοστάσια που φτιάχνονται, την οικονομία που αναπτύσσεται και την κοινωνία που αλλάζει. Χαρακτηριστικό της κινητικότητας που επικρατεί στην χώρα, είναι το περιστατικό που αναφέρει σχετικά με την βιομηχανική πόλη Βιέτ- Τι, μια πόλη που δεν υπάρχει καν στο χάρτη του συγγραφέα, αφού όπως του αναφέρουν οι συνοδοί του άρχισε να φτιάχνεται από το μηδέν τον τελευταίο χρόνο.¹⁷⁹ Εκτός όμως από την οικοδομική ανασυγκρότηση, το Βιετνάμ παρουσιάζεται ως μια χώρα αναγεννημένη σε κάθε επίπεδο- πολιτικό, κοινωνικό, ηθικό. Ο αγώνας των Βιετναμέζων να ανα-δημιουργήσουν την πατρίδα τους μέσα από τις στάχτες του πολέμου συγκινεί

---

¹⁷⁷ Και ο Χάρης θεωρεί την κομμουνιστική Κίνα ένα «νέο κόσμο» ωστόσο δείχνει σαφή προτίμηση στην αρχαία αιώνια Κίνα και όχι τη νέα που συναντά.

¹⁷⁸ Carl Tompson, ό.π., σελ.154.

¹⁷⁹ Μενέλαος Λουντέμης, ό.π., σελ.79.

ιδιαίτερα τον συγγραφέα, που νιώθει πως το Βιετνάμ θα έπρεπε να παραδειγματίσει τους άλλους λαούς και ειδικά τους επαναπαυμένους Έλληνες :

Εδώ δεν ευκαιρούν ούτε να βήξουν. Λείπουν οι τεμπέληδες. [...]Οι νέοι δεν αδειάζουν να πουν ούτε «σ'αγαπώ» και μερικοί από τη βιάση τους παντρεύονται χωρίς να το πουν. Θ' ανεβάσουμε τη ζωή στα επίπεδα που θέλουμε και κατόπι ανακαλύπτουμε και το χορό! Τώρα χορός είναι το σκάψιμο. Έτσι, δεν είναι ;

-Χμ...Δεν ξέρω. Είμαι Αθηναίος και δε μπορώ να σου πω, Αν ήμουν τίποτα άλλο...Έξαφνα, Βερολινέζος, Λονδρέζος, Κοπενχαγικός...μπορεί. Μα είμαι Αθηναίος. Και σωπαίνω...¹⁸⁰

Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή η αίσθηση της ρευστότητας και της πορείας προς την αλλαγή ενυπάρχει σε όλα τα έργα, όμως στα υπόλοιπα παρουσιάζεται ως μια αργή και δυσάρεστη διαδικασία για τους ντόπιους πληθυσμούς που αρνούνται να εγκαταλείψουν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής τους. Αντίθετα, ο Λουντέμης παρουσιάζει τους Βιετναμέζους ιδιαίτερα ανανεωτικούς και φιλοπρόοδους, και μάλιστα προβάλλει το βιετναμέζικο λαό ως παράδειγμα προς μίμηση για τους επαναπαυμένους ευρωπαίους. Για παράδειγμα, μιλώντας για τον αγώνα του νέου καθεστώτος να εξαλείψει τον αναλφαβητισμό, υπογραμμίζει την τεράστια ανταπόκριση του πληθυσμού στα κελεύσματα των κυβερνώντων : «Σήμερα το σύνθημα για μόρφωση πήρε τη μορφή μιας παθιασμένης εκστρατείας [...]Ένα βράδυ κάναμε μια εκστρατεία στις λαϊκές συνοικίες της πρωτεύουσας. Πήγαμε να επισκεφθούμε τα νυχτερινά σχολεία αναλφαβητών. Κείνο που ήταν πιο συγκινητικό απ' όλα ήταν τα γεροντάκια ή οι γυναικούλες με τα μαύρα δόντια.»¹⁸¹ Βλέπουμε ότι ακόμα και οι πιο υποβαθμισμένοι κοινωνικά Βιετναμέζοι συμμετέχουν στις εξελίξεις και προσπαθούν να βελτιώσουν τους εαυτούς τους, προκειμένου να βελτιώσουν και τη χώρα τους.

Ο συγγραφέας μιλά με θαυμασμό για τον αγώνα αυτού του έθνους να ξεπεράσει το αποικιοκρατικό παρελθόν του και να δημιουργήσει ένα νέο ανεξάρτητο και ανταγωνιστικό κράτος :

¹⁸⁰ idem, σελ. 33.

¹⁸¹ Μενέλαος Λουντέμης, ό.π., σελ..65.

Το χωράφι αυτό που λέγεται Πατρίδα για να το πάρουν πίσω από τους κλέφτες πλήρωσαν ζώες. Και πριν φυσικά το καλλιεργούσαν οι ίδιοι. Μα τον καρπό τους τον έπαιρναν άλλοι. [...] Τα χωριά από όπου περνά διατηρούν ακόμη την αρχέγονη φυσιογνωμία τους. Αλλά υπάρχουν δύο μεγάλες προσθήκες, που αυτές αποτελούν τα κλειδιά της αλλαγής. Οι προσθήκες αυτές είναι δύο καινούργια χτίρια σε κάθε χωριό. Ένα μ' ένα κόκκινο σταυρό, που' χει μέσα φάρμακα. Κι ένα άλλο που έχει μέσα βιβλία. Στις πόλεις, εκτός απ' αυτές τις δύο προσθήκες υπάρχει και μια τρίτη: το εργοστάσιο.¹⁸²

Οι τρεις προσθήκες που αναφέρονται στο απόσπασμα δεν είναι καθόλου τυχαίες- η έλλειψη υγιεινής, η πνευματική καθυστέρηση και η οικονομική δυσπραγία είναι τρεις από τις βασικές κατηγορίες που αποδίδονται στην Ανατολή από τους δυτικούς. Εδώ ο Λουντέμης αντιστρέφει την κατηγορία θεωρώντας την ευρωπαϊκή ηγεμονία υπεύθυνη για την καθυστέρηση της Ανατολής, ενώ σαφώς υποδεικνύει πως η αποδέσμευση της Ασίας από τις δυτικές επεμβάσεις θα αναδείξει την ποιότητα των λαών της.

Βέβαια, αυτή η αφύπνιση των λαών της Ασίας συνοδεύεται από την κομμουνιστική επανάσταση, χωρίς την οποία τίποτα δε θα ήταν εφικτό. Είναι προφανές ότι η περιγραφή του κομμουνιστικού καθεστώτος από τον συγγραφέα εμπεριέχει εξιδανικεύσεις και υπερβολές, καθώς στόχος του έργου είναι η εξύμνηση της σοσιαλιστικής μεταστροφής της χώρας. Για παράδειγμα, οι συνέπειες της πολιτειακής αλλαγής για τον ντόπιο πληθυσμό δίνονται υπεραπλουστευμένα, μέσα από μια συζήτηση με έναν βιετναμέζο χωρικό και τη κόρη του :

-Δε μου λες τώρα ... της λέω. Μήπως μπορείς να μου πεις εσύ τι είναι καπιταλισμός;

-Ξέρω μου λέει. Οι Γάλλοι.

-Και σοσιαλισμός.

-[...]Σοσιαλισμός είναι αυτό που έχουμε τώρα.

-Και τι είναι αυτό που έχετε τώρα;

Η κόρη εδώ παρατήθηκε. [...]Τότε ο Κάτ – Τόγκ έβηξε και βγήκε από την ουδετερότητα. Σταμάτησε το ακόνισμα και έδειξε με το ξουράφι του το σκυλί.

-Σοσιαλισμός είναι νάχει και το σκυλί λιγάκι ρύζι.

-Ο γέρος συμφώνησε. Το ίδιο και η κόρη.¹⁸³

¹⁸² idem., σελ. 122.

¹⁸³ Μενέλαος Λουντέμης, ό.π., σελ. 125.

Καπιταλισμός και δυτική ηγεμονία ταυτίζονται για το συγγραφέα, ενώ ο μόνος δρόμος για την εθνική αυτονομία και την ανάπτυξη είναι ο κομμουνισμός. Στο *Μπάτ Τάι* συνεχώς συναντάμε εγκωμιαστικές αφηγήσεις ντόπιων για την κομμουνιστική κυβέρνηση, την ευρεία αποδοχή του καθεστώτος και τη σύμπνοια που επικρατεί στο Βιετνάμ, ενώ αποφεύγεται η αναφορά οποιαδήποτε αρνητικής κρίσης.

Γ'. Η Ανατολή ως χώρος

Ένα από τα βασικά θέματα που απασχολούν τους συγγραφείς είναι τέλος και η Ασία ως χώρος, μέσα στον οποίο ζουν οι Ανατολίτες. Όπως είναι φυσικό, το ζήτημα της παρουσίας του ασιατικού τοπίου συμπλέκεται και με άλλα ζητήματα που έχουν ήδη παρουσιαστεί, όπως η ιστορική πορεία των λαών της Ανατολής και η αποικιοκρατία. Πράγματι, όλοι οι συγγραφείς περιγράφουν τον ασιατικό χώρο τόσο όσο ως φυσικό τοπίο όσο και από πλευράς αρχιτεκτονικής ως ένα ιδιόμορφο κράμα ετερόκλιτων στοιχείων, που σχετίζονται με την ιδιόμορφη πορεία των λαών της Ανατολής. Ο Χάρης, ήδη από την αρχή του έργου μας μιλά γι' αυτήν την ιδιομορφία της κινέζικης γης :

Με πολλούς κόπους κι από πολλές σκοπιές μπορούμε να γνωρίσουμε έναν λαό. Μα η αρχιτεκτονική μας δίνει τις πρώτες πληροφορίες για τις συνήθειές του, τις προτιμήσεις του, τις ιδιοτροπίες του[...] Στην Κίνα μάλιστα, αυτή η φωνή ακούγεται τόσο καθαρά όσο σε πολύ λίγους άλλους τόπους. Σου λέει και δε σου αφήνει καμιά αμφιβολία : έφτασες σε χώρα που εγνώρισε το βάρος των πρώτων ανθρώπων κι από τότε στενάζει κάτω από τα ταραγμένα τους βήματα [...] Δεν είναι, ωστόσο, η φωνή αυτή η μόνη που σε καλωσορίζει στην Κίνα. [...] Στο νότο λ.χ., στη Σαγκάη ή στην Καντώνα, η παρουσία του ξένου είναι ολοφάνερη και θα παραμεριστεί μόνο αν ένα μεγάλο μέρος τους γκρεμιστεί κι απ' την αρχή ξαναχτιστεί, στο Πεκίνο, η φωνή της παλιάς Κίνας βρίσκεται σε διάλογο και σε οξύτατη διαμάχη με τη φωνή της νέας Κίνας, που και αυτή είναι έντονη, κι αυτή μας ειδοποιεί από μακριά για ένα μεγάλο αγώνα..¹⁸⁴

Αλλά και ο Βασιλείου, μιλά για τα πολλά και αντιφατικά πρόσωπα της Ινδίας που συναντά : «Ελέφαντες, παλάτια μαχαραγιάδων, ινδικοί ναοί, ιερά ποτάμια, μογγολικά φρούρια, μουσουλμανικά τζαμιά, νεκρές πόλεις, μνημεία, που μεγαλοπρεπέστερα δεν

---

¹⁸⁴ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ. 34.

έγιναν ποτέ σε κανένα μέρος του κόσμου.»¹⁸⁵ Όπως παρατηρούμε, εν αντιθέσει με τους Ανατολίτες, που φαίνονται να μοιράζονται μια ενιαία υπόσταση, ο χώρος της Ανατολής δεν είναι ούτε ενιαίος ούτε ομοιόμορφος, καθώς το παρελθόν συνυπάρχει με το ρευστό παρόν, διαμορφώνοντας ένα ιδιόμορφο κράμα εικόνων. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να δούμε την συνύπαρξη αυτών των διαφορετικών στοιχείων τόσο στα τοπία όσο και στα μνημεία της Ανατολής.

Γ.1. Το ασιατικό τοπίο

Έχουμε ως τώρα δει την εικόνα της Ανατολής ως πολιτισμικής, κοινωνικής και ιδεολογικής οντότητας. Σε αυτό το τελευταίο κεφάλαιο θα εξετάσουμε την εικόνα της Ανατολής ως χώρου. Δύο στοιχεία είναι αυτά που συνέχουν το ασιατικό τοπίο σε όλα τα έργα: η απεραντότητα και η ομοιομορφία του.

Από τις περιγραφόμενες χώρες, αυτή που φαίνεται να εμφανίζει τα πιο εντυπωσιακά τοπία είναι σίγουρα το Βιετνάμ. Μια χώρα μέσα στην ασιατική ζούγκλα, που διακρίνεται για τα εξωτικά τοπία της όπως το Μπε- Ντα –Λογκ αποτελεί μια συνεχή έκπληξη για το δυτικό που συναντά άγνωστα είδη φρούτων και ζώων αλλά και πρωτόγνωρες εμπειρίες. Ο Λουντέμης συνεχώς μας μεταφέρει νοσταλγικές εικόνες των βιετναμέζικων τοπίων που μαρτυρούν μια ζωή πιο φυσική, απαλλαγμένη από τα δεινά της αστικοποίησης και του εκσυγχρονισμού των ευρωπαϊκών μεγαλουπόλεων. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του Ντάμ –Ντάο :

Όμορφα ήταν όλα εδώ. Δροσιά, αλαφράδα, τζιτζίκια. Το πρωί κελαηδούν και κάτι πουλιά. Μπροστά από το παράθυρό μου είναι ένα χωράφι. [...]Στις πλαγιές απλωμένα ένα σωρό σκοινένια δίχτυα που σκαρφαλώνουν κάτι αναρριχητικά με πράσινα πεπόνια που δεν είναι πεπόνια αλλά λάχανα...¹⁸⁶

Τα τοπία που εντυπωσιάζουν περισσότερο το συγγραφέα είναι οι υδάτινες πολιτείες και τα ποτάμια του Βιετνάμ, στα οποία αφιερώνει αρκετές σελίδες, ενώ συχνά αναφέρεται και στις διάφορες αγροτικές φυτείες που επισκέπτεται. Φυσικά, όλη αυτή η αισθητοποίηση του τοπίου διακόπτεται από τις περιγραφές των νέων βιομηχανικών

¹⁸⁵ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ.40.

¹⁸⁶ Μενέλαος Λουντέμης, ό.π., σελ.103.

πόλεων και των εργοστασίων που αλλάζουν την αμόλυντη φύση του Βιετνάμ. Μάλιστα, αυτή η αλλοίωση του φυσικού τοπίου είναι η μόνη επιφύλαξη του Λουντέμη απέναντι στο νέο καθεστώς που επικρατεί στη χώρα. Για παράδειγμα, δυσανασχετεί με το κάψιμο της ζούγκλας, για τη δημιουργία νέων καλλιεργήσιμων εκτάσεων, μοιάζει όμως να κατανοεί την ανάγκη των ντόπιων να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους : «Καίνε τη ζούγκλα...λέει ο Κάν. Χρειαζόμαστε κι άλλη γη..- Αυτό είναι καθαρή τρέλλα! Τους λέω γω. Με τέτοια ζέστη θα καεί όλο το Βιετνάμ – Δε συμφωνώ ότι είναι τόσο τρελοί οι χωρικοί μας, λέει ήσυχα ο Καν. Ας πάμε προς τον καπνό. Θα το μάθουμε εκεί». Μιλώντας με τους αγρότες, ο Λουντέμης τους ρωτά γιατί καίνε τον τόπο τους, και όταν αυτή του εξηγούν πως χρειάζονται το χώρο για να δημιουργήσουν ένα εργοστάσιο αυτός τους απαντά με συγκατάβαση : «Όλα θα τα κάνετε...τους λέω. Είμαι βέβαιος. Βλέπω στην πόλη σας το αυριανό μεταλλευτικό κέντρο της χώρας.»¹⁸⁷ Φαίνεται ότι ακόμα τα παρθένα τοπία του Βιετνάμ πρέπει να πληρώσουν το τίμημα της ανάπτυξης, που δεν είναι άλλο από την εκβιομηχάνιση. Η γη πρέπει να θυσιαστεί προκειμένου να επιβιώσει ο λαός του Βιετνάμ.

Η Κίνα, από την άλλη, είναι μια χώρα αρκετά πιο βιομηχανοποιημένη και αστικοποιημένη. Έτσι, στις περιγραφές του Χάρη δεν βλέπουμε την τάση εξωτισμού που συναντάμε στο *Μπάτ Τάι*. Κυρίως αυτό που εντυπωσιάζει το συγγραφέα είναι το μέγεθος και η ομοιομορφία των τοπίων, ενώ και αυτός κάνει συχνές αναφορές στα ποτάμια και τα υδάτινα τοπία της Κίνας. Οι περιγραφές του γίνονται πιο αναλυτικές και πιο έντεχνες μόνο προς το τέλος του βιβλίου όταν μιλά για την επίσκεψή του στο νοτιανατολικό τμήμα της χώρας, με τελικό προορισμό την Καντόνα. Φυσικά, η αλλαγή δεν είναι τυχαία: το νοτιανατολικό τμήμα της Κίνας ήταν το τελευταίο που προσαρτήθηκε από το μαοϊκό καθεστώς, καθώς αποτελούσε ένα από τα πιο κραταιά τμήματα της παλιάς αυτοκρατορίας. Όπως λοιπόν σημειώνει και ο ίδιος ο Χάρης, οι πολιτείες που συναντά φαίνεται να διατηρούν κάτι από την παλιά αρχοντιά τους. Ενώ στις περιοχές που αναπτύχθηκαν μετά την επανάσταση βασιλεύει η βιομηχανοποίηση και η αλλοίωση του φυσικού τοπίου, εδώ όπως παρατηρεί ο συγγραφέας επιβιώνει αμόλυντη η πανάρχαια σινική γη. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή της πόλης Χάν-Τσου :

---

¹⁸⁷ idem., σελ. 98-99.

Είμαστε στην παλιά, στην αιώνια Κίνα, σε ό,τι έμεινε ακίνητο και αναλλοίωτο από το παραμύθι που μας ιστορούσαν τα βιβλία, από το θρύλο που εικονογραφούσαν οι ζωγράφοι της [...]Και είναι, αλήθεια, το Χαν Τσόου το γνήσιο κινεζικό τοπίο και όλα τα τοπία μαζί της Κίνας, η γραμμή, το χρώμα, ο όγκος των πραγμάτων σε αυθεντικό κινέζικο πίνακα [...]Γύρω, στους λόφους στέγες κινέζικες μικρών κτισμάτων, μια ψηλή και λιγνή παγόδα, που ανεβαίνει στον ουρανό σαν ύμνος ή σαν προσευχή και πέρα, απάνω στα νερά, μαύρες γραμμές από αγριόπαπιες [...]Κάθε μας βήμα ανάμεσα στην άφθονη βλάστηση μας πηγαίνει σε μιαν έκπληξη, που μας βεβαιώνει ότι είμαστε στην πιο αληθινή Κίνα.¹⁸⁸

Η συσσώρευση επιθέτων που δηλώνουν την αχρονικότητα και την αυθεντικότητα του τοπίου (ακίνητος, αναλλοίωτος, γνήσιος, αυθεντικός, αληθινός) καθώς και η αισθητοποίηση του τοπίου αναδεικνύουν την νοσταλγική στάση του συγγραφέα, που επιθυμεί την πραγματική Ανατολή που χάνεται. Βλέπουμε πως τόσο ο Λουντέμης όσο και ο Χάρης, παρά την εκ διαμέτρου αντίθετη ιδεολογία τους, ανησυχούν για την εξαφάνιση της αναλλοίωτης Ασίας που χάνεται, καθώς προσπαθεί να συμβαδίσει με την Δύση.

Στην *Βάρδια*, όπως έχουμε ήδη δει, κυριαρχεί η εικόνα του πολέμου και του θανάτου και έτσι δεν έχουμε κάποια αναφορά στα κινεζικά τοπία. Στις επιστολές όμως του Καββαδία έχουμε κάποιες διάσπαρτες αναφορές κυρίως στις θάλασσες της Κίνας αλλά και την οργιώδη βλάστηση. Για παράδειγμα, στο γράμμα του από την Σιγκαπούρη διαβάζουμε : «Εδώ είναι το πιο πράσινο μέρος που έχω δει ποτέ. Βρέχει, βρέχει...»¹⁸⁹, ενώ σε ένα άλλο από το Χογκ Κονγκ : «Hong Kong! Ένα πράσινο βουνό πάνω από την θάλασσα. Αν δεν ήταν ο κάματος, ο ιδρώτας, ο τυφώνας που παραμόνευε στις Φιλιππίνες[...]τότε το Green Island θα μου φαινόταν ένα νησί λίγο ψηλότερο και πιο φυτεμένο από τη Στρογγυλή.»¹⁹⁰ Βλέπουμε την αντίθεση ανάμεσα στην όμορφη καταπράσινη στεριά και την επικίνδυνη θάλασσα με τις καταρρακτώδεις βροχές και τους επικίνδυνους τυφώνες. Πάντως, μέσα από την αφήγησή του είναι έκδηλη η αγάπη του για την σινική γη. «Ζήτω η Κίνα...»¹⁹¹

¹⁸⁸ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ. 111-112.

¹⁸⁹ Νίκος Καββαδίας, *Γράμματα στην αδελφή του Τζένια και στην Έλγκα*, ό.π., σελ. 147

¹⁹⁰ idem, σελ. 136.

¹⁹¹ idem, σελ.145

αναφωνεί σε μια του επιστολή, ενώ η πόλη που επανέρχεται στις περιγραφές του είναι το Χόγκ Κόγκ, «το πράσινο βουνό»¹⁹² όπως το ονομάζει.

Τέλος, ο Βασιλείου με την περιγραφή της Ινδίας, μας δίνει μια εικόνα επίγειας κόλασης, όπου η έλλειψη υγιεινής και η εξαθλίωση κυριαρχούν, ακόμα και στο φυσικό τοπίο. Κέντρο των περιγραφών του είναι πάντοτε ο Γάγγης, που αντιπροσωπεύει την αρρώστια και την παρακμή της Ινδίας, αλλά και την απειλή για το δυτικό. Ήδη στις πρώτες σελίδες του βιβλίου, με την άφιξη στο ξενοδοχείο, έρχεται στο προσκήνιο ο κίνδυνος του μολυσμένου νερού «πριν ακόμα τελειώσει το φαγητό, αρχίζει το πρόβλημα της δίψας. Έρχονται στο νου οι συστάσεις και οι συμβουλές πως δεν πρέπει να πίνει κανείς νερό στην Ινδία.»¹⁹³ Ο μολυσμένος Γάγγης φαίνεται να είναι η πηγή της βρωμιάς και της δυσσομίας που έχει καταλάβει τη χώρα. Οι περιγραφές του Βασιλείου εμπεριέχουν ένα κράμα αηδίας και φόβου για όσα συναντά. Τόσο το φυσικό τοπίο όσο και η πανίδα της Ινδίας συνθέτουν ένα νοσηρό σκηνικό που εναρμονίζεται πλήρως με την ανθρώπινη αθλιότητα που συναντά ο επισκέπτης. Για παράδειγμα, οι σκελετωμένες αγελάδες και οι ανεξέλεγκτες μαϊμούδες επιτείνουν το αδιέξοδο του συγγραφέα, που νιώθει τις αντοχές του να δοκιμάζονται μέσα στην αποπνικτική ινδική πραγματικότητα.

Γ.2. Πολιτισμικά μνημεία

Εκτός από την γνωριμία του λαού και του τόπου της Ανατολής, οι συγγραφείς υποκύπτουν και σε πιο συμβατικές «τουριστικές» δραστηριότητες όπως η επίσκεψη στα αξιοθέατα και τα μνημεία των τόπων που επισκέπτονται.

Ο Χάρης ως μέλος μιας επίσημης αποστολής ξεναγείται από τους συνοδούς του στα βασικότερα μνημεία της Κίνας, καθώς και στο διάσημο σινικό τείχος. Η επίσκεψη στους ιστορικούς χώρους της Κίνας συνοδεύεται από μια έντονα νοσταλγική διάθεση για το μυθικό παρελθόν της χώρας. Το αυτοκρατορικό παλάτι και η απαγορευμένη πόλη της Κίνας προκαλούν δέος με το μέγεθος και τη πολυτέλειά τους :

---

¹⁹² idem, σελ. 136.

¹⁹³ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ. 16.

Ο κόκκινος τοίχος, που ξεκόβει την απαραβίαστη πόλη από το Πεκίνο, είναι ακόμα λίγα μέτρα πίσω μας, μα εμείς περπατάμε κιόλας στο 1400, στα 1500, στα 1600, στα χρόνια της μεγάλης δυναστείας των Μίγκ, κι αργότερα ακόμα, που έχτισαν και στόλισαν οι καλλιτέχνες μιας ανεπανάληπτης εποχής της Κίνας, αρχιτέκτονες και διακοσμητές με μοναδική αίσθηση του ωραίου...¹⁹⁴

Η περιγραφή του παλατιού, που συνεχίζεται για αρκετές σελίδες, είναι ιδιαίτερα εγκωμιαστική, και φανερώνει τον ενθουσιασμό του συγγραφέα για όσα βλέπει. Σε κάθε δωμάτιο, σε κάθε όροφο που επισκέπτεται οι εκπλήξεις του παλατιού είναι αμέτρητες. Ολόκληρη η απαγορευμένη πόλη μαρτυρεί το μεγαλείο και τον πλούτο ενός πολιτισμού που χάθηκε, μιας μαγικής Ανατολής που δεν υπάρχει πια. Οι δράκοι, το βασικό διακοσμητικό μοτίβο της κινέζικης αρχιτεκτονικής, θυμίζουν το μαγικό και εξωτικό παρελθόν της Κίνας που χάθηκε για πάντα, και γεμίζουν το συγγραφέα με θλίψη, καθώς νιώθει πως οι θρύλοι της χώρας παραμένουν κλεισμένοι και νεκροί στην απαγορευμένη πόλη της. Το τείχος της απαγορευμένης πόλης είναι για το Χάρη το τείχος που χωρίζει τη Κίνα από το παλιό και το νέο πρόσωπό της.

Παρόλα αυτά, ο συγγραφέας τονίζει πως το μαοϊκό καθεστώς έχει διατηρήσει και προστατέψει όλα τα αρχαία μνημεία, προσπαθώντας να αναδείξει την ιστορία της χώρας αλλά και να θέσει τα θεμέλια του κινέζικου τουρισμού, που- την εποχή της επίσκεψής του -βρισκόταν στα σπάργανα. Σίγουρα, το μνημείο που συγκέντρωνε τους περισσότερους επισκέπτες ήταν το σινικό τείχος. Η επίσκεψη στο τείχος δεν ενθουσιάζει το Χάρη όπως περίμενε – και αυτό γιατί, όπως ο ίδιος αναφέρει με πικρία, ο σύγχρονος ταξιδιώτης δύσκολα πια νιώθει οποιαδήποτε έκπληξη, καθώς έχει «θαυμάσει και φρίξει με τα κατορθώματα της πολεμικής τέχνης του αιώνα μας».¹⁹⁵

Η επίσκεψη στα μουσεία της χώρας- ειδικά αυτά που δημιουργήθηκαν από το νέο καθεστώς του αφήνουν αντιφατικά συναισθήματα. Από τη μια, εντυπωσιάζεται με το μέγεθος και την ποιότητα των σύγχρονων χώρων. Από την άλλη, νιώθει αποκαμωμένος από το πλήθος και την ποικιλία των εκθεμάτων που δεν του επιτρέπουν να τα επεξεργαστεί σε βάθος. Βλέπουμε και πάλι το αδιέξοδο του σύγχρονου τουρίστα- συγγραφέα που νιώθει ότι δεν έχει το χρόνο αλλά και την

---

¹⁹⁴ Πέτρος Χάρης, ό.π., σελ. 74.

¹⁹⁵ idem, σελ. 81.

απαιτούμενη απόσταση για να εκτιμήσει τα όσα βλέπει. Ακόμα, διακρίνουμε μια έμμεση κριτική προς το μαοϊκό καθεστώς που προσπαθεί μέσα από τα μουσεια-μεγαθήρια που δημιούργησε να προπαγανδίσει τη δύναμη της Κίνας στους δυτικούς. Ο συγγραφέας τονίζει τη μεγάλη αντίθεση απέναντι στο μαγικό αυτοκρατορικό παρελθόν και το σύγχρονο βιομηχανικό παρόν της χώρας, που αναδεικνύεται από τα νέα κτίρια που δημιούργησε το καθεστώς. Τα νέα αυτά κτίρια παραβιάζουν και αλλοιώνουν το χαρακτήρα της παραδοσιακής κινέζικης αρχιτεκτονικής. Ταυτόχρονα, ο πλούτους και η πολυτέλειά τους ενοχλούν το συγγραφέα, που είδε την ανέχεια των σπιτιών της Κίνας. Είναι χαρακτηριστικό το σχόλιό του για το κτίριο της Εθνοσυνέλευσης : «Είναι η Εθνοσυνέλευση το πιο μεγάλο, το πολυτελέστερο παλάτι του καιρού μας. Προσέχεις που πατάς[...] ξεχνάς που βρίσκεσαι και απορείς : Πώς μπορεί να υψώνεται αυτό το παλάτι του πλούτου[...] ανάμεσα σ' ένα λαό που μοχθεί, που η ζωή του είναι ασκητική»;¹⁹⁶ Έτσι, ο συγγραφέας συμπεραίνει πως παρά τις μεγάλες διαφορές ανάμεσα στο αρχαίο και το σύγχρονο πρόσωπο της Κίνας, έτσι όπως εκφράζεται μέσα από τα αρχιτεκτονικά μνημεία του, η καρτερικότητα και η αστείρευτη δημιουργικότητα των απλών Κινέζων που θυσιάζουν τη δική τους ευημερία για το καλό του κράτους και τον αρχόντων τους.

Αντίθετα με το Χάρη, ο Λουντέμης φαίνεται να μην ενδιαφέρεται τόσο για τα αξιοθέατα και τα μνημεία του τόπου που επισκέπτεται. Άλλωστε, το Βιετνάμ είναι μια φτωχή χώρα που πρόσφατα είχε βγει από τη δίνη του πολέμου, και τα μνημεία της δεν έχουν προλάβει να αξιοποιηθούν. Το μουσείο της ιστορίας που επισκέπτεται ο συγγραφέας είναι αρκετά λιτό και φτωχικό καθώς, όπως παρατηρεί ο διευθυντής του μουσείου «οι λαοί που παλεύουν έχουν το νου τους στις νίκες, και όχι στα μουσεία.»¹⁹⁷ Βέβαια, όπως και στην περίπτωση της Κίνας οι μνημειακοί χώροι γίνονται ευκαιρία για την προπαγάνδα των θέσεων του καθεστώτος, αφού δίνεται έμφαση στα μαρτυρολόγια και τους τάφους των ηρώων, στα πρώτα κτίρια της επανάστασης κτλ. Όπως είναι φυσικό, αντίθετα με την κριτική στάση του Χάρη, ο Λουντέμης αναπαράγει όσα βλέπει υπεραπλουστευμένα και εξιδανικευμένα, ακολουθώντας τους σκοπούς του καθεστώτος.

---

¹⁹⁶ idem, σελ. 93.

¹⁹⁷ Μενέλαος Λουντέμης, ό.π., σελ. 35.

Τέλος, τελείως διαφορετική είναι η περίπτωση του Βασιλείου. Όντας ένας αμιγώς τουρίστας- συγγραφέας, αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του έργου του στην περιγραφή των μνημείων και των αξιοθέατων της Ινδίας, αδιαφορώντας αρκετές φορές για την πραγματικότητα των κατοίκων και της χώρας. Όπως έχει ήδη αναφερθεί έλκεται ιδιαίτερα από τους ινδουιστικούς ναούς, στους οποίους αφιερώνει ολόκληρα κεφάλαια του έργου, περιγράφοντας αναλυτικά τις παραστάσεις και τα αγάλματα που περιέχουν. Ο συγγραφέας αφιερώνει επίσης ένα κεφάλαιο στην επίσκεψη του στην πόλη Σάρναθ, τη γενέτειρα του Βούδα, στην οποία βρίσκεται και ένα από τα σημαντικότερα μνημεία βουδιστικής τέχνης. Ο Βασιλείου φαίνεται να εντυπωσιάζεται από τα «βουδιστικά αριστουργήματα του μουσείου, που ξεκουράζουν το νου του ύστερα από την αγωνία και τον πόνο που του προκάλεσε η εικόνα των εξαθλιωμένων Ινδών. Τα μνημεία του μυθικού παρελθόντος λειτουργούν ως αντίδοτο για την εξαθλίωση και την καθυστέρηση της σημερινής Ανατολής : «Έπειτα από τη συγκλονιστική ψυχική αναστάτωση του Μπενάρες , που τόσο έντονα παρουσιάζονται ανακατωμένα, σε μια απίστευτα αποπνικτική ατμόσφαιρα, η αγωνία, η κατάθλιψη, το άγχος, η βασανισμένη ζωή, η επίσκεψη στο Μουσείο του Σαρνάθ αποτελεί μια πραγματική χαρά, ένα σωστό ψυχικό ξεκούρασμα.»¹⁹⁸

Φυσικά, περίοπτη θέση στο έργο καταλαμβάνει και η επίσκεψη στο Ταζ Μαχάλ, στο διασημότερο αξιοθέατο της Ινδίας. Ο συγγραφέας αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο στην επίσκεψή του σε αυτό και την πόλη Άγκρα, όπου βρίσκεται. Ο συγγραφέας αρχίζει την παρουσίαση του μνημείου μέσα από την αφήγηση του θρύλου σχετικά με την κατασκευή του, σύμφωνα με τον οποίο το μνημείο φτιάχτηκε ως αφιέρωμα του Μογγόλου αυτοκράτορα Σάχ Τζαχάν στη νεκρή γυναίκα του Μαντούζ Μαχάλ.¹⁹⁹ Έτσι, ευθύς εξαρχής δημιουργείται γύρω από το μνημείο ένα ρομαντικό υπόβαθρο που δημιουργεί προσδοκίες στους αναγνώστες. Όμως, οι προσδοκίες δεν επιβεβαιώνονται καθώς τελικά το μνημείο δεν ανταμείβει τον συγγραφέα. Το επιβλητικό μέγεθος του τον εντυπωσιάζει αλλά δε τον συγκινεί, καθώς δεν συνοδεύεται από μια αντίστοιχη καλλιτεχνική ποιότητα : «Ομολογώ πως ούτε την ημέρα με τον ήλιο, ούτε το βράδυ με το φεγγάρι δοκίμασα βλέποντας το Ταζ Μαχάλ μιαν ιδιαίτερα αισθητική εντύπωση. [...]Βρίσκω όμως, πως το τεράστιο μασσωλείο, με την τόση έκταση σε κατάλευκους μαρμάρινους όγκους και επιφάνειες, δίνει όλη

¹⁹⁸ Ιωάννης Βασιλείου, ό.π., σελ. 107.

¹⁹⁹ idem, σελ. 59.

την παγερότητα που έχει ένας τάφος, χωρίς ταυτόχρονα να δημιουργεί και ανάλογη ψυχική κατάνυξη. Ίσως και να φταίει το γιγαντιαίο μέγεθός του, που εξουδετερώνει και κάνει ασήμαντες τις ανθρώπινες διαστάσεις.»²⁰⁰ Αντίθετα, πιο πολύ εκτιμά τα υπόλοιπα μνημεία της πόλης της Άγκρα, και συγκεκριμένα τα παλάτια του μωαμεθανού αυτοκράτορα Αγκμπάρ. Και πάλι όμως, βλέπουμε πως τονίζεται το μέγεθος και η πολυτέλεια των παλατιών, παρά η καλλιτεχνική τους αξία. Βλέπουμε πως ο Βασιλείου εξαίρει την Ανατολή για τα ιερά μνημεία της και ιδιαίτερα για το δέος και την πνευματική ταραχή που προκαλούν οι ναοί της. Αντίθετα, η κοσμική καλλιτεχνική παραγωγή δεν φαίνεται να εντυπωσιάζει, καθώς στερείται την λεπτότητα της δυτικής.

Συμπερασματικά, βλέπουμε πως όλοι οι συγγραφείς αντιμετωπίζουν με επιφυλακτικότητα τα ασιατικά μνημεία. Τα περισσότερα από αυτά επιβάλλονται με το μέγεθος και τον πλούτο τους, στερούνται όμως την λεπτότητα και τη πνευματικότητα της δυτικής καλλιτεχνικής παραγωγής. Και αυτό γιατί είναι δημιουργήματα ενός δεσποτικού πολιτισμού, που στηρίζεται στο συναίσθημα και όχι στη διαλεκτική λογική της Δύσης.²⁰¹

---

²⁰⁰ *idem*, σελ.64.

²⁰¹ Στο κεφάλαιο δεν γίνεται καμιά αναφορά στη *Βάρδια* και στις επιστολές του Καββαδία, καθώς εκεί δεν συναντάμε την περιγραφή κάποιου ιστορικού χώρου.

Συμπεράσματα

Παρά το συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον των μελετητών για τον ρόλο των ταξιδιωτικών κειμένων στην διαμόρφωση της σύγχρονης δυτικής αφήγησης, η ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία παραμένει εν πολλοίς ανεξερεύνητη και παραγνωρισμένη από τους μελετητές. Οι λιγιστές μελέτες επικεντρώνονται στο φιλολογικό και ιστορικό ενδιαφέρον των κειμένων και όχι στο ιδεολογικό βάρος τους.²⁰²

Μέσα από την παρούσα εργασία επιχειρήσαμε μια ιδεολογική προσέγγιση των ταξιδιωτικών κειμένων, προκειμένου να καταδειχθούν οι μεταμορφώσεις του οριενταλιστικού λόγου στην μεταπολεμική ταξιδιογραφία αλλά και η ανταπόκριση των Ελλήνων συγγραφέων στα δυτικά στερεότυπα. Κατά την μεταπολεμική περίοδο, ο αρχέγονος ανταγωνισμός Ανατολής και Δύσης παίρνει κατά την μεταπολεμική περίοδο μια νέα διάσταση, καθώς τα παλιά σημεία τριβής δίνουν τη θέση τους στην πολιτειακή σύγκρουση. Η επαναστατημένη Ανατολή διαλέγει το δρόμο του κομμουνισμού και της ανεξέλεγκτης εκβιομηχάνισης προκειμένου να αντισταθεί στη δυτική κυριαρχία. Η Δύση απαντά επανερμηνεύοντας παλιές στερεοτυπικές αφηγήσεις για την Ασία. Για παράδειγμα, η κομμουνιστική επανάσταση στην Άπω Ανατολή είναι για τους δυτικούς μια νέα έκφανση του ανατολίτικου δεσποτισμού. Από την άλλη, η ειρηνική επανάσταση του Γκάντι ερμηνεύεται ως μια εξωτερική επέμβαση ενός δυτικοθρεμμένου ακτιβιστή, που είναι καταδικασμένη να αποτύχει εξαιτίας της ανατολίτικης θρησκοληψίας. Μέσα σ' αυτό το ρευστό σκηνικό, η Ελλάδα προσπαθεί εναγωνίως να βρει τη θέση της ανάμεσα στην Ανατολή και τη δύση και να προχωρήσει ενωμένη προς το μέλλον.

Η ανταπόκριση των Ελλήνων συγγραφέων τόσο στα καθιερωμένα στερεότυπα για την Ανατολή, όσο και για τα νέα που διαμορφώνονται είναι αμφίθυμη. Μέσα από τα κείμενα, βλέπουμε πως κάποια στερεότυπα επιβιώνουν ενώ κάποια ανατρέπονται. Για παράδειγμα, η εικόνα της αρχέγονης μήτρας στην οποία μπορεί να επιστρέφει και

---

²⁰² Δημήτρης Τζιόβας, *Κουλτούρα και λογοτεχνία*, ό.π.,σελ.72.

να αναζωογονείται ο ανθρώπινος πολιτισμός παραμένει ζωντανή σε όλους τους συγγραφείς. Βέβαια, αυτή εμπλουτίζεται από την αίσθηση μιας κοινής απώτατης καταγωγής, ενός αμοιβαίου σεβασμού και κατανόησης, που προκύπτει από την κοινή ιστορική πορεία Ελλάδας- Ανατολής, κάτι που εκλείπει από τους υπόλοιπους δυτικούς συγγραφείς.

Ακόμα, παρά τη προοδευτική γραφή πολλών από τους συγγραφείς, φαίνεται ότι το στερεότυπο της υποταγμένης ανατολίτισσας παραμένει ζωντανό στους περισσότερους συγγραφείς. Ακόμα και στην περίπτωση που ανατρέπεται –δηλαδή στην κομμουνιστική Κίνα- αυτό φέρνει απογοήτευση και θλίψη στον συγγραφέα, που με μια κεκαλυμμένη νοσταλγία αναζητά την παλιά δουλοπρεπή Κινέζα. Την ψάχνει στα στρεβλωμένα πόδια των ηλικιωμένων Κινέζων, που αποτελούν τους μάρτυρες της παλιάς καταπίεσης και της ανδρικής επιβολής. Ο ίδιος ο Χάρης, δεν σχολιάζει την αποτρόπαια αυτή συνήθεια, παραθέτοντας όμως τα λόγια του Καζαντζάκη από το δικό του ταξίδι στην Κίνα, μοιάζει ενδόμυχα να την επικροτεί: «Ότι περισσότερο αγαπάει ο σκληρός άντρας στη γυναίκα- την αδυναμία, την αβεβαιότητα, το τρέμουλο, κι ακόμα την διεστραμμένη ηδονή που του δίνει μια μικρή ανωμαλία ή παραμόρφωση στο γυναικείο σώμα, όλα, - με αφάνταστη σοφία, τα πέτυχαν οι Κινέζοι μικραίνοντας το πόδι της γυναίκας.»²⁰³

Από την άλλη, η εικόνα του δουλοπρεπή και πρωτόγονου ανατολίτη έρχεται αντιμέτωπη με έντονη αμφισβήτηση. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Κίνας και του Βιετνάμ ακόμα και ο πιο επιφυλακτικός Χάρης αναγνωρίζει το υψηλό πνευματικό επίπεδο των ανατολιτών που «λογαριάζουν με τον άβακα [...] ίσως πιο γρήγορα παρά μ' ένα άλλον αριθμητήρα, μ' έναν από τους μηχανικούς, που έχουν στις Τράπεζες, στα γραφεία, στις συναλλαγές τους οι Ευρωπαίοι, οι Αμερικάνοι, τόσο άλλοι.»²⁰⁴ Όπως και στην περίπτωση του Κινέζου γιατρού της *Βάρδιας* βλέπουμε πως ο αρχέγονος ανατολίτικος πολιτισμός ξεπερνάει σε αποτελεσματικότητα και σοφία τον δυτικό. Αντίστοιχα, στον Λουντέμη διαβάζουμε αγιογραφικά πορτρέτα εύστροφων και καλλιεργημένων Βιετναμέζων που μοχθούν για την πρόοδο της χώρας τους.

---

²⁰³ Πέτρος Χάρης, ό. π., σελ. 41.

²⁰⁴ idem, σελ. 43.

Τέλος, η παρουσίαση της Ανατολής μαρτυρά εν πολλοίς τον τρόπο που οι συγγραφείς αντιλαμβάνονται την θέση της Ελλάδας στον αναδιαμορφωμένο γεωπολιτικό χάρτη. Για παράδειγμα, ο Λουντέμης αντιμετωπίζει το κομμουνιστικό Βιετνάμ ως ένα φωτεινό παράδειγμα αντίστασης απέναντι στη δυτική καπιταλιστική κυριαρχία, το οποίο η Ελλάδα πρέπει να ακολουθήσει. Για τον Λουντέμη, ο εμφύλιος του Βιετνάμ και ο ελληνικός εμφύλιος δεν είναι παρά δυο διαφορετικές εκδοχές της ωμής δυτικής επέμβασης στην Ανατολή. Έτσι, η Ελλάδα αντί να ακολουθεί ασθμαίνοντας τις ευρωπαϊκές χώρες προσπαθώντας μάταια να συμβαδίσει με αυτές, θα πρέπει να κατανοήσει πως ιστορικά, πολιτισμικά και ιδεολογικά ανήκει στο χώρο της Ανατολής.

Για τον Καββαδία, η σχέση Ελλάδας– Ανατολής δεν είναι ιδεολογική, αλλά υπαρξιακή. Σε μια του συνέντευξη ομολογεί : «Αν δεν ήμουν Κεφαλονίτης, θα' θελα να' μουν Κινέζος.»²⁰⁵ Ο ίδιος νιώθει ένα κράμα των δύο κόσμων – είναι ένας Έλληνας της Ανατολής, τέκνο των ελληνικών παροικιών που άκμασαν για αιώνες και μπόλιασαν την ελληνική ταυτότητα με τα δικά τους πολιτισμικά στοιχεία, μέχρι που επέστρεψαν και επανεπεντάχθηκαν στον ελλαδικό χώρο κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Στη *Βάρδια*, η Κίνα είναι η χώρα των καταβολών, εκεί όπου γυρνά το παιδί της Ματζουρίας για να ενώσει τους δύο κόσμους του και να ξεδιαλύνει την ταυτότητά του.

Ο Χάρης, ο πιο ισορροπημένος απ' όλους τους συγγραφείς βλέπει την Ελλάδα και την Άπω Ανατολή ως δύο κόσμους παράλληλους. Το αρχαίο παρελθόν, η ταραχώδης σύγχρονη ιστορία και η φτώχεια των ταπεινών συνοικιών είναι στοιχεία που αναγνωρίζει και στο δικό του κόσμο. Όμως, οι ομοιότητες σταματούν εδώ. Όσο κι αν θαυμάζει τον πολιτισμό και την ευγένεια των Κινέζων, νιώθει ξένος στον αυταρχισμό του μαοϊκού καθεστώτος. Για τον ίδιο, η Ελλάδα έχει σαφώς διαλέξει τη γεωπολιτική της θέση. Ανήκει και θα πρέπει να ανήκει στο δυτικό καπιταλιστικό σύστημα, όπου υπέρτατη αξία είναι η ατομική ελευθερία και όχι στην δεσποτική Ανατολή που βλέπει το άτομο ως γρανάζι της κοινωνικής μηχανής.

---

²⁰⁵ Φίλιππος Φιλίππου, *Ο πολιτικός Νίκος Καββαδίας*, έκδ. Άγρα, Αθήνα 1996, σελ.99.

Τέλος, ο Βασιλείου είναι ο συγγραφέας που συντάσσεται πλήρως με τη δυτική ταυτότητα. Ο τρόπος που αντιμετωπίζει τη σχέση της Ελλάδας με την Ανατολή είναι κτητικός- οι αναφορές στον Μέγα Αλέξανδρο συμβολίζουν την αρχέγονη υποταγή της Ασίας στην Ευρώπη. Ο τρόπος που παρατηρεί την Ινδία είναι πάντοτε αποστασιοποιημένος και πανοπτικός. Περιχαρακωμένος μέσα στην ευρωπαϊκή ταυτότητα του παρατηρεί τους Ανατολίτες και επιβεβαιώνει συνεχώς το χάσμα που τον χωρίζει από αυτούς, το χάσμα της ελληνικής ταυτότητας από τον κόσμο της Ανατολής. Για τον ίδιο, ο ανατολίτης είναι πάντοτε ο πρωτόγονος ενδοτικός ξένος, που διασκεδάζει τον Ευρωπαίο με την απλοϊκότητα του, αλλά συγχρόνως τον απειλεί με την αθλιότητά του.

Βιβλιογραφία

A. Πηγές

Βασιλείου Ιωάννης, *Ένα ταξίδι στην Ινδία*, εκδ. Γκοβόστης, Αθήνα 1967.

Καββαδίας Νίκος, *Βάρδια*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1955.

Καββαδίας Νίκος, *Γράμματα στην αδελφή του Τζένια και στην Έλγκα*(επιμ. Guy Saunier) .εκδ. Άγρα Αθήνα,1992.

Λουντέμης Μενέλαος *Μπάτ Τάι*, εκδ. Δωρικός, Αθήνα 1996.

Χάρης Πέτρος, *Η Κίνα έξω από τα τείχη, Εστία*, Αθήνα 1961.

B. Ειδική Βιβλιογραφία

Μικέ Μαίρη, *Η Βάρδια του Νίκου Καββαδία. Εικονογραφήσεις και μεταμορφώσεις*, εκδ Άγρα, Αθήνα 1994.

Παναρέτου Αννίτα, *Ελληνική Ταξιδιωτική Λογοτεχνία*, τόμος Δ', εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1995.

Σαχίνης Απόστολος, «Η αφηγηματική πεζογραφία του Πέτρου Χάρη» (ανάτυπο), περ. *Παρνασσός*, ΚΑ', αρ.2, Αθήνα 1979.

Saunier Guy (Michel), «*Ετούτο το κορμί το τόσο αμαρτωλό...*». *Έρευνα στο μυθικό κόσμο του Νίκου Καββαδία*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2004.

Φιλίππου Φίλιππος, *Ο πολιτικός Νίκος Καββαδίας*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1996, σελ. 97.

Yue Du, Η Ελλάδα και η Κίνα. *Προδιαθέσεις και πολιτικές 1946-1966*, (ανέκδοτη διατριβή), ΕΚΠΑ, Αθήνα 2014.

Γ. Γενική Βιβλιογραφία

Αμπατζοπούλου Φραγκίσκη, *Ο Άλλος εν διωγμω*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1996.

Αμπατζοπούλου Φραγκίσκη, *Η γραφή και η βία. Ζητήματα λογοτεχνικής αναπαράστασης*, Πατάκης, Αθήνα 2000.

Bartolovich Crystal and Neil Lazarus (επιμ.) *Marxism, modernity and postcolonial studies*, εκδ. Cambridge University Press, Cambridge 2002.

Behdad Ali, *Orientalism in the age of colonial dissolution*, εκδ. Cork University, Cork 1994.

Βιγγοπούλου Ιόλη, (επιμ.) *Το ταξίδι από τους αρχαίους έως τους νεότερους χρόνους*, έκδοση του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 2003.

Campbell Mary, *The witness and the other world: Exotic European Travel Writing, 400-1600*, εκδ. Cornell University Press, Ithaca 1988.

Duncan James and Derek Gregory (επιμ.) *Writes of passage. Reading travel writing*, εκδ. Routledge, Λονδίνο 1990.

Edwards Justin D. and Graulund Rune (επιμ.) *Postcolonial travel writing –critical explorations*, εκδ. Palgrave Macmillan, Hampshire 2011.

Holtz Grégoire et t Masse Vincen, « Etudier le récit du voyage, bilans, questionnements, enjeux », *Arborescences, Revue d'études françaises*, no 2, Τορόντο 2012.

Hulme Peter and Youngs Tim (επιμ.) *The Cambridge Companion to travel writing*, εκδ. Cambridge University Press, Cambridge 2002.

Kabbani Rana, *Imperial Fictions. Europe's myth of orient*, εκδ. Saqi, Λονδίνο 2008.

Καλέσης Αλέξανδρος, *Αναγνώσεις ετερότητας στις ταξιδιωτικές αφηγήσεις του F.C.H.L. Pouquenville*, (ανέκδοτη διατριβή), Παν/μο Θεσσαλίας, Βόλος 2006.

Καρπούζης Δημήτριος, *Exotisme et au-delà dans la poésie de Nikos Kavvadias*, INALCO, (ανέκδοτη διατριβή), Παρίσι 2004.

Karrouzou Peggy, “Nomadic and Correspondent Discourses: The Voyage to Orient in Nikos Kazantzakis’s Travel Letters and Literary Work”, *Acta Litteraria Comparativa* 7, 2014-2015, 69-84.

Κωνσταντοπούλου Χρ., . Μαράτου Λ,(επιμ.) *Εμείς και οι άλλοι, αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα* ,εκδ. Τυπωθήτω , Αθήνα 1999.

Lisle Debbie, *The global politics of contemporary travel writing*, εκδ. Cambridge University Press, Cambridge 2008.

Markley Robert, *The far east and the English imagination 1600-1730*, εκδ. University Press, Cambridge 2006.

Moroz C. Gregorz and Sztachelska Jolanta (επιμ.), *Metamorphoses of Travel writing- across theories, genres, centuries and literary traditions*, εκδ. Cambridge Scholar Publishments, Cambridge 2010.

Mourra J.M., *La littérature de lointains*, εκδ. Honoré Champion, Παρίσι 1988.

Moussa Sarga, *La relation orientale. Enquête sur la communication dans le récits des voyages en Orient (1811-1861)*, εκδ. Klincksieck, Παρίσι 1995.

Οικονόμου Αγοραστου Ιωάννα, *Εισαγωγή στη Συγκριτική Στερεοτυπολογία των εθνικών χαρακτηριστικών στη λογοτεχνία*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1992.

Παναρέτου Αννίτα, *Ταξιδιωτική Λογοτεχνία*, Σαββάλας, Αθήνα 2002.

Σαχίνης Απόστολος, *Η σύγχρονη πεζογραφία μας* ,εκδ. Κωνσταντινίδης Θεσσαλονίκη, 1976.

Σιαφλέκης Ζαχαρίας .Ι., Ράνια Πολυκανδριώτη (επιμ.), *Ταυτότητα και ετερότητα στη λογοτεχνία 18^{ος} -20^{ος} αιώνας. Μύθοι γέννη θέματα*, (πρακτικά β’ διεθνούς συνεδρίου ελληνικής εταιρείας γενικής και συγκριτικής γραμματολογίας), εκδ. Δομός, Αθήνα 1998.

Στενού Κατερίνα, *Εικόνες του Άλλου. Η ετερότητα: Από την μύθο στην προκατάληψη* [μτφ. Σάρα Μπενβενίστε- Μαρία Παπαδήμα] εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1998.

Τζιόβας Δημήτρης, *Κουλτούρα και λογοτεχνία*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2014.

Τσούχλης Γρηγόρης, *Η ταξιδιωτική πεζογραφία του Κώστα Ουράνη*, (ανέκδοτη διατριβή), Παν/μο Αθηνών, Αθήνα 2010.

Said Edward, *Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1996.

Said Edward, *Οριενταλισμός*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1996.

Tompson Carl, *Travel Writing*, εκδ. Routledge, Νέα Υόρκη 2011.

Todorov Tzvedan, *On human diversity. Nationalism, racism and exoticism in French thought* (μτφ. στα αγγλικά: Cathrine Porter) εκδ. Harvard University Press, Μασαχουσέτη 1994.

Young Robert J.C., *Colonial desire : Hybridity in theory culture and race*, εκδ. Routledge, Λονδίνο/Νέα Υόρκη 1995.